

GİRNE AMERİKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL VE FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ'NİN BASINA YANSIMALARI:
MİLLİYET GAZETESİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSMAİL YAŞAR KARA

GİRNE
MAYIS 2019

ONAY

ÖZET

12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ'NİN BASINA YANSIMALARI: MİLLİYET GAZETESİ ÖRNEĞİ

Yaşar KARA

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Ümmü Altan BAYRAKTAR

Mayıs 2019

12 Eylül 1980 tarihinde Türkiye’de meydana gelen askeri müdahale, ülkenin toplumsal ve sosyo-ekonomik yapısını değiştirmiş ve basını da derinden etkilemiştir. Bu süreçte basının maruz kaldığı baskı, yaptırım ve sansür sonucunda, gazetecilerin kurumlarını yaşatabilmek için farklı yol ve yöntemler benimseyerek otosansür refleksi geliştirmelerine neden olmuştur. 24 Ocak Kararlarıyla birlikte basının, sahiplik yapısındaki değişimlerle başlayan köklü değişiklikler sonucunda, 12 Eylül Darbesinden sonra güvenli habercilik anlayışı zirveye çıkmıştır. Bu durum Türk basın hayatını derinden ve köklü bir şekilde etkilemiştir. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesinin incelenmesiyle başlayan çalışmada; 24 Ocak Kararlarının basına etkileri, 1982 Anayasasının ve akabindeki OHAL Kanununun basına getirdiği sınırlamalar tartışılmıştır. Bu kapsamda; medya kuramları ele alınmış, kitle iletişim araçlarının işlevleri incelenmiştir. İktidar ile basın arasındaki ilişkinin üzerinde durularak, basında sansür ve otosansür uygulamaları tartışılmıştır. Basının darbeye karşı genel tutumu, askeri yönetimin basın üzerindeki baskıları Milliyet Gazetesi örneğiyle ele alınmıştır. 12 Eylül askeri darbesi sonrasındaki yakın dönemde basının tavrı anlaşılmaya çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: 12 Eylül Askeri Darbesi, Medya, Basın, Gazete, Sansür-Otosansür

ABSTRACT

THE REFLECTIONS OF 12 SEPTEMBER 1980 THE MILITARY IMPACT ON THE PRESS: MİLLİYET NEWSPAPER SAMPLE

Yasar KARA

Master Thesis

Advisor: Assist. Prof. Dr. Ümmü Altan BAYRAKTAR

May 2019

September 12, 1980 military intervention that took place in Turkey, the country has changed the social and socio-economic structure and the press has also been deeply affected. In this process, the press was subjected to pressure, sanction and censorship, which caused journalists to develop their self-censorship reflex by adopting different ways and methods to keep their institutions alive. As a result of the radical changes that started with the changes in the ownership structure of the press with the January 24 Decisions, the concept of safe journalism peaked after the September 12 coup. This situation deeply and deeply affected the Turkish press life. The study, which started with the examination of the 12 September 1980 military coup, discussed the effects of the 24 January Decisions on the press, the restrictions imposed by the 1982 Constitution and the subsequent Law of the Emergency. In this context, the theories of media are discussed and the functions of mass media are examined. Censorship and self-censorship practices in the media were discussed with an emphasis on the relationship between the power and the press. The general attitude of the press to the coup and the pressures of the military administration on the press were discussed with the example of Milliyet Newspaper. The attitude of the press has been tried to be understood in the recent period after the military coup of 12 September.

Keywords: 12 September Military Coup, Media, Press, Newspaper, Censorship

TEŞEKKÜR

Bu alanda yaptığım çalışma sırasında benden desteğini esirgemeyen sevgili aileme, Girne Amerikan Üniversitesi; İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi, tez danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Ümmü Altan BAYRAKTAR'a yönlendirme ve bilgilendirmeleriyle çalışmamı bilimsel temeller ışığında şekillendirdiği için teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ONAY	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
TEŞEKKÜR	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	viii
1. BÖLÜM: GİRİŞ	1
1.1. Problem	2
1.2. Amaç	3
1.2.1. Hipotez.....	3
1.2.2. Varsayımlar	3
1.2.3. Sınırlılıklar	4
1.2.4. Tanımlar	4
1.3. Çalışmanın Önemi	5
2. BÖLÜM: İKTİDAR MEDYA İLİŞKİLERİ, SANSÜR VE OTOSANSÜR UYGULAMALARI.....	6
2.1. İktidar-Medya İlişkileri.....	6
2.1.1. Farklı Politik Kuramlarda Medya.....	10
2.1.1.1. Otoriter Kuram	11
2.1.1.2. Totaliter Kuram	12
2.1.1.3. Liberal Kuram	13
2.1.1.4. Sosyal Sorumluluk Kuramı	14
2.1.1.5. Gelişme Aracı Kuramı	15
2.1.1.6. Demokratik Katılımcı Kuram.....	16
2.1.2. İktidar-Medya İlişkisinde Medya	17

2.1.2.1.	Gündem Belirleme.....	17
2.1.2.2.	Tekelleşme	18
2.1.3.	Medya ve Siyaset İlişkisinde Siyaset.....	19
2.1.3.1.	Propaganda.....	19
2.2.	Kitle İletişim Araçlarına Yönelik Yaptırımlar	20
2.3.	Devlet Aygıtlarının İşletilmesi	21
3.	BÖLÜM	32
	YÖNTEM.....	32
3.1.	Araştırmanın Yöntemi	32
3.2.	Araştırma Modeli.....	33
3.3.	Evren ve Örneklem	35
3.4.	Veri Toplama Tekniği.....	36
3.5.	Araştırma Süreci.....	36
4.	BÖLÜM: 12 EYLÜL ASKERİ DARBESİ'NİN BASINDA YANSIMALARI: MİLLİYET GAZETESİ ÖRNEĞİ VERİLERİN ANALİZİ VE DEĞERLENDİRMELER	37
4.1.	12 Eylül 1980 Askeri Darbesi	37
4.1.1.	27 Mayıs 1960 Darbesi ve 1961 Anayasası	37
4.1.2.	12 Mart 1971 Muhtırası ve Anayasadaki 1971-1973 Değişiklikleri.....	39
4.1.3.	12 Eylül Askeri Müdahalesi.....	40
4.1.3.1.	Global Nedenler	41
4.1.3.2.	İktisadi Nedenler	43
4.1.3.3.	Askeri Nedenler.....	44
4.1.3.4.	Politik Nedenler.....	46
4.1.3.5.	Toplumsal Nedenler	48
4.2.	Darbenin Demokrasiye Etkisi (1980-1983)	51

4.2.1.	Sıkıyönetim Kanunu Değişikliği	51
4.2.2.	24 Ocak Kararları ve Basın	53
4.2.3.	1982 Anayasası'nın Kabulü	58
4.2.4.	Olağanüstü Hal (OHAL) Kanunuyla Basına Getirilen Sınırlamalar	65
4.3.	Milliyet Gazetesi.....	67
4.3.1.	Manşetler: Askeri Yönetimden Sivil İdareye.....	68
4.3.2.	Öne Çıkan Hususlar.....	72
4.3.2.1.	Ekonomik Gelişmeler	72
4.3.2.2.	Darbeyle Normalleşen Türkiye Söylemi	74
4.3.2.3.	Uluslararası Gelişmeler.....	77
4.3.2.4.	Milli Güvenlik Konseyi	79
4.3.2.5.	Askeri Müdahalenin İdeolojisi ve Meşruiyeti.....	80
4.3.2.6.	Görsellerin Analizi	82
4.4.	Bulgu ve Yorumlar	83
5.	BÖLÜM: SONUÇ ve ÖNERİLER.....	85
5.1.	Sonuç.....	85
5.2.	Öneriler	88
	KAYNAKÇA	90

KISALTMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AP: Adalet Partisi

CHP: Cumhuriyetçi Halk Partisi

DP: Demokrat Parti

KİT: Kamu İktisadi Teşebbüsü

MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

MSP: Milliyetçi Selamet Partisi

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TİP: Türkiye İşçi Partisi

TRT: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu

TSK: Türk Silahlı Kuvvetleri

TOBB: Türkiye Odalar Borsalar Birliği

1. BÖLÜM: GİRİŞ

Türk siyasal, toplumsal ve iktisadi hayatının önemli dönüm noktalarından biri olan 12 Eylül 1980 askeri darbesi toplumun tüm bileşenlerini ve kurumlarını derinden etkilemiştir. Bu toplumsal değişim ve dönüşüm süreci günümüzde de etkilerini sürdürmektedir. Devletin bir kısım reflekslerinin 1982 Anayasası'nın da etkisiyle bürokrasinin ve toplumun genlerinde varlığını devam ettirdiği düşünülmektedir.

1980 darbesi sonrasında hayatın hemen her alanında hissedilen baskının basın alanında da yaşandığı bilinmektedir. Anılan dönemde darbe rejimi, basına ve basında yer alan haberlere müdahale etmiş, içerikleri şekillendirmeye çalışmıştır. Darbe yönetimi, basına karşı baskıcı bir tutum sergilemiş, sansür uygulamalarını hayata geçirmiş, basına yönelik farklı baskı, ceza ve yaptırımlar uygulamıştır. Bu baskı ve yaptırımlar sonucunda sansürün yanı sıra otosansür de olağan uygulamalardan biri haline gelmiştir. Bu nedenle, 12 Eylül darbe süreci ve sonrasındaki yeni sosyo-politik düzen, Türk matbuat tarihinin en karanlık ve baskıcı dönemlerinden biri olarak tarihe geçmiştir (Dündar, 2016). Anılan süreçle birlikte, Türk basının iç mekanizmasında ve muhtevasında kökten değişiklikler yaşanmıştır. Bu dönemde, basına karşı sansür uygulamaları ve otosansür, basının asli fonksiyonunu yerine getirmesine engel olmuştur.

Darbenin akabinde, toplumun tüm kesimlerine yönelik hayata geçirilen depolitizasyondan basın da nasibini almıştır (Gözler, 2013). Bu çerçevede basının iç politika haberlerinden kaçındığı, fikir gazeteciliğinin kısıtlandığı, magazin haberlerine yöneldiği bilinmektedir. Bu tez çalışması, 1980 askeri müdahalesinin Türk basını üzerindeki etkilerini tartışmak amacıyla, darbe rejiminin basını ne şekilde biçimlendirdiğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu amaç çerçevesinde çalışmada dönemin gazetelerinden olan Milliyet Gazetesi darbe öncesi ve sonrası dönemde içerik analiz yöntemiyle incelenerek anılan biçimlendirmeyi somutlaştırmayı hedeflemektedir.

1.1.Problem

Darbeler; içinden doğduğu toplumsal, ekonomik ve siyasi koşulların da etkisiyle olağanüstü durumların yaşandığı süreçlerdir. Darbe sonrasındaki süreçte idareye geçen yöneticiler kendi sistemlerini kurmak ve meşruiyet sağlamak için hayatın pek çok alanına müdahale edebilmektedir. 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleştirilen askeri darbe de bu vakalardan biridir. ‘12 Eylül sürecinde basına yönelik simgesel üretim sürecini ve örgütlenme sürecini ciddi kısıtlamalarla bastıran yasaklamalar olmuştur. Bu durum ise doğal olarak basında önemli yapısal dönüşümlere sebep olmuştur.’ (Durna ve İnal, 2010: 133). Basın kuruluşları da hiç kuşkusuz yeni kurulan düzenden nasibini almış ve bazı düzenlemelere tabi olmuştur. 12 Eylül sürecindeki basını sansürlenmiş ve susturulmuş olarak nitelendirmek mümkündür. Gazetelerin kaleme alabildikleri haber ve tartışmalar üzerinden askeri yönetime ilişkin yaklaşımları ve askeri idarenin ideolojisine yönelik tutumlarını görmek mümkündür (Durna ve İnal, 2010: 126).

Medya organları insanların güzel zaman geçirmelerini sağlamak, eğitmek ve bilgilendirmek gibi pek çok işlevi yerine getirmektedir. Toplumsal yaşam içindeki bireyler, bilgi edinme ve eğlenme ihtiyaçlarını medya organları aracılığı ile gidermektedir (Şimşek, 2009: 126). Özellikle darbe gibi olağan dışı durumların yaşandığı dönemlerde basının bilgilendirme rolü daha da artmaktadır. Basın ise; gündemi kendi öncelikleri ve önem sırasına göre oluşturmaktadır. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi’nin Basına Etkilerine ilişkin bir uygulamanın gerçekleştirildiği bu tez çalışmasında; Türkiye’nin anılan dönemde öndegelen aydın ve yazarlarıyla en etkili gazetelerinden olan Milliyet Gazetesi’nde araştırma konusunun yansıtılış biçimleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda, Türk ulusal basınından seçilen Milliyet Gazetesi örneği üzerinden çözümlemelerin yapıldığı içerik analizi yöntemi uygulanmış, konuya ilişkin haberlerin analizleri yapılmıştır. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi’nin Basına Etkilerine ilişkin yazılı basın haberleri içerik analizi ile değerlendirilmiş; mesaj içeriği, haberlerde yer alan aktörler gibi noktalardan yola çıkılarak mesaj çözümlemesi de yapılmıştır. Kuramsal çerçeve kapsamında, öncelikle 12 Eylül 1980 Askeri Darbesine giden süreçte yaşanan siyasal, askeri, ekonomik, toplumsal ve küresel gelişmeler ele alınmış; 12 Eylül Askeri Müdahalesi ile birlikte Sıkı Yönetim Değişikliği, 24 Ocak Kararları ve Basın, 1982 Anayasası’nın Kabulü, Anayasada Basın Özgürlüğünün Yeri, Olağanüstü Hal

Kanunuyla Basına Getirilen Sınırlamalar ortaya konulmuş, İktidar-Medya İlişkileri, Farklı Politik Kuramlarda Medya, Basında Sansür ve Otosansür Uygulamaları literatür taraması sonucu ayrıntılı olarak araştırma konusu bağlamında ortaya konulmuştur.

1.2.Amaç

Bu araştırmada, Türk siyasal, toplumsal ve iktisadi hayatının önemli dönüm noktalarından biri olan 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin toplumun tüm bileşenleri ve kurumları açısından etkilerinin, haber metinlerindeki siyasal tavrın nicel ve nitel bağlamdaki kurgulanma biçimlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin Basına Etkilerine ilişkin bir uygulamanın gerçekleştirildiği bu tez çalışması, araştırma konusuna temel teşkil edecek kuramsal bilgilerin yer aldığı betimleyici literatür taramasını ve varsayım sınamasına ilişkin olarak da; içerik analizini kapsamaktadır. Bu çerçevede; araştırmanın ana sorusu, '12 Eylül 1980 askeri darbesinin Türk ulusal basınına etkisi nedir?' olarak belirlenmiştir. Araştırmanın alt soruları ise,

- Gündemde öne çıkan konular nelerdir?
- Yeni yönetim haber metinleri aracılığı ile kendini nasıl meşrulaştırmaya çalışmıştır?
- Yeni sürece ilişkin öne çıkarılan hususlar nelerdir?
- Müdahale öncesi ve sonrasına ilişkin ne tür farklılıklar ortaya konmuştur? şeklindedir.

1.2.1. Hipotez

12 Eylül 1980 askeri darbesi Türk ulusal basınında önemli etkiler meydana getirmiş ve basında sıkça yer almıştır.

1.2.2. Varsayımlar

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi toplumun tüm bileşenlerini ve kurumlarını derinden etkilemiştir. Bu toplumsal değişim ve dönüşüm süreci günümüzde de

etkilerini sürdürmektedir. Devletin bir kısım refleksleri 1982 Anayasası'nın da etkisiyle bürokrasinin ve toplumun genlerinde varlığını devam ettirmektedir. Bu çerçevede; çalışmanın sorunsalı değerlendirilirken şu noktalar varsayım olarak kabul edilecektir:

- Siyasal, ekonomik, iktidar-güç ilişkileri ve medya arasındaki bağlantılar farklı politik kuramlarda sıkça vurgulanan bir noktadır.
- 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'ne yönelik siyasal tavırların; medyadaki haber metinlerinde yer alış biçimleri, basında sansür ve otosansür uygulamaları ile şekillenmektedir.
- Yeni kurulan hükümet meşruiyetini sağlamak için medyayı ideolojik aygıt olarak kullanmıştır.
- Gazete yayın politikası olarak bağımsız bir tavır sergilememiştir.
- Gazetenin gündeminin belirlenmesinde resmi kaynaklardan yapılan açıklamalar belirleyici olmuştur.

1.2.3. Sınırlılıklar

Araştırma kapsamında belirlenen tarihler arasında yayınlanan 310 sayfalık gazete haberi, belirtilen analiz kategorileri çerçevesinde incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda manşetler, ön plana çıkan hususlar ve görsel kullanımına ilişkin bulgular sunulmuştur. Milliyet Gazetesinin internet arşivi üzerinden ulaşılan haberleri başlık/manşet ve görsel düzeyinde analiz edilmiştir. Zaman sınırı olarak ise; 13.09-13.10.1980 tarihleri arasındaki haberler araştırma kapsamına alınmıştır. Askeri müdahalenin ardından hazırlanan haberlerin geçiş döneminin özelliklerini taşıyacağı; yeni döneme ve değişime ilişkin ipuçları taşıyacağı varsayılmıştır. İnternet üzerinden okumak mümkün olmadığı için, haber metinleri araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır.

1.2.4. Tanımlar

Darbe: 'Vuruş, çarpış' anlamlarına gelmektedir. Çalışmada, 'bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükümeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi' şeklinde ele alınmaktadır.

12 Eylül 1980 Darbesi: Anılan tarihte, Türk Silahlı Kuvvetlerinin (TSK) emir-komuta zinciri içerisinde icra ettiği ve Türk siyasal, toplumsal ve iktisadi hayatını etkilerini günümüzde bile göstermekte olan askeri darbedir.

Sansür: Her türlü yayının, sinema ve tiyatro eserinin yayınının ve gösterilmesinin izne bağlı olması, sıkı denetime tabi olmasıdır.

Otosansür: Açık bir baskı halinde olmadan, başkalarının hassasiyetlerine saygı göstererek, herhangi bir makamın ve yetkili kurumun engellemesi olmadığı halde, kişinin kendi çalışmalarını (blog, kitap, film veya diğer anlatım araçları gibi) sansürleme veya sınıflandırması eylemidir. Diğer yandan, toplumdaki siyasi veya sosyal baskılar nedeniyle şahısların kendilerini sınırlama, ifade hürriyetlerini öz bilinçleri vasıtasıyla sınırlama fiilidir.

1.3.Çalışmanın Önemi

Bu tez çalışması,

- 12 Eylül 1980 darbesinin siyasal, askeri, ekonomik, toplumsal ve küresel nedenlerinin anlaşılması,
- Darbe rejiminin hayata geçirdiği Sıkıyönetim Kanunu değişiklikleri, 1982 Anayasası'nın kabulü ile Anayasada basın özgürlüğünün nasıl ele alındığının yanında, OHAL Kanununda yapılan düznelemelerle basına getirilen kısıtlamaların içerik ve uygulanmasının anlaşılması,
- İktidar ve basın arasındaki ilişkileri kapsamında siyasi kuramların medya tanımlarının tartışılması,
- Milliyet Gazetesi örneğiyle 12 Eylül Askeri Darbesinin hemen akabindeki basının özel ve sonrasında genel durumunun şekillenme biçiminin aydınlatılması açısından önemlidir.

2. BÖLÜM: İKTİDAR MEDYA İLİŞKİLERİ, SANSÜR VE OTOSANSÜR UYGULAMALARI

2.1.İktidar-Medya İlişkileri

Siyaset ile medya arasındaki ilişkiyi açıklamak bakımından fen bilimlerinde önemli bir kavram olan '*mutual yaşam*' veya '*simbiyoz*' olarak adlandırılan '*ortak yaşama ilişkisi*' oldukça faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Bu ikili yaşam ve karşılıklı beslenme sayesinde medya için politika ve iktidar haber kaynağı olarak öne çıkmaktadır. Siyasiler ise kendi mesajlarını vermek maksadıyla kamuoyuna ulaşmalarının en etkin yolunun medyadan geçtiğini düşünmektedir. Bu itibarla, her iki tarafın da beklentileri, ihtiyaçları bu ortak yaşam ilişkisini ve karşılıklı bilgi alışverişini sağlamaya uygundur (Yüksel, 2001). Ancak, burada esas olan siyasetin tarzı veya şeklidir. Zira, medya içinde bulunduğu siyasi rejime göre gelişmekte ve konumlanmaktadır. Medyanın siyasi rejimden bağımsız olması literatürde çok da mümkün olabilecek bir husus şeklinde ele alınmamaktadır (Arabacı, 2004).

Kamuoyunu bilgilendirmek veya yönlendirmek gibi görev ve kabiliyetleri bulunan medya ile anılan işlevlere her zaman ihtiyaç duyan siyaset arasındaki iş birliği ve çatışma doğal olarak kaydedilmektedir. Hem medya hem de iktidar siyaseti yönlendirmenin ve kamuoyunu bilgilendirmenin kendilerine ait olmasını arzu etmekte ve bunu paylaşma bakımından oldukça kıskanç davranmaktadır. Bu karşılıklı olduğu kadar problemleri ilişki sorunları da beraberinde getirmekte, medya siyaset kurumunu da yönlendirmeyi hedeflemektedir. Siyaset de medyaya egemen olmaya ve medyayı vesayeti altına almaya çaba göstermektedir (Hazar, 2008).

Modern dünya tarihi süresince iktidarlar, kendilerini iç ve dış tehlikelere karşı korumaya çalışırken, basın da bu koruma önlemlerinden nasibini almıştır. Basın farklı yasal ve iktisadi önlemlerle iktidarların kendilerini koruma faaliyetleriyle karşılaşmıştır. Demokratik rejimlerde dördüncü kuvvet olarak nitelenen basın, yasama, yürütme ve yargının ardından gelmekte ve kamuoyu oluşturma fonksiyonunu elinde tutmaktadır. Bilgilendirme, eğitime, eğlendirme, kamuoyu oluşturma ve siyasal iktidarı toplum yerine denetleme fonksiyonlarına haiz basın, bu faaliyetleriyle dördüncü kuvvet olarak kabul görmektedir. Ancak, basının yukarıda maruz fonksiyonlarını hayata geçirebilmesi için faaliyet gösterdiği düzenin

demokratik bir sistem olması ve medyanın da üzerine düşenleri objektif ve tarafsız bir biçimde yapması gerekmektedir (Özkan, 2004).

En öz ifadesiyle halkın iktidarı anlamına gelen demokraside, kamuoyunu ilgilendiren her şeyin açık ve net bir biçimde tartışılması veya hayata geçmesi gerekmektedir. Ayrıca, kamuoyunun işin esasına dahil olacak şekilde yönetime katılması, sandık demokrasisinin de ötesinde kararlarda söz sahibi olmasının pratikte uygulanabilir olması elzemdir. Açıklık-şeffaflık prensibi uyarınca alınacak her kararın ya da çıkılacak her ihalenin kamuoyunun bilgisi ve görgüsü dahilinde hayata geçmesi demokrasilerden beklenen unsurların başında gelmektedir. Öte yandan, medya ve iletişim olmaksızın demokrasinin var olamayacağı, demokrasinin topluma yayılmasının ise bireylerin ya da farklı grupların kamusal etkinliklere katılımıyla mümkün olacağı aşikardır. Bu nedenle, medyanın yürüttüğü bilgi akışı, siyasetin alanını genişlettiği gibi siyasetçilerin kamuya tek başlarına hakim olmalarının da önüne geçmektedir (Encabo, 2002).

Diğer yandan, medya-iktidar ilişkisinin veya çatışmasının temelinde *'belirli bir zaman dilimi içinde medyada yer alan olaylar ve sorunlar listesi'* olarak nitelenen medya gündemi bulunmaktadır. Medyanın gündem belirleme işlevi üzerine birçok araştırmada, medyanın birtakım konuları gündeme getirerek, hangi konuların önemli olduğu hususunda bir çerçeve çizdiği belirtilmektedir. Medya gündemi üzerinde etkili olan unsurlar genel olarak değerlendirildiğinde ise medya kuruluşunun örgütlenme yapısı ve haber üretim sürecinin en önemli unsurlarından olduğu ortaya çıkmaktadır. Kurum içi ve kurum dışı birçok faktörün yanında, gerçek yaşam olaylarının ve kitle iletişim araçlarının birbirleri üzerindeki etkisinin de medya içeriğinin şekillenmesinde önemli olduğu görülmektedir (Yüksel, 2001).

Medya gündemini şekillendirmeye çalışan iktidarın ajandası ise, bir grubun problem önceliklerinin bütünü olarak ele alınabilmektedir. Politik gündem üzerinde etkisi olan unsurların başında, ülkelerdeki gelişmeler karşısında ortaya çıkan problemler veya halledilmesi elzem meseleler, kamuoyunun siyasal iktidardan beklentileri, medyanın siyasetçileri ve iktidarın icraatlarını izleme arzusu gelmektedir. Anılan icraatları değiştirmeye çalışması, içinde bulunulan çevre ve sorunların halli yönündeki plan ve programlar da diğer unsurlar olarak sıralanmaktadır (Atabek ve Dağtaş, 1998). Politik gündem üzerinde etkili bir diğer

unsur da basındır. Basın bir konuyu sürekli gündemde tutarak politik gündemi etkileyebilmekte, siyasetçiler de yürüttükleri faaliyetlerin medyada yayımlanarak kamuoyuna ulaşmasını istemektedir. Bu nedenle, politik gündem üzerinde kamuoyunun etkisi yadsınmamakta, siyasal karar alma süreçlerinde kamuoyunun yer alması ve politik hayatta kendine alan yaratması mümkün olabilmektedir (Kışlalı, 1991). Bununla birlikte, baskı veya çıkar grupları politik gündem üzerinde etkiye sahip olmaya çalışmakta, politik birtakım kararların kendi çıkarları doğrultusunda hayata geçmesini teminen kanun koyucu yasama ve hükümete tesir etmeye çaba sarfetmektedir (Kapani, 1989). Çıkar gruplarının sözkonusu etkileri kamuoyundan ve medyanın gücünden kaynaklanmaktadır (Kapani, 1989; Kışlalı, 1990).

Medyanın gücü kamuoyu üzerindeki etkisiyle ölçülmekte olup, etki alanı ise güvenilirliğinden ve inandırıcılığından ileri gelmektedir. Kamuoyunu bilgilendiren, yönlendiren ve harekete geçirilebilen medyanın bağımsız, objektif ve siyasal iktidarı eleştirebilen yapısı politik sistemin sağlıklı işlemesi bakımından da önemlidir. Anılan sağlıklı işleyişte medya ile toplum arasındaki düzenli ilişkilerin oluşturulması ve yürütülmesi önemli rol oynamaktadır. Kitle iletişim araçlarının taraflı veya yanlış haber sunduğuna ilişkin kamuoyunda oluşacak bir kanaat basının politik kişi, kurum ya da kuruluşlar hakkında yayımlayacağı haberlerin de güvenilirliğine ve inandırıcılığına büyük darbe vuracaktır (Güz, 2005). Bu açıdan, kitle iletişim araçlarının kamuoyundaki kredisi ne derece yüksekse, demokratik sistemin ve siyasal iktidarların güvenilirliği ve sürekliliği o oranda yüksek olacaktır.

Kitle iletişim araçları toplumları etkilemede ve yönlendirmek suretiyle değiştirmede çok önemli ideolojik ve ekonomik işlevlere sahiptir. Bu bağlamda, özellikle küreselleşmeyle birlikte medyadaki sahiplik yapısının çokuluslu şirketler ve onların yerli ortakları lehine değişmesi ve kontrolü iktidar-medya ilişkilerini daha çarpıcı bir hale getirmiştir. İktidar ile medya ilişkileri, sahip oldukları etki alanı ve güçleri nedeniyle kıskanç kavramıyla ele alınabilmektedir. İktidar, temsil ettiğini iddia ettiği irade adına medyanın kendisine yönelik negatif yayınlarından rahatsız olurken basın ise, dördüncü kuvvet olarak toplumu temsil ettiğini, halkın gözü ve kulağı olduğunu vurgulamaktadır. Söz konusu iki güç arasındaki ilişki düzeyini ise aşağıda maruz hususlar belirlemektedir.

- Kanunlar: Kanun koyucu olan siyasal iktidar elindeki birçok enstrümanla medya ile medyanın bağımsız ve tarafsız habercilik anlayışıyla gerçeği söyleme hakkıyla çatışma yaşamaktadır.

- Basın Toplantıları ve Açıklamaları: İcranın başındaki hükümet ve diğer kurumlar medyanın haber kaynaklarının başında gelmektedir. Bu nedenle, haber yapma ve yakalama konularında medya hükümetin elinde istediği gibi kullanabileceği, haber sızdırıp kamuoyu oluşturabileceği bir özelliğidir.

- Lobi Faaliyetleri: Siyasilerin medyayı kullanmak suretiyle ‘parlatmak’ istedikleri isimleri istedikleri kadar ön planda tutabilmektedirler. Bu durum medyanın tercih etmediği bir iletişim tarzı olsa da haber kaynaklarına yönelik bir tavır içinde bulunmaları çok da mümkün görünmemektedir.

- Finans ve Mali Konular: İktidar, medyaya vergi, gümrük indirimi, kâğıt desteği gibi teşviklerle destek verebilmekte, aksi yönde ise ceza ve yaptırımlarla ‘terbiye’ edebilmektedir.

- Doğrudan Kontrol: İktidar, medyayı devletin ilgili kurum ve kuruluşları vasıtasıyla doğrudan kontrolü altında tutabilmektedir.

- Dolaylı Kontrol: İktidar ile medya arasındaki ilişkilerin gergin olduğu zamanlarda devletin farklı organları ya da dolaylı kontrol araçları sayesinde uygulayabildiği kontrol mekanizmalarıdır.

- Medyada Yer Almak: İktidara mensup kişilerin medyada boy göstermeleri iktidar-medya ortak yaşamına yönelik en net örneklerden biridir. Basın mensupları haberlerini siyasi figürler aracılığıyla teyit edebilmekte, siyasiler de medya sayesinde kamuoyunun gündeminde yer bulabilmektedirler.

- Partilerin Siyasi Yayınları: Siyasi partilerin medyadan bilhassa seçim dönemlerinde talep ettikleri ve basın organlarının da yaklaşımına bağlı olarak değişen, siyasi konuşmalar veya ilgili partiye ilişkin haber yayımlama sürelerinin paylaşımı hususundaki tartışmalar iktidar-medya arasındaki çekişmeye örnek olarak gösterilebilmektedir (Yüksel, 2001).

Bu itibarla, iktidar-medya ilişkisi kamuoyunun tepkileri çerçevesinde şekillenmekte, kamuoyunun temayülleri demokratik ülkelerde önem arz etmektedir. Çoğulcu demokrasilerde kamuoyu ve basın karar alıcılarının kararlarını

etkilemektedir. Baskıcı rejimlerde ise kamuoyu tek yönlü oluşturulabildiği gibi iktidarın eliyle de şekillendirilebilmektedir (Taşdelen, 1997). Dolayısıyla, farklı siyasi yaklaşım ve kuramların medyaya ilişkin uygulamaları birbirlerinden başka olmakla birlikte, uygulamaları da iktidar-medya ilişkisini taban tabana zıt karakterlere de oturtabilmektedir.

2.1.1. Farklı Politik Kuramlarda Medya

Kitle iletişim araçları, günümüzde gittikçe yaygınlaşan bir haber ağı oluşturmakta ve dünyada olup bitenleri öğrenmek amacıyla başvurulanan aygıtlar haline gelmektedir. Medyanın bu toplumsal konumu dolayısıyla, siyaset alanında yaşanan gelişmelerin medyada sunumu, merak edilen ve üzerine eğilinmesi gereken bir konu olmaktadır. Medyada, siyasal hizmetlerin sorunları ele alış biçimi, hem haber medyasının hem de siyasal kuramın tarihsel bağlamı içerisinde değerlendirilebilecek bir konudur. Siyaset haberleri, salt bir uzmanlık alanı olarak görülmemelidir. Tam tersine siyasal, ekonomik ve toplumsal dinamikleri ilgilendiren ve bu dinamiklerle bir arada düşünebilecek bir araştırma alanı olarak ele alınmalıdır.

Medya-siyaset ilişkilerini ve uygulamalarını daha iyi anlayabilmek için özellikle medyaya ilişkin kuramları incelemekte yarar bulunmaktadır. Medya kuramlarının siyasal ve sosyolojik temelden ayrı düşülmesi beklenemez. Çünkü medya içinde bulunduğu siyasi, ekonomik ve sosyal şartlardan büyük ölçüde etkilenmektedir. Bu açıdan medya kuramlarının bir kısmı tarihi pratikler ve tecrübelerden ortaya çıkmış, bir kısmı da siyasi ve sosyal kurumlarla birlikte ortaya konulmuştur. Medyaya ilişkin kuramlar çok farklılık göstermektedir. Bunun nedeni medyaya ideolojik ve felsefi tanımlamalarla yaklaşılması ve her ideolojik ve felsefi temelin medyaya farklı işlevler yüklemesidir. Medyanın türü, konumu, işlevleri, mülkiyeti ve kontrol biçimleri farklı kuramlar ortaya çıkarmaktadır. Normatif medya kuramları olarak da adlandırılan bu kuramlar, medyanın görevini nasıl yaptığını anlamak amacıyla ortaya çıkmıştır. McQuail bu yaklaşımları otoriter, totaliter, liberal, sosyal sorumluluk, gelişme ve demokratik katılımcı kuram olarak altı grupta toplamıştır (akt. Güz, 2005:17-25):

2.1.1.1.Otoriter kuram

Machiavelli, Prens'te devletin güvenliği ve varlığını devam ettirebilmesini teminen hükümdarın baskı ve zulüm de dahil olmak üzere her türlü gayri ahlaki tedbirin almasını meşru görmüştür. Leviathan adlı eserinde mutlak monarşiyi savunarak, '*Homo homini lupus*' (İnsan insanın kurdudur) ifadesini kullanan Hobbes, şahısların hakim güçle anlaşmaları uyarınca kendi güç ve yetkilerini devrettiklerinin altını çizmiştir. Hegel ise devleti, bireylerin veya vatandaşlarının üzerinde her türlü hakka sahip bir organizasyon olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla bu yaklaşımlar ele alındığında birey-devlet ilişkisinde devlet bireyden önce gelmektedir (Işık, 2002).

Machiavelli, Hobbes ve Hegel'un yaklaşımlarını takip eden ilk basın kuramı, devlete hizmet etme ve hükümdarın izlediği siyaseti destekleme ve kamuoyunun anlamasını kolaylaştırma şeklinde olmuştur. İktidar, matbaacıya yayın izni vermiş, patentli zorunlu kılmıştır. Bu nedenle, patent, lisans, sansür ve matbaa örgütlerinin düzenlemeleri ilk dönem basın olarak adlandırılabilir matbaacıların idareyi eleştirmelerini önlemiştir. Medyanın, otoriter sistemde genelde kamusal olduğu düşünülse de özel olması da mümkündür. Kamusal ya da özel medya iktidarın uygulamalarını geliştirici bir araç olarak kabul edilmektedir (Severin, 1994). Batıda özellikle İngiltere ve Fransa gibi Avrupa ülkelerinde matbaanın ve yazılı basının ortaya çıkışı mutlak monarşilerin hüküm sürdüğü dönemlere denk geldiğinden otoriter kuram, bu tarihi ahval neticesinde hayat bulmuştur.

Otoriter yaklaşımın egemen olduğu rejimlerde medya iktidarın kontrolü altında olup, muktedirin çıkarlarına ve devamlılığına hizmet etmektedir. İktidarın medyayı kontrolü altında alabilmesini teminen gereken şartları tesis eden otoriter kuramın temel prensipleri aşağıda maruzdur:

- Medya, iktidarın kurduğu düzeni bozmaya dönük eleştirel yayınlar yapmamaya dikkat etmek durumundadır.
- Medya, iktidarın otoritesine bağlı yayınlar yapmalıdır.
- Kuralları uygulamak üzere medyaya sansürün gündeme gelmesi mümkün olabileceği gibi, basın muktedirin belirlediği politik ve etik değer yargılarıyla toplumun çoğunluğuna karşı bir yaklaşım içinde bulunmamalıdır.

- Medyanın otoriteye yönelik muhalif yayınları, toplumun kabul ettiklerine yönelik eleştiri ve saldırı, iktidarın resmi politikasına veya makbul etik değerlerine saldırı suç olarak değerlendirilmektedir.
- Basın mensupları kendi yayın kuruluşları dahilinde özgür ve bağımsızdır (Güz, 2005).

2.1.1.2. Totaliter kuram

Sovyet Basını, 1917 Bolşevik devrimiyle birlikte Lenin'in Marksist doktrine göre hayata geçirdiği prensipler bağlamında yeni bir anlayışla şekillenmiştir. Kuram, Sovyetler'de kültür ve ideoloji üreten bir araç olan medyanın, bu anlayışla hakim bakış açısı doğrultusunda Sovyet devlet ideolojisince üretilen düşünce ve bilgiyle uyumlu olmasının beklendiği bir yaklaşımdır. Kuram çerçevesinde, sansür olağan kabul edilmekte, basın mensuplarının devlete karşı işlenen suçlar nedeniyle cezayla muhatap olmaları olağan karşılanmaktadır (Kaya, 1985). Sosyalist devlet yaklaşımında, iktidar üretim araçlarına sahip olarak işçi sınıfının tekelindedir ve iktidarı da devlet tespit etmektedir. Temel üretim araçları kamusal mülkiyet altında olduğundan iktisadi hayat toplumun uyması beklenen bir yapıda, siyaset de Komünist Parti'nin hegemonyası altındaydı. (Işık, 2002).

Medya, sınıf ve siyasi çatışmaların yaşanmadığı bir toplumda, yayınlarını siyasi tartışmalardan uzakta konumlayarak, Sovyet ideolojisinin toplumu şekillendirme, kontrol altında tutma ve iktisadi hedefleri tutturma gibi devletin kendisine biçtiği roller ekseninde oynamaktaydı. Anılan kontrol altındaki medyada, kuramın temel varsayımları şunlardır:

- Medya başta işçi sınıfı olmak üzere egemen gücün çıkarlarına yönelik yayınlar yapmalı ve toplumu iktidarın programı doğrultusunda güdülemelidir.
- Medya, topluma yönelik üzerine düşen vazifelerin yanında, toplumun talep ve ihtiyaçlarını da karşılamalıdır.
- Komünist Parti '*toplum karşıtı yayınlarından dolayı*' medyayı sansürleme ve bunu için gereken mevzuat değişiklikleri yapma yetkisine sahiptir.
- Medya, Sovyetler Birliği prensipleri uyarınca dünyada yaşananları ve toplumun ihtiyaçlarını olduğu gibi ve tarafsız bir şekilde vermelidir.

- Medya mensuplarının görev amaç ve yaklaşımlarının ideolojinin çıkarlarıyla uyumlu olması beklenmelidir (Akdağ, 2014).

2.1.1.3. Liberal kuram

Liberal medya kuramı, 17. yüzyılda kimsenin bir başkasının hayatına, sağlığına, vücut bütünlüğüne, hürriyetine ve mülkiyetine zarar vermemesi gerektiğini kaydeden, Avrupa ve Amerika'daki bağımsızlık hareketlerini etkileyen liberal anlayışın tecrübeleri üzerine inşa edilmiştir. Demokrasinin ortaya çıkışıyla beraber de düşünce ve ifade özgürlüğü liberal basın temeli oluşturmuştur. Liberal Kuram, doğası gereği Otoriter Kuram'dan farklı olarak bireyi merkeze almakta, devleti ise, bireylere ve vatandaşlara hizmet eden bir aygıt olarak görmektedir (Vural, 1994). Anılan kurama göre medya da diğer işletmeler gibi kar etmesi beklenen bir kuruluştur. Haber, medyanın çıktısı olan bir ürün veya hizmettir. Ancak, bu durum serbest piyasa şartlarındaki doğal seçim rekabetinde medya kuruluşlarını olumsuz etkilemektedir.

Öte yandan, kuram medyanın ifade, örgütlenme, toplantı hak ve özgürlükleri bağlamında kişilerin istediklerini yayımlayabilme hususunda hür olduğunu savunmaktadır. Kuram ayrıca, medyaya yapılacak bir müdahale ya da sansürün toplumun doğru ve gerçek habere ulaşmasını engelleyeceğini dile getirmektedir. Basın yayınlarında özgürdür ancak, kişilik haklarının ihlali vakalarında da mağdur edilen kurum ya da şahısların yasal haklarının korunması gerekmektedir (Vural, 1994).

Liberal Kuramın temel ilkeleri şöyledir:

- Medya, üçüncü taraflarca sansüre maruz kalmamalıdır.
- Yayıncılık yapmak üzere önceden herhangi bir izin alınmasına gerek olmamalı, her birey ve topluluk yayıncılık yapabilmelidir.
- Hükümete, bürokratlara veya partilere yönelik saldırılar cezaya tabi tutulmalıdır.
- Medya tarafından yayımlanacak bilgi ve haber konusunda herhangi bir kısıt bulunmamalıdır.

- Doğru ve yanlış, hakikat ve yalan kıyaslanması bakımından düşünce ve fikir temelinde uygun bir hava tesis edilmelidir.
- Yayına hazırlanan haber veya bilginin toplanmasında sınır bulunmamalıdır.
- Medya uluslararası basın kurum ve kuruluşlarıyla bilgi, görgü ve tecrübe alışverişinde özgür olmalıdır.
- Medya mensupları bir araya gelerek özerk örgütler kurabilmeli, sendikalaşabilmelidir (Güz, 2005).

2.1.1.4. Sosyal sorumluluk kuramı

Sosyal Sorumluluk Kuramı medyanın toplumun çıkarlarını savunmak yerine reklam verenlerin çıkarlarını savunması nedeniyle ortaya çıkan bir kuramdır. Basın Etik Kuralları, Ombudsmanlık veya Basın Konseyi gibi kurumları medyaya sunan sosyal sorumluluk kuramı, ülkelerin içinde bulunduğu koşullara göre medyanın düzenlenmesi ve denetlenmesi bakımından yeni kurumlar tesis etmiştir. Anılan kuram, basın hürriyetinin teorik olarak üzerine düşenleri yapamaması ve toplumun beklentilerini karşılayamaması nedeniyle ABD’de ortaya atılmıştır.

Basın hürriyetinin sahadaki durumuna ilişkin ABD’de 1947 yılında yapılan Hutchins Komisyonu raporunda, basın özgürlüğü ve sorumlulukları arasında basın özgürlüğünün uygulanmasında bir çelişki olduğu, basının hatalarının kamusal bir tehlide dönüştüğü kaydedilmiştir. Raporda devamla, basın özgür olmasına rağmen kamu hizmeti yürütmekte olduğu, medyada yaşanan ticari ve teknolojik değişim ve yeniliklerin toplumun bazı kesimlerinin basından faydalanma imkanını azalttığı vurgulanmıştır.

Anılan raporun ortaya koyduğu bu yeni yaklaşım, medyanın bağımsız olduğu kadar topluma yönelik görevlerinin uyumlulaştırılmasını hedeflemektedir. Basının üzerine düşen vazifelerinin başında ise demokrasinin varlığının devamı için yayıncılık yapılması gelmektedir. Basının emekçilerinin ve sahiplerinin bir diğer görevi de toplumun beklentilerini karşılamaktır. Bu durumda, anılan yaklaşım basına kamu yararının sağlanması açısından müdahaleleri olağan karşılamaktadır. Medyanın içinde bulunduğu toplumsal farklılıkların ve çeşitliliklerin görüşlerine yer veren kuram, söz konusu çeşitliliği temsil eden yayınlar yapması gerektiğini bildirmektedir. Medya gerçeklik, doğruluk, kesinlik, nesnellik ve dengelilik gibi temel ilkeler çerçevesinde yayıncılık yapmalı ve bu hususları karşılayan mesleki altyapıyı

geliştirmelidir. Öte yandan, haber yayıncılığındaki objektifliğin yanısıra, toplumun kültürel ve sosyal bakımdan geliştirilmesine yönelik kültür ve sanat yayımları da yapmalıdır. Medya ayrıca, demokrasinin sıhhatli bir şekilde hayat bulmasını teminen şiddet, terör ve suç yayınlarına mümkün mertebe az yer verilmelidir (Kaya, 1985).

Sosyal Sorumluluk Kuramı, medya özgürlüğü, basının topluma yönelik vazifeleri ve kişisel hürriyetler ve seçim ilkelerini bağdaştırmaya çalışmakta olup, kuramın temel prensipleri aşağıda sıralanmaktadır:

- Basın topluma yönelik vazifelerinin olduğunun farkında olmak suretiyle üzerine düşenleri yerine getirmelidir.
- Medya temel ilkeleri uyarınca görevlerini gerçek, doğru ve objektif bir şekilde ifa etmelidir.
- Basın yasal mevzuat uyarınca sınırlarını çizmeli ve düzenleyici olmak durumundadır.
- Medya şiddet ve terörün maksadının hasıl olmasını sağlayacak ve sosyal bir kargaşaya sebep neden olabilecek yayınlar yapmamalıdır.
- Toplumda azınlıkta olan gruplara yönelik olumsuz yayınlardan kaçınılmalıdır.
- Basın mensupları topluma karşı sorumluluk sahibi olmalıdırlar (Güz, 2005).

2.1.1.5. Gelişme aracı kuramı

McQuail, gelişmekte olan ülkeler ve gelişmiş ülkeler arasında iktisadi, teknolojik ve yetişmiş insan gücü bakımından farklılıklar olduğunu savunarak, bu toplumlardaki basının toplumun değişimi ve gelişiminin yanı sıra kalkınması yönünde kullanılması gerektiği görüşünü ifade etmiştir. Toplumlardaki sosyo-ekonomik evrim dolayısıyla medyanın dört kuramının kitle iletişim araçlarını açıklamaktan uzak olduğunu ifade eden McQuail, '*normatif medya kuramları*'nın esas olduğu iki yeni kuram daha geliştirmiştir. Gelişme aracı kuramının en temel iddiası bireylerin özgürlüklerden ziyade toplumsal hedefleri gözetmesidir. Kuram, iddialarını İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 19. maddesine dayandırmaktadır. Bu maddeye göre; '*Herkesin düşünce ve anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmemek, ülke sınırları söz*

konusu İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi olmaksızın, bilgi ve düşünceleri her yoldan araştırmak, elde etmek ve yaymak hakkını gerekli kılar. ' (Işık, 2002).

Anılan kuramın temel ilkeleri şu şekildedir:

- Basın ulusal siyasete ilişkin geliştirici vazifesine bağlı kalmak suretiyle yayın yapmalıdır.
- Medya kendi hürriyet alanını ülkenin iktisadi öncelikleri ve toplumun ihtiyaçlarına göre sınırlayabilmelidir.
- Medya, ait olduğu toplumun kültürüne ve diline öncelik vermelidir.
- Basın mensupları bilgi elde etme hakkının yanında anılan hakkın sorumluluğuna uygun yayınlar yapmalıdır.
- Medya, toplumun gelişimine ilişkin politikalar uyarınca müdahaleye, sınırlamaya ve kontrole açık olmalıdır (Güz, 2005).

2.1.1.6. Demokratik katılımcı kuram

Demokratik Katılımcı Kuram, Liberal Kuramın bir parçası olarak basındaki tekelleşmeye yönelik gelişmeler ve sosyal sorumluluk bağlamındaki yayın kuruluşlarının merkezileşmesi ile bürokratikleşmesine karşı bir reaksiyon şeklinde ortaya çıkmıştır. Söz konusu medya kuramı, adından da anlaşılacağı gibi demokratik yönetimde eşitlikçi bir yaklaşımın benimsenmesini salık vermektedir. Toplumun her kesimindeki bireylerin yönetime katılarak fikirlerini savunmasını ilke kabul etmektedir (Türk, 2016).

Kuram, Otoriter ve Totaliter kuramlarda olduğu gibi devletin güdümündeki basın düzeni anlayışına karşı çıkmakta, yerellik, çoğulculuk, örgütlenme ve özgürlüğü savunmaktadır. Kuramın temel ilkeleri şöyle sıralanmaktadır:

- Bireyler ve azınlık mensupları en tabii iletişim hakları olan kendi tespit edecekleri ihtiyaçlarını basın kuruluşlarından talep etme hakkına sahiptirler.
- Basın haberlerini üretirken özgür olmalı ve iktidarın denetimine dışında bulunmalıdır.
- Medya, medya için değil, toplum ve hedef kitle için varlığını sürdürmelidir.

- Her örgüt, grup veya azınlığın kitlesine ulaşabilmek maksadıyla medya sahibi olması olağandır.
- Mikro ve interaktif medya kuruluşları ulusal ve monolog yayın yapan profesyonel medyadan daha iyidir (Işık, 2002).

2.1.2. İktidar-Medya İlişkisinde Medya

Toplumsal hayatın etkin bir unsuru olan dördüncü kuvvet medya, kamuoyunu etkileme ve yönlendirme gücünü dijital ve görsel ağırlıklı imaj çağının yükselişiyle birlikte daha yakından hissettirmeye başlamıştır. Siyasetin medyada şekillenmesi ve böylece toplumsal algının yerleşmesiyle başta kamu kurumları olmak üzere birçok organizasyonun toplumsal güvenilirliğe etkisi konusunda günümüz dünyasında tartışmasız medyanın büyük bir yeri bulunmaktadır (Damlapınar, 2008). Medyadaki karşı konulmaz teknolojik ve konjonktürel değişim medyanın gücünü ciddi manada artırmakta, medyayı daha önce olmadığı kadar ulaşılmaz bir konuma getirmektedir. Tüm bu gelişmeler ışığında büyük sermayelerin oyun ve hakimiyet alanında bulunan medya, bu değişim ve gelişim sürecinde siyasetçileri de etkilemektedir. Bu nedenle, politikanın en önemli belirleyenlerinden biri olarak değerine değer katmaktadır. (Çakır, 2004). Topluma yeniden sunulması gereken siyasi ilişkilerin teknolojik bir hazırlayıcısı olarak gündeme dâhil olan medya (Bostancı, 1998), tüm bu bahsedilen gücüne karşılık kanun yapma yetkisinden mahrum bulunduğundan politikacılarla nevi şahsına münhasır bir iletişim ve irtibat kurmaktadır. Medyanın böylesine bir kudrete sahip olduğunun farkında olan medya patronları, özgür ve doğru haber alma ve bunu objektif bir şekilde kamuoyuna duyurma görevlerini çıkarları uyarınca kullanarak '*enformasyonu egemenliklerinin devamı için kontrol etmeye*' çaba sarfetmektedirler (Çakır, 2004). Medyanın bu gücünün dayandığı unsurlar, gündem oluşturma, tekelleşme ve daha da ileride kartelleşme olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.2.1. Gündem belirleme

Medyanın gündemi oluşturma kabiliyetini Walter Lippman ilk kez 1920'lerde ortaya atmıştır. Bernard Cohen'in '*Medya çoğu zaman insanlara ne düşüneceklerini söylemede son derece başarılıdır*' ifadesi gündemi belirleme unsurunun en önemli fonksiyonudur. Gündem oluşturma altında Cohen'in kaydettiği üzere aslında

toplumun algısını yönlendirmek yatmaktadır (Yüksel, 2000). Medyanın toplum üzerindeki etkisinin başlıcası olan gündem oluşturma, basının aktaracağı enformasyonun sunuş yoluyla muhatap kitlesi olan dinleyici veya seyircinin düşündüğü ve günlük hayatında konuştuğu hususları tespit ettiği yaklaşımına dayanmaktadır (Severin ve Tankard, 1994).

Rogers ve Dearing, bir konuyu politik gündeme oturtan unsurları üç genellemeyle açıklamaktadır. Bunlar,

- Basın tarafından meydana getirilen veya aktarılan kamu gündemi, karar alıcıların politik icra planını da etkiler.
- Basın ve medya gündemi, politik gündem üzerinde direkt ve kuvvetli etkilere sahiptir.
- Bazı konular için ise, tam tersi basın üzerinde politik gündem direkt ve kuvvetli etkilere sahiptir (akt. Yüksel, 2001);

Hawthorne'a göre siyaseti kuşatan muğlaklığın netleştirilmesinde önemli görevler üstlenebilen medya, belli programları meşrulaştırabilmekte veya bunları kamuoyu nezdinde zora sokabilmektedir. Medya, öyküler üretirken aynı zamanda olayları haber halinde getirerek aktif bir rol üstlenmektedir. Bu nedenle, siyasi ajandanın bir parçası olan gündemleri etkileyerek politik arenada siyasi aktör haline gelebilmektedir. Böylece bazı konuları öne çıkarmak suretiyle gündemi belirleyen medya, aynı zamanda siyasetin doğasını ve eylemlerini de etkilemiş olmaktadır (Terkan, 2005).

2.1.2.2. Tekelleşme

Teknolojik yenilikler, tiraj ve reyting baskıları iktisadî çıkarlarla da birleşince medyayı ucuza ve kaliteli üretmeye yöneltmiştir. Siyasetin medyaya ilgisi de eklendiğinde, bu durum bağımsız basın yayın yapmaya çalışan düşük bütçeli medyanın yok olmasına, bazı basın kuruluşlarının da birleşmelerine yol açmıştır. Bu yeni düzen medyanın basın meslek ilkeleri yerine piyasa şartlarını gözetmesi ve siyasetin medyada söz sahibi olmasına neden olmuştur (Taşkiran, 2007).

Tekelleşme eğilimlerinin görülmeye başlandığı basın düzeninde medyanın bilgiyi objektif bir şekilde haberleştirme fonksiyonu tamamen erozyona uğramaktadır. Tekel medyanın kendi özel yaklaşımları, siyaset ve ticaretle ilişkileri

aktarılan haberlere yansımakta ve topluma verilen bilginin çarpıtıldığı, bozulduğu ve gözlemlenmektedir. Bu nedenle, medyadaki tekelleşme basın sektörü bir yana, toplumsal çatışmalara bile yol açabilmektedir (Berksoy, 2010).

2.1.3. Medya ve Siyaset İlişkisinde Siyaset

Siyasilerin medyaya ihtiyacındaki en önemli unsur meşruiyettir. Kendilerini, icraatlarını ve politikalarını kamuoyu nezdinde meşru gösterebilmek amacıyla basınla yakın temas kurmak isterler. Medyada ortaya konacak imajın seyri siyasileri rakiplerinden öne geçirecektir (Meyer, 2002). Bu itibarla, politikacıların iletişim araçlarına olan özel ilgilerine neden olan unsurları üç sınıfta,

- İletişim araçlarının ikna gücüne olan inanç,
- Parlamenter sisteme sahip demokratik toplumlarda görüşmelerin temininin gerekliliği,
- Kamuoyu tesis edebilmek üzere fikirler, fiiler ve olaylar için bir kısım çalışmaların ortaya konmasında medyanın etkinliğine duyulan inanç,

olarak öne çıkmaktadır.

Bu çerçevede, son derece güçlü bir ikna, tanıtım ve propaganda kaynağı olan medya toplumun psikolojik altyapısını derinden etkileyerek insanlara söylemler ve eylemler konusunda telkinlerde bulunmaktadır (Laughey, 2010). Ayrıca, iktidar kendisine ve politikalarına meşruiyet kazandırmak bakımından *'bir iktidar merkezi veya iktidar ilişkilerine giren bir güç olan'* medya tarafından da kullanılmaktadır (Bostancı, 1998).

2.1.3.1. Propaganda

Toplumun olaylara bakışını, genel görüşünü, hal, tutum ve davranışlarını, belirli hedefler kapsamında belli bir fikir veya algıyı benimsemelerini amaçlayan faaliyetlere propaganda denilmektedir. Propaganda da hedef kitlenin belirlenmesi ve ona uygun hazırlanan dil önem arz etmektedir. Bu kapsamda, radyo, televizyon, internet ya da sinema kanalıyla kitlelere ulaştırılan ifade veya semboller, propaganda olgusunu hayata geçiren somut unsurlar olarak öne çıkmaktadır (Taşdelen, 1997).

2.2.Kitle İletişim Araçlarına Yönelik Yaptırımlar

Büyük topluluklara birey farkı gözetmeksizin ulaşan iletişim araçlarını ifade eden kitle iletişim araçları, yazılı basın, radyoyu, televizyonu, sinemayı ve son dönemin gelişen sosyal medya ve internet portallarını içermektedir (Milliyet, 1994).

Çağdaş ve demokratik ülkelerde kamuoyunu toplum adına denetleyen en temel unsur ve bilgi kaynağı olan basın, yerelde ve dünyada meydana gelen olayları topluma aktarmaktadır. Anılan aktarma medyanın kendi bakış açısı çerçevesince yaşananların belirli bir pencereden topluma yansıtılmasıdır. Toplumun olay ve olguları ilk elden gözlemlemesi mümkün olmadığından, kitle iletişim araçları toplum adına olayları aktarmaktadır. Bu itibarla, seyirciler yerel ve uluslararası haberleri büyük oranda kitle iletişim araçlarının bakış açısıyla almakta, böylece toplumun algı ve yaklaşımları basın tarafından belirlenmektedir (Işık, 2005).

Toplumun olayları ve olguları algılama şeklini yoğuran ve istenilen biçimi verme imkanına sahip olan medya, tüm dünyada ülke yönetimlerince kanuni düzenlemelere tabidir. Türkiye’de de kitle iletişim araçlarının hukuki çerçevesini belirleyen Basın Kanunu yürürlükte. Batı’daki kadar uzun süreli bir basın tarihi bulunmasa da, Türk Basın Kanunu birçok kez değişikliğe uğramıştır. Basını kontrol altına almak üzere Osmanlı döneminden bugüne iktidarların ilk icraatlarının başında basının tabi olduğu yasal düzenlemelere gitmek olmuştur. Anılan düzenlemeler büyük ölçüde medyayı kontrol altına alma, bir diğer deyişle sansürleme çabaları olarak tarihe geçmiştir. Bunun haricindeki düzenlemeler ise basının çalışma temellerine yöneliktir. Her ne kadar diğerlerinin yanında az da olsa, mevzuatta yapılan değişikliklerde basın mensuplarının hakları konusunda da yapılan hukuki düzenlemeler bulunmaktadır. Bu çerçevede, 25 Temmuz 1931 tarihinde kabul edilen Matbuat Kanunu Türk matbuat tarihindeki en geniş kapsamlı yasadır. Çok partili hayata geçilmesiyle beraber basını ilgilendiren kanuni düzenlemelerde artış meydana gelmiştir. Bu kapsamda, Demokrat Parti’nin iktidarıyla *‘Türkiye’nin çağdaş anlamda ilk basın yasası’* olan 5680 sayılı Basın Kanunu yürürlüğe girmiştir (Mazıcı, 1996).

Cumhuriyet’in ilk yıllarında yürürlükte olan Matbuat Kanunu 1946’ya kadar bazı değişikliklere uğramış olsa da başlıca genel ve önemli hükümleri şöyledir:

- Gazete ve dergi çıkarmak için ruhsata gerek yoktur, hükümete bilgi vermek kâfidir.

- Vatan, Milli Mücadele, Cumhuriyet ve Devrim'e karşı suçlardan hüküm giymiş olanlar ve Milli Mücadele'de işgalci güçlerin amaçlarına hizmet eden basın yayın faaliyetinde bulunmuş olan şahıslar gazete çıkartamazlar.

Anılan kanun gazete idarecilerinin üniversite mezunu olması şartını getirmiştir. Ayrıca, basın çalışanlarının adlarının hükümete bildirilmesi zorunluluğu da bulunmaktaydı (Topuz, 2012).

Ulus devletin inşa edilmeye ve topluma yeni bir kimlik kazandırmaya çalışıldığı bu dönemde basına da önemli görevler yüklenmiştir. Türk basını bu dönemde otoriter kuram uygulamalarının hayata geçirildiği bir alan olmuş ve idare tarafından basının milli çıkarlara hizmet etmesi beklenmiştir (Işık, 2007).

2.3.Devlet Aygıtlarının İşletilmesi

Devlet yapılarının ortaya çıkmasıyla yönetim erkine sahip olanlar siyasal ve sosyal alanda kendilerini meşru kılmak için yasalarla gereken meşrulaşmaya ulaşmaya çalışmaktadır. Demokratik kültürün olgunlaşmadığı toplumlarda seçilmiş ya da atanmış kamusal görev ifa eden bireyler sınırsız yetkileri varmışçasına davranabilmektedir. Teknolojinin basın yayın faaliyetlerine etkisinin gelişimiyle devlet veya devlet benzeri yapıların toplumun zihin altyapılarına nüfuz etme çabaları artmıştır. Bilgiye ulaşımın kolaylığı ve basitliği bilgi kirliliğinin veya yalan verilerin yayılmasını sağlamış, toplumsal yapıyı tehdit eder hale gelmiştir. Bu durum idarenin her dediğine inanmayı ve itaati artırmakta, bireysel ve toplumsal farkındalığı azalmaktadır (Delier, 2012).

Basın, yayın, edebiyat ve sanat eserlerine yönelik başlıca kanunlar, 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu, 1117 sayılı Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, 6112 sayılı Radyo Televizyon Üst Kurulu Kanunu'dur (Yıldız, 2014). Kanunların en temel sorunu muğlak ve sınırları belirli olmayan ifadelerle yer vermesi ve bu nedenle uygulayıcı erkin yorumlarıyla somutlaşmasıdır. Oysa kanunlar ve okunurken uluslararası sözleşmeler ve içtihatlar dikkate alınarak okunmalı ve yoruma yer bırakılmamalıdır. Siyaset, medyayı tamamen kontrol altına almak, bunu başaramıyorsa basının özgürlüğünü sınırlayacak yasal düzenlemeler yapmaktadır. Haber alma/verme ve dördüncü kuvvet olarak toplumun yerine kamuyu denetleyen

medyaya yönelik kanuni düzenlemeler, sansür ve otosansür uygulamaları siyasi gücün basın üzerinde kurduğu tahakküm aygıtlarıdır. Türkiye’de de benzer bir durum söz konusudur. Bu çerçevede, Türkiye’deki mevzuatta sansür yönetmeliği, Radyo RTÜK gibi denetleyici ve düzenleyici kurumlar, basın kanunu ve diğer ilgili kanunlar medyayı çevrelemektedir.

Türk basın tarihi boyunca farklı yönetmelik ve kanunlar çıkarılmıştır. Sansür yönetmeliği, Bakanlar Kurulu’nun kararıyla 1966 yılında çıkarılan yönetmelik, savaş halinde veya sıkıyönetim ilan edilen muhitlerde sansürün uygulanmasını icra etmiştir. Anılan yönetmeliğe göre sansürün amacı,

- Kamu düzenini bozan, halkı telaş ve endişeye sevk edecek haberlerin yayılmasını önlemek,
- Ülkenin milli güvenliği açısından saklı kalması gereken bilgi ve haberlerin duyulmasına ve yayılmasına engel olmak,
- Milli güvenlik yönünden faydalı olabilecek bilgileri edinmek,

olarak kaydedilmiştir. Yayımlanmış eserlerin, radyo televizyon yayınlarının, sinema ve film senaryolarının, tiyatro ve tiyatro eserlerinin sansür edilebileceği ve hangi eserlerin nasıl sansüre uğrayacağı da sansür yönetmeliğinde ayrıca ele alınmaktadır (Akdağ, 2014).

Türkiye’de 1990’lara kadar yayıncılık Türkiye Radyo Televizyon (TRT) Kurumu tarafından kamu eliyle yürütülmüştür. Özel radyo ve televizyonlar 1990’larda faaliyete girmiş, ancak herhangi bir yasal düzenlemeye tabi olmamışlardır. 1993 yılında bir Anayasa değişikliği yapılarak radyo ve televizyon yayınları üzerindeki kamu tekeli ortadan kaldırılmış, özel radyo ve televizyon yayınlarının yapılmasına imkan sağlanmıştır. Özel radyo ve televizyon yayınlarının yapılmasına imkan sağlanmıştır. Özel radyo ve televizyon yayınlarını düzenleyen yürürlükten kaldırılmış 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunun 1994 yılında yürürlüğe girmesiyle düzenleyici üst kurullardan biri olan RTÜK kurulmuştur. Üst Kurul, TBMM’nce seçilen dokuz üyeden oluşmaktadır. RTÜK, radyo ve televizyon faaliyetlerini düzenlemek ve denetlemekle görevli olup, 1982 Anayasasının 133. maddesindeki *‘Radyo ve televizyon istasyonları kurmak ve işletmek kanunla düzenlenecek şartlar çerçevesinde serbesttir. Devletçe kamu tüzel kişiliği olarak kurulan tek radyo ve televizyon kurumu ile kamu tüzel kişilerinden yardım gören haber ajanslarının*

özerkliği ve yayınlarının tarafsızlığı esastır' hükmü uyarınca üyeleri TBMM Genel Kurulu'na belirlenen, özerk ve tarafsız bir kamu tüzel kişiliğidir. Bu itibarla, Türkiye'de karasal, uydu, kablo ve IPTV ortamlarından yayın yapacak kuruluşlara tüm lisans ve yayın izinleri RTÜK tarafından verilmektedir (Yıldız, 2014).

Devlet, uhdesindeki gerek yasa çıkarma gerek kolluk kuvvetleri marifetiyle güç kullanma gerekse diğer baskı unsurlarıyla basın üzerindeki tahakkümünü her daim hissettirmiştir. Bu çerçevede, anılan unsurları ele almak ve değişimleri saptamak bakımından Basın Kanunundaki düzenlemeleri, kanunun kabulünden 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasındaki düzenlemelere kadar değerlendirmek isabetli olacaktır. 15 Temmuz 1950 tarihli ve 5680 sayılı Basın Kanunuyla birlikte kabul edilen Matbaalar Kanunu matbaa kurulmadan bulunulan yerin mülki amirine beyanname verilmesini zorunlu kılmaktaydı. Ayrıca, kanun matbaa tarafından basılan eserlerin ikişer adedinin basımın bittiği günün çalışma saati içinde bulunulan yerin Cumhuriyet Savcısı ve mülki amirine ulaştırılmasını öngörmüştür (Erman, Özek, 2000). Bu dönemde DP hükümeti basın suçlarını da kapsayan bir af çıkarmış, CHP hükümeti süresince yargılanan basın mensuplarını hapisane tehdidinden korumuştur. Anılan af kanunuyla, 15 Mayıs 1950 tarihinden önce işlenen suçlar ve kesinleşmiş cezaların infaz edilmeyeceği kararlaştırılmıştır (Kaya, 2010).

Her ne kadar iktidara geldiğinde basın mensuplarına yönelik hukuki yaptırımları kaldırmışsa da, DP muktedir oldukça basına karşı baskıcı bir yaklaşım sergilemeye başlamıştır. Bu itibarla, 9 Mart 1954 yılında büyük tartışmalara sebebiyet veren '*6334 sayılı Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkındaki Kanun*' kabul edilmiştir. Bu kanunla, Basın Kanunu'nun 36. maddesi değiştirilerek, basın suçlarının görüleceği mahkemeler tespit edilmiştir. Bu iki değişiklik de 17 Mart 1954'te Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Resmî Gazete, 17 Mart 1954, Sayı 8660).

1956 yılına gelindiğinde, Türk basını daha da katı yasalarla muhatap olur hale gelmiştir. 1954 yılında çıkarılan kanun değiştirilmiş ve '*Neşir Yoluyla veya Radyo ile Yahut Toplantılarda İşlenen Bazı Cürümler Hakkında Kanun*' adını almıştır. Bahse konu kanun Basın Kanunuyla birlikte değiştirilerek, 7 Haziran 1956'da TBMM'de kabul edilmiştir. Kanun değişikliklerinin amacı, '*namus, şeref ve saygınlığa dokunacak, resmî sıfatı olanları küçük düşürecek nitelikte yayınlarla devletin*

saygınlığına dokunacak, halkın devlete güvenini sarsacak ve zorunlu ihtiyaç maddelerinin fiyatlarının değişmesine yol açacak nitelikte yazıları cezalandırmak' olarak kaydedilmiştir. Yazılı yayın yoluyla veya radyoyla namus, onur ve haysiyete tecavüz veya hakaret edilmesi bir yıldan üç yıla kadar hapis, 3 bin liradan 10 bin liraya kadar para cezası gerektiren suçlar haline getirilmiştir (Resmî Gazete, 8 Haziran 1956, Sayı 9327).

Türk basını, 27 Mayıs 1960'da bir askeri darbe neticesinde DP'nin iktidardan indirilmek suretiyle kapatılması ve iktidarı ordunun ele geçirmesiyle '*Yeniden Yapılanma*' dönemine girmiştir. Darbe sonrasında yaşanan çeşitli olaylar basında yeni hukuki düzenlemelere de neden olmuştur. Bu dönemde basında Türk matbuat tarihinde daha önce II. Meşrutiyet'in ilanı ve tek parti iktidarının sonunda da olduğu gibi hürriyet atmosferi yaratılmıştır. Bu durumda 28 Mayıs 1960'ta Milli Birlik Komitesi'nin (MBK) 22 numaralı tebliğiyle basın suçlarından dolayı takibata başlanmış davaların düşürülmesi ve verilen cezaların affedilmesi önemli rol oynamıştır. Bu dönemde 29 Kasım 1960 tarihinde 5680 sayılı Basın Kanununda yapılan 10 maddelik değişiklik 5 Aralık 1960 tarihli Resmî Gazetede yayımlanmış ve Basın Kanunu özgürlükçü bir metin haline getirilmiştir. DP'nin son dönemlerindeki yapılan antidemokratik düzenlemeler değiştirilmiş, muğlak ifadeler çıkarılmış ve basın özgürlüğüne vurgu yapan maddelerle kanun eski haline getirilmiştir. Ancak, basına verilen özgürlükler darbe yönetimini rahatsız etmiştir. Basında muhalif seslerin çıkması sebebiyle özgürlükçü bir yapıyla hazırlanan Basın Kanunu uygulanamamıştır. Tedbirler Kanununun kabulüyle de basın kaldığı yerden mağduriyetlere uğramaya devam etmiştir (Topuz, 2012).

Türkiye darbeler tarihi yazılmaya devam ederken bu kez 12 Mart 1971 tarihinde askerler siyasete bir kez daha müdahalede bulunmuş ve 1961 Anayasasıyla oluşan hürriyet havasından otoriter bir yönetime geçilmiştir. 1971 muhtırası sonrasındaki baskı döneminde Basın Kanunu bu kez değişikliğe uğramamıştır. Zira, basına yönelik olumsuz düzenlemeler bu kez sıkıyönetim kanunlarıyla getirilmiştir (Akıncı, 2014).

Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal ve toplumsal tarihinde önemli dönüm noktalarını teşkil eden 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasındaki süreçte, 10 Kasım 1983'te Basın Kanununun birçok maddesi değiştirilmiştir. Bu çerçevede, Toplu

Basın Mahkemeleri kaldırılmıştır. Basın Kanununun ‘*Yabancı memleketlerde çıkan basılmış eserlerin Türkiye’ye sokulması ve dağıtılmasının Bakanlar Kurulu kararıyla yasaklanması*’na ilişkin 31. maddesi değiştirilerek, ‘*Devletin, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, milli güvenliğe, kamu düzenine, genel asayişe, kamu yararına, genel ahlaka ve genel sağlığa aykırı basılmış eserler*’ tanımı ilave edilmiştir (Resmî Gazete, 13 Kasım 1983, Sayı 18220). Bu değişiklik sonucunda sorumlu müdür olmak için aranan şartlar zorlaştırılmıştır. Basın mensuplarına yönelik para ve hapis cezaları arttırılmış, basın davalarında zamanaşımı süresi iki katına çıkarılmıştır. ‘*Sorumlu müdürler için verilen hürriyeti bağlayıcı cezaların para cezasına çevrileceği ve haklarında emniyet gözetimi altında bulundurma cezası verilemeyeceği*’ hükmünün yasayla men edilen herhangi bir dilde yayın yapılması durumunda uygulama dışında kalacağı kaydedilmiştir. Anılan değişiklikle basın üzerindeki baskılar daha da artırılmıştır. Bunun yanında kanun yazılı yayınların dağıtımının engellenmesi ve toplatılması ve basın araçlarına el konulmasına da imkan ve kolaylık sağlamıştır. Yanıt ve düzeltme hususlarıyla basın özgürlüğü adına olumlu sayılabilecek küçük değişiklikler de hayata geçirilmiştir (Salihpaşaoğlu, 2007).

Basında Sansür ve Otosansür Uygulamaları

Türk basın tarihinde sansür ile otosansürün gelenekselleşmiş ve sistematik hale gelmiş izlerini görmek mümkündür. I. Meşrutiyet öncesi ve sonrasındaki İstibdat Devri ile hürriyet dönemi olarak sunulan ancak daha sonrasında basın mensuplarının katledildiği dönem olarak tarihe geçen II. Meşrutiyet sonrasındaki İttihat ve Terakki idaresi Osmanlı İmparatorluğu’nda sansür ve otosansürün yoğun olarak kullanıldığı dönemler olmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra ise tek parti dönemi, çok partili dönem, darbe dönemlerinde de sansür ve otosansür uygulamalarına rastlanmaktadır. Türkiye’de 1980’lerin sonunda başlayarak 1990’larda hız kazanan serbest piyasa sisteminin ekonomi politikasıyla, medya sahipliğindeki değişim ve dönüşümler farklı sansür ve otosansür yöntemlerinin kullanıldığı bir süreci de beraberinde getirmiştir.

12 Eylül askeri darbesi tüm toplumda olduğu gibi kamuyu bilgilendiren ve yönlendiren Türk basınında da derin ve sistematik yaralara sebebiyet vermiştir. Bu dönemin Türk basın tarihinin en karanlık ve baskıcı dönemlerinden biri olmasında

askeri yönetimin basın üzerinde kurduğu sansür ve akabindeki baskılar neticesinde Türk basınının otosansür refleksini benimsemesi yatmaktadır. Darbe sonrası Milli Güvenlik Konseyi, Sıkıyönetim Kanunu'nun 3. maddesini değiştirerek Sıkıyönetim Komutanlıklarına haberleşmeye sansür getirebilme yetkisi vermiştir. Askerin ülkenin tüm kurum ve kuruluşları üzerinde olduğu kadar yazılı basın üzerinde baskı ve yaptırımları bulunmuştur. Bu süreçte, 'MGK yalnızca kabine değil, kendilerine sıkıyönetim yasası gereği çok geniş yetkiler verilmiş bölgesel ve yerel komutalar vasıtasıyla da iş görüyordu. Bu kişiler eğitimin, basının, ticaret odalarının ve sendikaların başlarına getirilmişlerdi ve yetkilerini kullanmakta tereddüt etmiyorlardı. Bu durum, özellikle, entelektüel yaşamın ve basının merkezi olan İstanbul'da, gazetelerin sürekli kapatılması, gazetecilerin ve yazı işleri müdürlerinin tutuklanması sonucunu getirdi. Bizzat Atatürk'ün teşvikiyle 1924'te kurulmuş olan yılların Cumhuriyet gazetesi bile bir kez kapatılmıştı.' (Zürcher, 2013). Hatta bu dönemde askerlerin basın kuruluşları üzerindeki hakimiyetleri tartışılmazdı. Anılan yasak ve baskılara karşı durmak ve eleştirmek bir yana sitemde bulunmak bile birçok şeyi göze almayı gerektirmiştir. Bu kapsamda, Cumhuriyet Gazetesi yazarı Nadir Nadi'nin Kenan Evren'le görüşmesi bu konunun çarpıcı bir örneğini oluşturmaktadır. Nadir Nadi'nin bir görüşmesinde Kenan Evren'e '*Bari her gazeteye bir albay atayın, o ne yazacağımızı söylesin*' göndermesine, MGK Genel Sekreteri Orgeneral Haydar Saltık, '*Gerekirse bunu da yaparız, cesaretinizi frenlemek için*' yanıtını vermiştir (Birand, 2010). Bu cevap o dönem basın üzerindeki baskı ve yıldırmanın en bariz örneklerinden biri olarak tarihe geçmiştir.

Öte yandan, darbenin ilk günü olan 12 Eylül 1980 tarihinde Demokrat, Aydınlık, Politika ve Hergün gazeteleri kapatılmıştır. Sağdan ve soldan kapatılan gazetelerle verilen bu mesajla birlikte askeri idarenin yazılı basın üzerindeki baskısı somut olarak ortaya çıkmıştır. Bu baskı döneminde gazetecilik yaklaşımları içinde bulunan baskı ve korku ortamına göre yeniden şekillenmek zorunda kalmıştır. Basın, Sıkıyönetim Komutanlıklarınca sürekli gözlemlenmekle beraber dönem dönem ilgili generaller tarafından bazen de bizzat Kenan Evren tarafından denetime tabi tutulmuştur. Sıkıyönetim Komutanlıklarından geçmeyen yazılara öncelikle uyarma, akabindeyse kapatmaya kadar giden cezalar verilmiştir. Birçok konudaki günlük yayın yasakları ise vakayı adiyeden olmuştur (Dündar, 2016).

Darbe sonrasındaki askeri yönetimde, Cumhuriyet Gazetesi 28 davayla muhatap olup, 41 gün kapatma cezası almıştır. Milli Gazete dört dava sonucunda 72 gün kapatma cezası almıştır. Hürriyet Gazetesi 14 davada yedi gün, Milliyet Gazetesi ise 14 davada 10 gün kapatma cezasıyla cezalandırılmıştır. 1980-1983 arasında 400 gazeteci davalarla karşı karşıya kalmış, 31 gazeteci çeşitli suçlarla yargılanmak suretiyle toplam 3315 yıl ceza almıştır. Bu dönemde haber yapmanın neticesinde karşılaşılabilecek yaptırımların *‘iki dudak arasından çıkacak sözlere bağlı kalması’* nedeniyle gazeteciliğin oldukça zor şartlarda yapıldığı aktarılmıştır (Cemal, 2004).

‘1980’lerin rejimlerinin ortak yanı, sadece yazarları korkutmak ve yasaklamakla kalmaması, okuma potansiyeli olan kitleleri de ürkütmeyi başarması olmuştur. 12 Eylül öncesindeki kırk yılda, sol düşünceleri sınırlayan 141 ve 142 ile sağ sınırlayan 163. maddelerden yaklaşık 30 bin kişi (yılda ortalama 750 kişi) hakkında kovuşturma yapılmış, ev ve kitaplıklarında yapılan aramalarla bunların yakınları da, bu tür konuları işleyen yayınları yok etmeye ve okumamağa zorlanmışlardı.’ (Koloğlu, 2013). 12 Eylül döneminde böyle baskılarla sadece gazeteler ve kitaplar olmak üzere yazılı basın karşılaşmamış, yasaklılar listesinde 937 film de yer almıştır. Askeri rejim tarafından ‘sakıncalı’ bulunan 39 ton kitap imha edilmiş, 40 ton kitap ise depolarda çürümeye terk edilmiştir. (Birand, 2010).

Askeri darbe sonrasındaki baskıcı ortam ve basın 24 Ocak kararları sonrasında içine düştüğü ekonomik zorluklar ve gazete sahipliklerinin el değiştirmesinin sonuçlarından biri olarak 1981’de 620 olan ulusal gazete sayısı 1983’te 400’e düşmüştür. Bu düşüşü 1985’de 205 yerel gazetenin yayın hayatından çekilmesi takip etmiştir. Bu nedenle, toplam gazete satışının iki milyon civarında kalması satışı arttırmak maksadıyla hafta sonu ekleri ve dergilerin verilmesi yönünde çabaları ortaya koymuştur. 1980-1983 arasında gazetecilikte yaşanan sorunlar dergiciliğin önünü açmıştır. 1980’de 2019 ile başlayan dergi sayısı 1983’te 2500’ü geçmiştir. 1980’lerin ilk yarısından itibaren gazeteler yayıncılık anlayışlarını dördüncü kuvvet medyanın gerektirdiği şekilde kamunun menfaatleri odağında değil, birey merkezli haberden yana ortaya koymuşlardır. Kupon karşılığı hediyeler ve hafta sonu ekleriyle birlikte toplam gazete satışı 1989’da ancak üç milyona ulaşmıştır (Şeker, 2007).

1980 öncesinde yaşanan toplumsal hareketler ve bu hareketlerdeki gençlerin rolü, darbe yönetiminin darbeden sonra ‘apolitizasyon’ politikası izlemesine bir gerekçe teşkil etmiştir. Bu politikadan basın da nasibini almış, siyasi yasaklarla kuşatılmış ve özgür habercilik yapma anlayışından uzaklaştırılmıştır. Gazetelerin yayınlarını ‘yasaklar listesine’ göre belirlemek zorunda kaldıkları bu dönemde (Yıldırım, 2006), basına yönelik alınan önlemler ve yapılan yasal mevzuat değişiklikleri askerlerin idareyi sivillere bırakıp demokrasiye geçilmesinden sonrasında bile basın üzerinde ciddi sansür ve otosansür oluşturmuştur. Bu hal, ‘12 Eylül anarşi ve terörü sona erdirmek gerekçesiyle iktidara el oymuş, çoğulculuğu durdurmuş, kendisinden sonraki demokratik parlamenter düzenin de basından rahatsız olmamasını sağlayacak önlemleri almıştı.’ şeklinde özetlenmektedir (Koloğlu, 2013).

Bu dönemde çalışmanın odağındaki Milliyet Gazetesi de oldukça zor süreçler atlattır. Milliyet Gazetesi, 3 Mayıs 1950 tarihinde Ali Naci Karacan tarafından kurulmuştur. Refik Halid, Bedii Faik, İsmail Hami ve Ulunay gibi dönemin öndegelen aydın ve yazarlarıyla yayın hayatına başlayan gazete, Abdi İpekçi’nin 1954’de yazı işleri müdürü olmasıyla Türkiye’nin en etkili gazetelerinden biri pozisyonunda yer almıştır. Peyami Safa, Reşat Ekrem ve Çetin Altan gibi yazarların da Milliyet’in kadrosuna dahil olmasıyla gazetenin etkinliğini artırmıştır. Milliyet 1973’te 200 bin tirajını aşarak, o dönem CHP’ye yakın bir görüntü vermesine karşın, AP’ye yer vermek suretiyle geniş kitlelere hitap etmiştir. Milliyet, Türkiye’yi 12 Eylül askeri darbesine götüren önemli duraklardan biri olan genel yayın yönetmeni Abdi İpekçi’nin suikastla öldürülmesi neticesinde büyük bir sarsıntı geçirmiştir. Gazete, 1979 sonlarında Aydın Doğan’ı ortak olarak almış, sonrasında da tümüyle Doğan’ın olmuştur. 12 Eylül askeri darbesinden sonra tüm gazeteler gibi zor zamanlar geçiren Milliyet, sık değişen genel yayın yönetmenleri nedeniyle okur kaybetmiştir (Topuz, 2012).

12 Eylül askeri idaresinin sansürcü ve baskıcı anlayışı pek çok gazeteyi siyasi haberler yapmaktan alıkoymuştur. Gazeteler iç siyaset hakkında riskli haberler yapmaktansa dış politika haberleri yapmayı tercih etmişlerdir. Ancak, bu dönemdeki dış politika haberlerinde de otosansürün varlığı açık bir şekilde gözlemlenmektedir. Dış politika haberlerinde Türkiye’nin muadili veya gelişmişlik bakımından altındaki

lkeler ne çıkarılmıştır. Haberlerde, dünyadaki olumsuz gelişmeler, savaş, kıtlık, sefalet, çatışmalar ve ekonomik krizlere sansasyonel bir şekilde dikkat çekilmiştir. Bu dönemde, İran, Polonya, şili ve Lübnan'da yaşanan kaos ve kriz haberleri basında geniş bir biçimde yer bulurken, aynı dönemde ekonomik refah açısından daha iyi konumdaki yabancı ülkelere ilişkin haberlere yer verilmediği gözlemlenmiştir. Bu bağlamdaki haberlerin dili dünyadaki çatışma, savaş, kriz ve bunalımlara odaklanmış ve *'Dünyada kaos yaşanıyor'* algısı okura verilmeye çalışılmıştır. *'Bakın dışarıda neler oluyor, bunları yaşamadığınız için şanslısınız'* ve *'ülkedeki barış ve huzur ortamını korumalıyız'* mesajları verilmeye çaba sarfedilmiştir. Ayrıca, askeri darbenin aslında kötü bir şey olmadığı ve bu sayede Türkiye'nin anarşi ve kaostan kurtulduğu mesajı verilmeye çalıştırılarak, darbecilere ve darbe yönetimine meşruiyet kazandırılma eğilimi artmıştır (ıtak, 2010).

Bu ve benzer yaklaşımların yanında baskı dönemi gazeteleri 'magazinleşme' olgusuyla da yüz yüze getirmiştir. Sansre takılmadan habercilik yaparak ekonomik olarak ayakta kalma mücadelesi veren gazeteler için magazin haberleri kurtarıcı olmuştur. Bu magazinleşmeyle birlikte, bu dönemde cinsellik vurgusuna sahip haber ve görüntüler birinci sayfalarda kullanılmaya başlamıştır. Özellikle 1980'lerin sonu 1990'ların başında aılmaya başlayan televizyonlarla rekabet etmek için gazeteler görsel haberlere ve magazin fotoğraflarına daha fazla yer vermeye başlamıştır (zgen, 2011).

Gazetelerin uzun süreli kapatmalarla karşılaştığı ve ekonomik olarak ayakta kalmalarının zorlaştığı bu süreçte, gazeteciler otosansrle mesleklerini icra edebilmişlerdir. Basın mensupları, yazı ve haberlerini herhangi bir uyarı ya da cezaya sebebiyet vermeyecek şekilde hazırlamaya gayret etmiştir. Cumhuriyet Gazetesi de otosansürün devreye girdiği gazetelerden biri olmuştur (Köktener, 2002). Çok sayıda yazarın köşe yazıları yayımlanamamış veya elden geçirilerek yayına hazır edilmiştir. Diğer yandan, magazinle birlikte, basın mensuplarının sansürsüz bir şekilde özgürce haber yapabildikleri bir diğer alan da şiddet haberleri olmuştur. nc sayfa haberleri olarak nitelenen polis-adliye haberlerinde aile içi şiddet haberleri baş rolü oynamaktaydı. *'Karısını öldüren kocalar, çocuklarını öldüren anneler, kardeş cinayetleri...'* şeklinde verilen bu haberler o dönem, Hürriyet Gazetesi'nin neredeyse tamamını kapsamıştır (Gürbilek, 2001).

1980 darbesi akabindeki askeri rejimde haberin magazinleşmesi ve adli vakalar haberleri olarak karşımıza çıkmasıyla ciddi haberlerde bile renkli öğeler öne çıkarılmış, renkli fotoğrafların kullanımı artırılmıştır. İşadamlarının basında yer alması gereken yatırımlarının veya ticari faaliyetlerinin yerini, katıldıkları sosyal etkinlikler, partiler, kutlamalar ve tatiller almıştır. Bu dönemde, Türkiye’yi ziyaret eden yabancı konuklar da benzer yaklaşımlarla haberleştirilmiştir. İki ülke arasındaki siyasi, ekonomik ve kültürel etkileşim haberlerinden ziyade yabancı siyasetçilerin ve daha da önemlisi eşlerinin sosyal faaliyetleri gazetelerde daha çok yer bulmuştur. Siyasilerin eşlerinin giydiği kıyafetler ve yaşam tarzları da bu dönemde öne çıkarılmıştır. Gazeteci Yavuz Donat bu dönemin Türk basınına derinden etkilediğini ifadeyle, *‘Şimdi biz basında zaman zaman sululuktan şikayet ediyoruz ya, o zannederim 12 Eylül zamanı başladı. Çünkü tartışmaya kısır çekişme diye bakıldığı için, bütün tartışmalar yasak. O zaman ne yazılacak? Abuk subuk şeyler yazıldı. Çünkü adiminizi atarken, dikkatlisiniz, hemen gazete kapatılıyor.’* şeklinde özetlemiştir (Birand, 2010).

Anılan ‘abuklaşma’ sadece ülke içi magazinle kalmamıştır. Aynı zamanda TRT’de yayımlanan diziler sayesinde de düzenli olarak magazin gündeminde yer bulmuştur. TRT’de gösterilmeye başlanan dizilerin oyuncularına ilişkin haberlere gazetelerde daha geniş yer verilmeye başlanmıştır. Örneğin, o dönemde hatırı sayılır bir seyirci kitlesine ulaşan Dallas dizisindeki gelişmelere gazetelerde önemli yerler tahsis edilmiş, hatta manşetlere bile çıkabilmiştir. Hürriyet Gazetesi, dizinin önemli karakterlerinden JR’ın vurulmasını 21 Kasım 1980 tarihli nüshasında ana sayfadan görmüş ve JR’ı vuran kişiyi yakında açıklayacaklarını duyurmuştur. Gazete iki gün sonra 23 Kasım 1980 tarihinde ise JR’ı vuranın baldızı olduğunu manşetten *‘Oh JR’ı vuran baldızı!’* başlığıyla vermiştir. Tercüman Gazetesi de anılan dizideki gelişmelere benzer şekilde ana sayfasında geniş yer vermiştir (Dündar, 2016).

Tüm bu magazinleşme ve adli üçüncü sayfa haberlerine yer verme bu dönemdeki baskı ortamında halkın dayanacağı bir dayanak olarak öne çıkmıştır. Bu görüşün aksini savunanlar ise halkın basına olan güveninin magazinleşme nedeniyle kırıldığını ve desteğini kaybettiğini ileri sürmektedir. Bu süreçte halkın basına olan güveninin sarsıldığı da savunularak, *“12 Eylül 1980’den sonra Türkiye’deki her kurumda olduğu gibi basında da önemli ve köklü değişimler gerçekleşmiştir. Bugün*

Türk basınının içinde bulunduğu kısır döngüde kuşkusuz o dönemin payı büyüktür. 12 Eylül'den sonra basının politik konulara ilişkin haber ve yorumlar yapmaktan kaçınması, basının magazine kaymasına neden olurken, halkın sesini duyurmadağı için de halk tabanından ve desteğinden uzak bir kurum olma durumunu gündeme getirmiştir. Kısacası basın 12 Eylül harekâtından sonra halktan uzak, olaylara apolitik bir yaklaşım modeli ortaya koyarken, bu durum onun okuyucu kitlesinden kopması ve desteksiz kalması sorununu da ortaya çıkarmıştır.” ifadeleriyle bu apolitik yayın çizgilerinin halk tabanında karşılık bulmadığını vurgulamaktadır (Gezgin, 2006).

3. BÖLÜM

YÖNTEM

3.1.Araştırmanın Yöntemi

Darbeler, içinden doğduğu toplumsal, ekonomik ve siyasi koşulların da etkisiyle olağanüstü durumların yaşandığı süreçlerdir. Darbe sonrasındaki süreçte idareye geçen yöneticiler kendi sistemlerini kurmak ve meşruiyet sağlamak için hayatın pek çok alanına müdahale edebilmektedir. 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleştirilen askeri darbe de bu vakalardan biridir. ‘12 Eylül sürecinde basına yönelik simgesel üretim sürecini ve örgütlenme sürecini ciddi kısıtlamalarla bastıran yasaklamalar olmuştur. Bu durum ise doğal olarak basında önemli yapısal dönüşümlere sebep olmuştur.’ (Durna ve İnal, 2010: 133). Basın kuruluşları da hiç kuşkusuz yeni kurulan düzenden nasibini almış ve bazı düzenlemelere tabi olmuştur. 12 Eylül sürecindeki basını sansürlenmiş ve susturulmuş olarak nitelendirmek mümkündür. Gazetelerin kaleme alabildikleri haber ve tartışmalar üzerinden askeri yönetime ilişkin yaklaşımları ve askeri idarenin ideolojisine yönelik tutumlarını görmek mümkündür (Durna ve İnal, 2010: 126).

Medya organları insanların güzel zaman geçirmelerini sağlamak, eğitmek ve bilgilendirmek gibi pek çok işlevi yerine getirmektedir. Toplumsal yaşam içindeki bireyler, bilgi edinme ve eğlenme ihtiyaçlarını medya organları aracılığı ile gidermektedir (Şimşek, 2009: 126). Özellikle darbe gibi olağan dışı durumların yaşandığı dönemlerde basının bilgilendirme rolü daha da artmaktadır. Basın ise gündemi kendi öncelikleri ve önem sırasına göre oluşturmaktadır. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi’nin Basına Etkilerine ilişkin bir uygulamanın gerçekleştirildiği bu bölümde; Türkiye’nin anılan dönemde öndegelen aydın ve yazarlarıyla en etkili gazetelerinden olan Milliyet Gazetesi’de araştırma konusunun yansıtılış biçimleri ortaya konulmaya çalışılmış; bu doğrultuda, Milliyet Gazetesi örneği üzerinden çözümlemelerin yapıldığı içerik ve söylem analizi uygulanarak konuya ilişkin haberlerin analizleri yapılmıştır.

3.2.Araştırma Modeli

Bu tez çalışması, araştırma konusuna temel teşkil edecek kuramsal bilgilerin yer aldığı betimleyici literatür taramasını ve varsayım sınamasına ilişkin olarak da; içerik analizini kapsamaktadır.

Bilimsel araştırmalarda verilerin sistematik bir şekilde toplanması ve analiz edilmesi gerekmektedir. Planlama, uygulama ve yazım aşamalarından oluşan bilimsel araştırmaların her aşamasının doğru tamamlanması, elde edilecek verilerin kalitesine yansımaktadır (William, 2011: 1).

Bu araştırmanın sorusu, ‘12 Eylül 1980 askeri darbesinin Türk ulusal basınına etkisi nedir?’ olarak belirlenmiştir. Araştırmanın alt soruları:

Gündemde öne çıkan konular nelerdir?

Yeni yönetim haber metinleri aracılığı ile kendini nasıl meşrulaştırmaya çalışmıştır?

Yeni sürece ilişkin öne çıkarılan hususlar nelerdir?

Müdahale öncesi ve sonrasına ilişkin ne tür farklılıklar ortaya konmuştur?

Bu araştırmada yöntem olarak niteliksel içerik analizi ve eleştirel söylem çözümlemesi yöntemleri kullanılmıştır. İçerik analizi yazılı, sesli ya da görsel verilerin analiz edilmesinde kullanılan nitel ve nicel olarak uygulanabilen bir yöntemdir. Bu çalışmada dönemin koşulları ile içerik arasında bağlantı kurabilmek, anlama odaklanabilmek amacıyla nitel içerik analizi yöntemi tercih edilmiştir.

Diğer araştırma yöntemlerinde olduğu gibi, içerik analizi bilimsel yöntemin üç temel ilkesine uygundur. Bu temel ilkeler şunlardır:

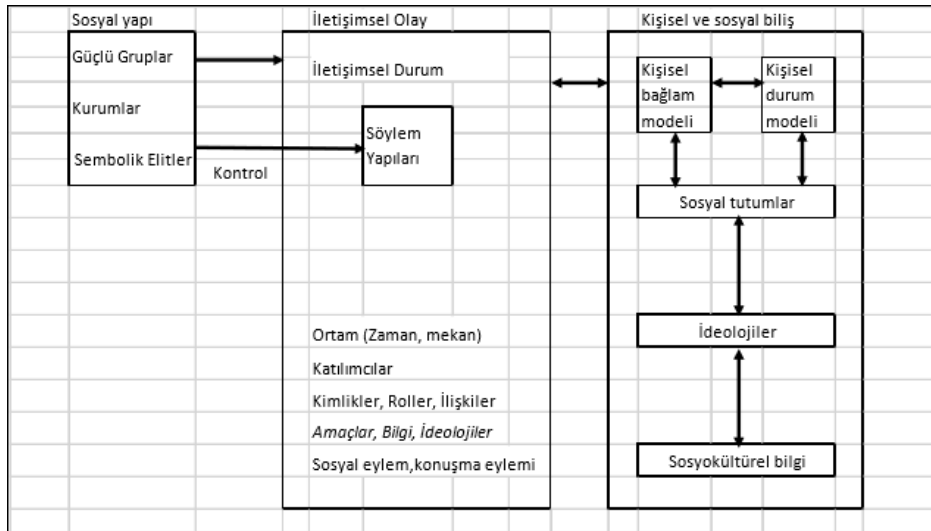
- a. Nesnellik: Bu, analizin farklı araştırmacıların aynı belgelerden veya mesajlardan aynı sonuçları elde etmelerini sağlayan açık kurallar temelinde takip edildiği anlamına gelmektedir.
- b. Sistematik: İçeriğin dahil edilmesi veya hariç tutulması, yalnızca araştırmacının fikirlerini destekleyen materyalleri dahil etme olasılığının ortadan kaldırıldığı, tutarlı bir şekilde uygulanan bazı kurallara göre yapılmaktadır.

- c. Genelleştirilebilirlik: Araştırmacı tarafından elde edilen sonuçlar diğer benzer durumlara da uygulanabilmektedir (Prasad, 2008: 174).

Söylem kavramı, Foucault felsefesinin yöntemsel olarak arkeolojik ve soybilimsel dönemlerinde ele alınmış ve sorunsallaştırılmıştır (Demir Güneş, 2013). Söylem, dil veya dilsel olmayan işaret sistemleri aracılığı ile inşa edilen sosyal iletişim ağlarına işaret etmektedir. Birbiri ile bağlantısı olan işaretler sistemini devreye sokması, söylemin temel özelliğidir (Purvis ve Hunt, 2014).

Söylem, ideolojinin oluşmasında önemli bir rolü olan ve toplumsal iktidarın yeniden inşa edilmesini sağlayan bir unsurdur. Başta bir anlatı türü olan haberler olmak üzere medya metnlerinin yapısını oluşturan içeriklerin ve uygulanan stratejilerin ortaya çıkmasına olanak sağlayan söylemlerin (Karaduman, 2017) çözülmesi önem taşımaktadır.

Bu çalışmada gazete haberlerinin sistematik çözümlemesine imkan sağlayan Teun van Dijk'in eleştirel söylem çözümleme yöntemi kullanılmıştır. Postyapısalcı kuramcıların söylem ile ilgili görüş ve değerlendirmeleri van Dijk'in yöntemine dayanak oluşturmuştur. van Dijk, haberin bir türden ziyade söylem olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. Ayrıca haber söylemi mevcut egemen söylemin bir sonucudur. Haber söylemi hakim söylemden ayrı değildir (Karaduman, 2017).

Şekil... van Dijk'e göre gücün söylemsel yeniden üretim akışı (van Dijk'ten aktaran: Karaduman, 2017).

Niteliksel içerik analizi yönteminde başlangıçta araştırmanın konusuyla alakalı analiz kategorileri belirlenmekte, incelenen veri seti içinde bu kategorilere giren analiz birimleri (sözcük, cümle, resim, paragraf vb.) analiz edilmektedir (Özdemir, 2010: 335). Doğru bağlantılar kurabilmek ve analiz yapabilmek için analiz kategorileri belirlenirken özenli davranmak gerekmektedir.

Çalışmanın analiz kategorileri aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

- Mesaj içeriği (içeriğin konusu ve hedef kitle)
- Yönetimin meşruiyet sağlama yöntemleri (dönemin koşulları, yasal dayanaklar, uluslararası destek ve onay ile diğer argümanlar)
- Yönetimin kendini tanımlama şekilleri
- Muhalif imgesi
- Yeni sürece ilişkin bilgiler (ekonomi, uluslararası ilişkiler, genel idare, sağlık, savunma, eğitim ve diğer)
- Görsel kullanımı

Başlıklar haberleri tanıtan, okuyucunun dikkatini çekmeye çalışan ve içeriğe ilişkin özet bilgi sunan sözcüklerdir. Bu nedenle konuya ilişkin genel görüşü yansıtmaya gücüne sahiptir. Görseller ise anlatımı güçlendiren unsurlardır. Bu nedenlerle analiz kategorileri bu iki unsurdan oluşmaktadır.

3.3.Evren ve Örneklem

İçerik analizine dayalı olarak gerçekleştirilen bu çalışmanın evreni, Türk Ulusal yazılı basınıdır. 3 Mayıs 1950 tarihinde Ali Naci Karacan tarafından kurulan ve dönemin öndegelen aydın ve yazarlarıyla Türkiye'nin en etkili gazetelerinden biri olan Milliyet Gazetesi bu çalışmanın örneklemine oluşturmaktadır. Milliyet Gazetesi, Abdi İpekçi'nin 1954'te yazı işleri müdürü olmasıyla Türkiye'nin en etkili gazetelerinden biri pozisyonunda yer alan, Peyami Safa, Reşat Ekrem ve Çetin Altan gibi yazarların da kadrosuna dahil olmasıyla etkinliğini artıran, 1973'te 200 bin tirajını aşarak o dönem CHP'ye yakın bir görüntü vermesine karşın AP'ye yer vermek suretiyle geniş kitlelere hitap etmesi de göz önünde bulundurularak seçilmiş ve örneklem içerisinde yer verilmiştir. Türk siyasal, toplumsal ve iktisadi hayatının önemli dönüm noktalarından olan 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi toplumun tüm bileşenlerini ve kurumlarını derinden etkilemiştir. Bu toplumsal değişim ve dönüşüm süreci günümüzde de etkilerini sürdürmektedir. Örneklemi oluşturan Milliyet

Gazetesi'nin Askeri Darbenin gerçekleştiği tarihi de içine alan bir aylık yayınlanan sayılarında, 12 Eylöl 1980 Askeri Darbesi'nin basında yansıtılış biçimi bu önemli tarih bağlamında içerik analizi uygulanarak sorgulanmıştır. Bu ereve, Milliyet Gazetesi'nin bir aylık süre boyunca birinci sayfa haberleri başlık/manşet ve görsel dölzeyinde analiz edilmiştir. 13.09-13.10.1980 tarihleri arasındaki haberler araştırma kapsamına alınmıştır.

3.4. Veri Toplama Tekniği

içerik analizine ilişkin verilerin toplanmasında belirlenen; Mesaj içeriği (içeriğin konusu ve hedef kitle), Yönetimin meşruiyet sağlama yöntemleri (dönemin koşulları, yasal dayanaklar, uluslararası destek ve onay ile diğer argümanlar), Yönetimin kendini tanımlama şekilleri, Muhalif imgesi, Yeni sürece ilişkin bilgiler (ekonomi, uluslararası ilişkiler, genel idare, sağlık, savunma, eğitim ve diğer), Grsel kullanımı kategorileri kullanılmıştır.

3.5. Araştırma Süreci

Kuramsal ereve kapsamında, öncelikle 12 Eylöl 1980 Askeri Darbesine giden süreçte yaşanan siyasal, askeri, ekonomik, toplumsal ve küresel gelişmeler ele alınmış; 12 Eylöl Askeri Mdahaslesi ile birlikte Sıkı Yönetim Değişikliği, 24 Ocak Kararları ve Basın, 1982 Anayasası'nın Kabulöl, Anayasada Basın Özgürlüğünün Yeri, Olağanölstöl Hal Kanunuyla Basına Getirilen Sınırlamalar ortaya konulmuş, İktidar-Medya İlişkileri, Farklı Politik Kuramlarda Medya, Basında Sansöl ve Otosansöl Uygulamaları literatöl taraması sonucu ayrıntılı olarak araştırma konusu bağlamında ortaya konulmuştur. Çalışmanın uygulama aşamasında ise, 12 Eylöl 1980 Askeri Darbesi'nin Basına Etkilerine ilişkin yazılı basın haberleri içerik analizi ile değerlendirilmiş; mesaj içeriği, haberlerde yer alan aktörler gibi noktalardan yola çıkılarak mesaj özölmesi de yapılmıştır.

4. BÖLÜM: 12 EYLÜL ASKERİ DARBESİ'NİN BASINDA YANSIMALARI: MİLLİYET GAZETESİ ÖRNEĞİ VERİLERİN ANALİZİ VE DEĞERLENDİRMELER

4.1.12 Eylül 1980 Askeri Darbesi

Darbe, sadece Türkiye’de tecrübe edilen bir olgu olmamakla birlikte, dünya tarihi boyunca çok sayıda örneği görülmüş siyasal ve askeri bir müdahaledir. Tarihte darbeleri idrak ve analiz edebilmek için öncelikle ‘darbe’ kelimesinin ne anlama geldiği üzerinde durmak önemlidir. Bu, kavramın anlaşılması bakımından önem arz eder. ‘Darbe’ Arapça kökenli bir kelime olup Türk Dil Kurumu’nun (TDK) Genel Türkçe Sözlüğünde, *‘Vuruş, çarpış’, ‘Bir ülkede baskı kurarak, zor kullanarak veya demokratik yollardan yararlanarak hükümeti istifa ettirme veya rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi’* ve *‘Birini kötü duruma düşüren, sarsan olay’* olarak tanımlanmıştır. TDK’nın tüm tanımları aslında darbenin ve sonrasında yaşananların özeti gibidir. Ancak, söz konusu kavram herhangi bir halk isyanı ya da ihtilal tarafından devrilen hükümetten çok, ordunun yönetime el koymak marifetiyle sivil yönetimin ve iktidarın saf dışı bırakılması olarak ele alınacaktır (Balcı, 2). Bu itibarla darbe, genel anlamda bir ülke ordusunun kışlasından çıkmak suretiyle ülkeyi yöneten sivil iktidara müdahalesi anlamında kullanılacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasal ve toplumsal tarihinde önemli bir dönüm noktası olan 12 Eylül 1980 askeri darbesinin daha iyi anlaşılabilmesi için bahse konu olan darbeye giden süreci özümsemek önem taşımaktadır. Bu bağlamda, darbeler tarihini açan 27 Mayıs 1960 darbesi, 1961 Anayasası ve sonrasında hayata geçen geniş kapsamlı demokratikleşme çabaları, 1961-1971 arası dönemde Türkiye’de ve dünyada yaşanan toplumsal, siyasal ve ekonomik gelişmeler, 12 Mart 1971 tarihli muhtıra konularını ele almak gerekecektir.

4.1.1. 27 Mayıs 1960 Darbesi ve 1961 Anayasası

Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki darbelerin kapısı olarak nitelenebilecek 27 Mayıs 1960 tarihli darbe 27 Mayıs Askeri Müdahalesi veya 27 Mayıs İhtilali olarak da ifade edilmektedir (Erdem, Duman, Pehlivan, 2014). 27 Mayıs, 37 rütbe ve kıdemce küçük subayın cunta faaliyetleri kapsamında hayata geçirilmiştir. Subaylar

emirleri altındaki komuta gücüyle ordudaki komuta kademesini etkisiz hale getirerek, önemli pozisyonları ele geçirmiştir. Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakanlar tutuklanmış, ordudan 235 General ve 3500 civarındaki rütbeli subay emekliye sevk edilerek tasfiye edilmiş, 147 akademisyen görevden alınmış, 520 hakim ve savcı görevden alınmıştır (Erdem, Duman, Pehlivan, 2014). Tüm bu ivedi hamlelerle hükümet, ordu, akademi ve yargı kontrol altına alınmıştır. Darbenin arkasındaki 37 subay ile 1960 Mayıs ayı başında hükümet tarafından emekliye sevk edilen emekli Orgeneral Cemal Gürsel'den müteşekkil bir grup Milli Birlik Komitesi olarak ülke yönetimini devralmıştır. Hemen sonrasında Milli Birlik Komitesi Anayasa ve TBMM'yi feshederek, tüm siyasi faaliyetleri askıya almıştır. Söz konusu darbenin, darbeler tarihinin ilk ihtilali olmasının yanı sıra müteakip müdahalelerden farkı, ordunun emir komuta birliği ilkesinin haricinde icra edilmesidir. Bu birliğin bozulmasının en önemli emaresi 27 Mayıs 1960 ihtilalinde Genelkurmay Başkanlığı görevinde bulunan Orgeneral Rüştü Erdelhun'un da yönetime el koyan askeri cunta tarafından tutuklanmasıdır (Burak, 2011).

27 Mayıs 1960 darbesinden sonra ilga edilen Anayasanın yerine yeni bir anayasa hazırlama çalışmaları sonucunda, 9 Temmuz 1961'de Anayasa kabul edilmiştir. 1961 Anayasası, yasama ve yürütme ilişkileri bakımından kuvvetler ayrılığı ile fren ve denge sistemi kapsamında parlamenter hükümet sistemini öngörmüştür. Anayasada Milli Güvenlik Kurulu, Devlet Planlama Teşkilatı ve Diyanet İşleri Başkanlığı gibi yeni kurumlar ihdas edilmiş ve bu sayede devletin hükümetler üzerindeki vesayeti kuvvetlenmiştir.

1961 Anayasasında,

- Yerinden yönetime önem verilerek yerel yönetimlere yetkiler verilmiş,
- Üniversitelere ve daha sonra Türkiye Radyo Televizyon Kurumu'na (TRT) dönüşecek olan dönemin Radyo Televizyon İdaresi'ne özerk yönetim imkanları sağlanmış,
- Siyasi partilere ilişkin hükümler kapsamında, partilerin kuruluş esasları belirlenerek, Devlet yardımı almaları temin edilmiş, ayrıca siyasi partilerin kapatılmalarına ilişkin davalar bakımından Anayasa Mahkemesi görevlendirilmiş,
- Temel hak ve hürriyetler teferruatlı bir şekilde tanımlanarak, aynı hakların *'milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabilmesi'* (1961

Anayasası, I. Bölüm, Madde 13) kaydıyla yabancılara da uygulanması anayasal güvence altına alınmış,

- Sendika kurma, toplu sözleşme ve grev hakları ile izin almadan dernek kurabilme hakkı, tanınmıştır (Erdoğan, 2003).

1961 Anayasasının mimarı olan Kurucu Meclis, Milli Birlik Komitesi üyesi 23 asker ile Temsilciler Meclisi'nden gelen 273 sivilden teşekkül etmiştir. Bu çerçevede, Demokrat Parti'nin kapatılması, yöneticilerinin yargılanması ve ceza almasıyla toplumun önemli bir kesimini temsil eden Demokrat Partililer Kurucu Meclis'te yer almamış ve anayasa yapım sürecinin dışında kalmıştır. Anılan meclis, faaliyetlerini devam ettirebilen siyasi partilerin üyeleri ve iki dereceli bir seçimle belirlenen üyelerden oluşmuştur. Ayrıca mecliste; barolar, sendikalar, adli yargı mensupları, üniversiteler ve öğretmen derneklerinden gelen sivil toplum kuruluşları temsilcileri de yer almıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) Temsilciler Meclisi'nde 222 temsilcisinin bulunması, Türk seçmenin yarısını teşkil eden Demokrat Parti tabanından tek bir temsilcisinin bulunmaması, 1961 Anayasasının toplum tarafından benimsenmemesine yol açmış ve tartışmalı bir anayasa olmasına neden olmuştur. Anayasa yapım sürecinde yer almayanlar daha sonra eleştirilerini artırmışlar ve Anayasanın topluma 'bol' geldiği hep tekrarlanagelmıştır. Bu durum krizin derinleşmesinde etkili olmuştur (Dursun, 2005).

4.1.2. 12 Mart 1971 Muhtırası ve Anayasadaki 1971-1973 Değişiklikleri

1969 yılında dünyada gençler arasında meydana gelen değişim talepleri Türkiye'de de gençleri benzer isteklerle sokağa sevk etmiştir (Dursun, 2000). Ülkede yaşanan siyasal ve toplumsal gelişmeler 1961 Anayasasının getirdiği yeni, liberal, özgürlükçü, bireyin hak ve özgürlüklerine önem veren düzenin kurumsallaşamamasıyla birleştiğinde askeri muhtıra için uygun zemin oluşmuştur (Dursun, 2005; Çavdar, 2004; Turhan, 1991).

12 Mart Muhtırası, Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri Komutanı Celal Eyiceoğlu ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'dan oluşan Türk Silahlı Kuvvetleri'nin tüm kuvvet kademesiyle birlikte, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a bir muhtıra sunarak hükümeti istifa etmek zorunda bıraktığı, Türk siyasal hayatındaki silahsız olarak icra

edilmiş bir askeri darbedir. Bahse konu müdahale, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde başarıya ulaşmış ikinci askeri müdahale olmakla birlikte, emir-komuta birliği içerisinde icra edilmiş ilk askeri müdahaledir (Ayan, 2007).

1961 Anayasasıyla demokratik siyasi hayata kaldığı yerden devam eden Türkiye, 1961-1971 yılları arasında yeni kurulan anayasal yapının talepleri karşılayamaması üzerine bir restorasyona ihtiyaç duymuştur (Dursun, 2005). Hükümete, kamu düzeninin bozulması ve terör olaylarındaki artışla yeterince mücadele edilemediği gerekçesiyle verilen muhtıra, ülkedeki problemlerin partiler üstü bir anlayışla hallini talep etmiştir. Bu bağlamda, 1971 muhtırasından 1973'e kadar geçen sürede 1961 Anayasasında anayasanın ruhuyla uyuşmayacak köklü düzenlemelere gidilmiştir (Dursun, 2005; Çavdar, 2004; Turhan, 1991).

Bu kapsamda, 1961 Anayasasının temel mantık ve yaklaşımlarıyla uyuşmayan hatta bu anlayışla taban tabana zıt ve 1982 Anayasası'nın ön hazırlığı olarak değerlendirilebilecek değişikliklerle, yürütme güçlendirilmiş, üniversitelerin özerklik alanları daraltılmıştır. Anayasal yargı ve idari yargı alanlarında çeşitli kısıtlamalara gidilmiş, tabii yargı yolundan vazgeçilmek suretiyle, *'kanuni yargı yolu ilkesi'* benimsenerek Askerî Yüksek İdare Mahkemesi ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri tesis edilmiştir. 1961 Anayasasıyla devlet memurlarına sağlanan sendika kurma hakkı kaldırılmıştır. Temel hak ve hürriyetlere ilişkin genel koruma ilkesi, genel sınırlama maddesine evrilerek, sınırlama gerekçeleri artırılmıştır (Tanör, 1986). Anayasa değişiklikleriyle yürütmenin güçlendirilmesine ilişkin düzenlemeler, 1961 Anayasasının bu açıdan zayıf yönlerini regüle etmiştir. Öte yandan, 1961 Anayasasının Türk Anayasal sistemine kazandırdığı yargı bağımsızlığı, temel hak ve hürriyetlere getirilen sınırlamalar bu ileri seviyeden geriye dönüş manasına gelmekteydi. Söz konusu süreç, 1982 Anayasasına giden anayasal sınırlamalar yaklaşımının temellerini atmıştır. Her ne kadar 1961 Anayasasında 1971-1973 yılları arasında yapılan değişiklikler TBMM tarafından kabul edilmiş olsa da, TBMM'nin özgür iradesinden çok o dönemdeki vesayet odaklarının baskısı altında yapılan düzenlemeler olarak tarihe geçmiştir (Tanör, 1986).

4.1.3. 12 Eylül Askeri Müdahalesi

1980 darbesi, kendinden önceki müdahalelerle kıyaslandığında toplumsal etkisinin sürekliliği açısından derin etkiler bırakmıştır. Anılan darbe, defalarca

değişikliğe uğramasına rağmen 1982 Anayasası aracılığıyla özü itibariyle halihazırda toplumsal hayatın önemli bir parçası olmaya devam etmektedir. Bahse konu darbeye giden yoldaki taşları döşeyen müdahalelerin yanı sıra, 12 Eylül'ün öncesinde yaşanan siyasal, askeri, ekonomik, toplumsal ve küresel gelişmeler de bu sancılı sürece giden yolları açmıştır.

4.1.3.1.Global Nedenler

Dünya siyasi tarihinde önemli bir yer tutan 1970-1980 yılları, Soğuk Savaş'ın Doğu ve Batı Blokları arasındaki mücadelenin zirve yaptığı bir dönem olmuştur. Bunlara ilaveten, anılan 10 yıllık periyot Ortadoğu'daki Arap-İsrail gerginliğinin tüm dünyayı sardığı ve bu kaydedilen gelişmelerin tamamının Türkiye'yi doğrudan etkilediği bir dönem olarak tarihe geçmiştir. Bu nedenle, anılan hal ve şartlarda Türkiye'nin içinden geçmekte olduğu çalkıntılı dönem 1980 darbesini destekleyen başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere çok sayıda global gücün dikkatini çekmiştir. Batı blokunun Sovyetler Birliği'ne sınır cephesinde bulunan Türkiye, ihmal edilemeyecek, kendi kaderine bırakılamayacak bir coğrafi kuşakta bulunmaktaydı.

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında ABD'nin silah ambargosuyla Türkiye ile Batı arasındaki ipler gerilmiş, Türkiye'deki sivil iktidarlar problemli veya ehliyetsiz olarak itham edilir olmuştur. Türkiye sonraki birkaç yıl içinde ABD ile ilişkilerini yoluna koymuş olsa da Kıbrıs'a müdahalesiyle 'tam anlamıyla güvenilir bir müttefik' olmadığını Batı'ya ve ABD'ne göstermişti. Bununla birlikte, Batı'yı endişeye sevk eden başka bir gelişme ise, 1977 seçimleri sonucunda kurulan koalisyon hükümetinde Milli Selamet Partisi'nin (MSP) iktidar ortağı olmasıydı. Seçim çalışmalarında dini bir propaganda yürüten ve seçimlerin sonucunda %8,6'lık bir oy alan MSP lideri Necmettin Erbakan'ın, Batı'da sorunlu bir algısı vardı. Seçim kampanyasında şeriatı savunmaktan çekinmeyen Erbakan, ABD'ni tedirgin etmiştir (Arslan, 2007).

Türkiye'nin laikliğinin devamı ABD ve Batı için hayati bir unsurdur. Dini, yönetim alanına dahil eden bir Türkiye'nin, Batı nezdinde müttefikliği sorgulanmaktaydı. Bu çerçevede, ABD ve Batı bloku, Türkiye'de askeri bir müdahaleyi olumlu bulabileceklerine ilişkin mesajlar iletmeye başlamışlardı. Batı'nın Türkiye hakkındaki bu tedirginliği son bulmamışken 1979 yılında İran İslam

Devrimi vuku bulmuştur. Komşusu İran'da Humeyni'nin İslam Cumhuriyeti'ni inşa etmesi bir yandan Batı bloğunda Türkiye'ye ilişkin laiklik endişelerini artırırken, diğer taraftan Batı nezdinde Türkiye'nin stratejik önemini kuvvetlendirmiştir. Humeyni'nin iktidarı ele geçirmesi sonrasındaki ilk icraatlarından biri ABD askeri üslerini ve dinleme istasyonlarını kapatmak olmuştur. Batı'nın Ortadoğu'daki önemli ortağı Pehlevi Hanedanı'nın devrilmesi, ABD'nin Sovyetler Birliği'ni yakından izlediği İran'da konuşlanmış dinleme istasyonlarını ve askeri üslerini kaybetmesi anlamına gelmekteydi (Armaoğlu, 2005). Bu durumda, İran'ın yerini dolduracak yegâne ülke Türkiye olmuştur. Ancak, ülkenin içinde bulunduğu kargaşa ortamı ve istikrarsızlık bu vazife için oldukça riskliydi. Dolayısıyla Batı, Türkiye'yi istikrara sokacak her türlü girişim, darbe veya müdahaleyi desteklemeye hazırды (Duran, 2013).

Diğer yandan, Soğuk Savaş'ın Batı için önemli karakollarından biri olan Türkiye'de, sol hareketler ABD tarafından uzun yıllardır takip edilmekteydi. Başbakan Bülent Ecevit'in CHP'yi sosyal demokrat bir çizgiye çekmiş olması ve ABD nezdinde komünizme yakın bir algıya sahip olması Batı tarafını Türkiye'nin Doğu Bloğu'na kayacağı endişesine sevk etmekteydi (Arslan, 2005).

1978'de Mısır ve İsrail arasında tesis edilen Camp David Anlaşması, Batı nezdinde Türkiye'nin beklentilerini artırmıştır. Zira, bu anlaşmayla Mısır, İsrail'i Ortadoğu'da bir devlet olarak resmen tanımış ve Arap devletleri tarafından dışlanarak yalnızlaştırılmıştı. ABD sözkonusu anlaşma sonrası Ortadoğu'daki önemli müttefiki Mısır'a, İsrail'i ilk tanıyan devletlerden biri olarak Türkiye'nin destek olmasını umuyordu. Bu beklenti de, Batı'nın istikrar içinde bir Türkiye arzusunun mümkün olan her vesileyle sağlanması anlamına gelmekteydi (Oran, 2001).

Aralık 1979'da Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali ABD'ni ivedi bir tepki göstermeye zorlamıştır. Bu kapsamda, Ocak 1980'de Carter Doktrini yayımlanmıştır. Bu doktrin bağlamında, Sovyetler'in biraz daha ilerleme kaydetmesi durumunda ABD Başkanı Carter, Basra Körfezi'nin kuşatılmasına izin vermeyeceğini deklare etmiştir. Doktrin ayrıca, ABD liderliğindeki Batılı kuvvetlerin Ortadoğu'daki müttefik devletlere ivedilikle konuşlandırılmasını öngörmekteydi. Bu nedenle, Türkiye, Sovyetler'e sınırdaş konumu dolayısıyla bu devletler içerisinde oldukça kritik bir öneme sahipti (Armaoğlu, 2005).

Ancak, Batı Bloğu ve bloğun baş aktörü ABD istikrarsız bir Türkiye'nin böylesine jeostratejik bir görevin altından kalkıp kalkamayacağını sorguluyordu. Bölgede yaşanan böylesi kaotik gelişmelerin göbeğindeki Batı, çıkarlarını koruyacak bir Türkiye için her türlü girişimi mübah sayma yönünde sinyaller vermeye başlamıştır. Sözkonusu sinyaller NATO yetkilileri tarafından askeri bir darbenin hoş karşılanacağı yönünde mesajlarla ilk ağızdan verilmeye başlanmıştır (Burak, 2011).

4.1.3.2. İktisadi Nedenler

12 Eylül'e giden süreçte, ekonomik sebeplerin tek başına etkili olduğunu iddia etmek güç olsa da diğer nedenlerle birlikte değerlendirildiğinde darbenin önemli unsurlarından biri olduğu yadsınamaz. 12 Mart Muhtırası sonrasında ülke kaydadeğer bir döviz darboğazı yaşamaktaydı. Bununla birlikte, Kıbrıs Barış Harekatı ve sonrasında maruz kalınan ambargo, içinde bulunulan kriz ortamını daha da derinleştirmiştir. Ambargoyla 200 milyon dolarlık bir yardım da askıya alınmıştır (Koç, 2010). Döviz problemi yüksek enflasyonla birleşince ortaya Türkiye'nin altından kalkmasını güçleştirecek bir ekonomik tablo ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte, Türk ekonomisi henüz serbest piyasa ekonomisine tam anlamıyla geçiş yapmamıştır. Devletçilik politikasının sınırlayıcı ve regüle edici etkileri ekonominin içinde bulunduğu darboğazı daha da derinleştirmekte, hükümetin başta uluslararası kreditorler olmak üzere IMF'den bile kredi alamamasına sebebiyet vermektedir. Üstelik IMF, borç vermek için Türkiye'den serbest piyasa ekonomisine geçmesini bekliyordu. Ancak, ülkenin içinde bulunduğu krizde hiçbir hükümet bu denli keskin bir ekonomik geçişi hayata geçirmek istememiştir. Bu şartlarda başvurulacak son kaynak olarak görülen IMF de, Türkiye'ye kredi vermeye yanaşmayınca 1977-1978 yılları itibarıyla Türk ekonomisi deyim yerindeyse sıfırı tüketmeye başlamıştır (Kepenek, 2012).

1974 petrol krizi; Türkiye'nin ödemeler dengesine ciddi darbe vurmuş, bu dönem işçi dövizleri sayesinde hafif atlatılmıştır. Ancak, halihazırdaki döviz rezervlerinin çabucak tükenmesi uluslararası piyasalardan yapılan borçlanmayı artırmıştır. Uluslararası kuruluşların mali desteklerine son vermeleri Türkiye'yi uluslararası özel piyasalara, fon ve bankalara muhtaç durumda bırakmıştır. Kısa vadeli borçların bile ödenememesi 1977 yılında Türkiye'nin Cumhuriyet tarihinin en ciddi dış ödeme krizine maruz kalmasına neden olmuştur (Seyidoğlu, 2001). 1979 yılında döviz krizinden dolayı başta petrol ve petrol kaynaklı mamüller olmak üzere,

ülkeye dövizle giren birçok ürün ithal edilememeye başlamıştır. İlaçlar ve hayati önem arz eden çok sayıda ürün piyasada bulunamaz hale gelmiştir. Denge noktasından oldukça uzaklaşmış olan ekonomi, patlama sinyalleri vermeye başlayınca hükümet zorunlu olarak zam yapmaya başlamıştır. Enflasyon balonu şiştikçe Türk Lirası'nın değeri de her geçen gün düşüyordu. Bu durum orta ve alt gelir grubunu oluşturan maaşlı çalışanları ezmiş, işverenlerin de maaşları zamanında ödeyememelerine neden olmuştur. Ekonomik kriz zaten zor durumda olan işçinin belini iyice büktüğünden yurt genelinde grevler başlamıştır. Grevler güç şartlarda ayakta durmaya çaba sarfeden özel sektörü kepenk kapatmaya zorlamıştır. Döviz yokluğunda hammadde yokluğu da çeken özel sektör işçi grevlerini kaldırarak güçte değildi. Fabrikalar ve büyük işletmeler yok pahasına satılmaya başlamıştır (Durmuş, 2011). ABD, IMF'in şartlarını kabul etmesi hususunda Türkiye'ye günden güne baskıyı artırmaktaydı. Türkiye'ye kredi açmak için uluslararası bankalar da IMF ile bir anlaşmanın yapılmasını şart koşmaktaydı (Arslan, 2005).

Ülke ekonomisi gittikçe daha vahim bir hal alırken ana muhalefet partisi konumundaki Adalet Partisi (AP), CHP hükumetine yönelik yolsuzluk iddialarını gündeme taşımaya başlamıştır. Söz konusu iddia ve suçlamalar, mecliste gensoru konusu edilerek sokağa da yansımıştır. Sokağın bu konudaki hassasiyeti hükümetten bir bakanın istifasına neden olmuştur. Tüm bu iktisadi ve siyasi krizler CHP'ne ve Başbakan Bülent Ecevit'e yönelik ümitlerin kırılmasıyla sonuçlanırken bu sarsıntı 1979 seçimlerine net bir şekilde yansımıştır. Ecevit hükumeti düşerken, yeni bir AP-MHP-MSP koalisyonu kurulmuştur (Arcayürek, 1985).

Ekonominin içinde bulunduğu darboğazdan çıkarılmasını teminen uluslararası piyasalardan destek almak üzere, AP-MHP-MSP hükümetinin Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal IMF heyetiyle anlaşmaya varmıştır. Ancak, bu anlaşma Türk Lirası'nın devlet eliyle %50 devalüasyona uğratılması sonucunu doğuracak ağır bir bedeli olacaktır (Yıldırım, Lopçu, Çakmaklı, 2011). Bütün bu ağır ekonomik manzara 12 Eylül 1980'e giden Türk toplumunu ciddi anlamda zorlamaktaydı.

4.1.3.3. Askeri Nedenler

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kuvvet kademesinin 1978'de iktidarda olan CHP hükümeti ve müteakip AP azınlık hükümetinden bazı talepleri olmuştur. Olağanüstü

hal kanunun TBMM'den geçirilmesi ve devlet güvenlik mahkemelerinin ihdası askerin sivil iktidarlardan isteklerinin başında gelmekteydi. Dernekler kanununda değişiklik yapılması, adli kolluk teşkilatının oluşturulması ve cezaevlerinin güvenliğinin artırılmasına yönelik yasal mevzuat değişiklikleri talepler arasındaydı. Bununla birlikte, kolluk kuvvetlerinin terörle mücadelede muzır gördükleri yazılı basın materyallerini toplatabilmelerini kolaylaştıran değişiklikler, ceza kanunlarında terör örgütleriyle daha verimli bir şekilde mücadele bakımından takiplere ve cezalandırılmasına ilişkin düzenlemelerin hayata geçirilmesi, kolluk güçlerinin ateşli silah kullanım yetkilerinin artırılması, tanıkların güvenliklerini artıracak değişikliklerin temini ve gözaltı süresinin artırılması gibi talepler de askerin düzenleme yapılmasını istediği diğer hususlar arasındaydı (Demirel, 2001).

12 Eylül darbesine giden süreçte anılan taleplerin bir kısmı 23 Şubat 1980 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan, 'Kamu Güvenliğine ve Kolluk Hizmetlerine ilişkin Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Bunlara Yeni Hükümler Eklenmesi Hakkında Kanun' ile hayata geçirilebilmiştir. Ancak, komuta kademesinin taleplerinde vurguladıkları devlet güvenlik mahkemelerinin ihdası ile Sıkıyönetim ve Dernekler Kanunu'nda (Demirel, 2001) yapılması istenen düzenlemeler ise uzlaşma tesis edilememesinden dolayı meclisten geçememiştir.

Askerin iç güvenlik politikalarına yönelik bu talep ve ihtiyaçlarının yanı sıra, ülke savunmasına ilişkin imkân ve kabiliyetler açısından da önemli istek ve eksiklikleri bulunmaktaydı. Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında Amerikan silah ambargosu, ülke ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin içinde bulunduğu durumu daha da güçleştirmiştir. Bu durumda, komutanlar, iktidarı komşu Yunanistan'la siyasi polemiklere girmeme hususunda uyarlamak zorunda kalmıştı. Zira, olası bir sıcak temasta yeterli seviyede karşılık verilememe olasılığı mevcut olup, bu ihtimal ülkeyi yönetenlere defaatle askerlerce hatırlatılmıştır (Duran, 2013).

Öte yandan, askerin iç politikaya yönelik Ecevit hükümetine uyarıları da olmuştur. Bunların başında, ülkenin içinde bulunduğu kaos ortamında çıkması muhtemel bir Kürt ayaklanmasının bastırılamayacak olmasıydı. Ayrıca, ordunun alt kademelerinden ülkenin gidişatından endişe duyulduğu yönünde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin üst kademesine yönelik baskılar bulunmakta olup, 'Vatan elden gidiyor!' sözü üst düzey komutanlara kadar ulaşmaktaydı (Dursun, 2006).

Bu dönemde toplumda ve siyasette giderek derinleşen sol-sağ ayrışması ve emniyet güçlerinde yaşanan bölünmenin bir benzeri sessizce Türk Silahlı Kuvvetleri'nin alt kademelerinde de yaşanmaya başlamıştır. Milliyet Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Abdi İpekçi'nin katili Mehmet Ali Ağca'nın Maltepe Askeri Cezaevi'nden topçu bir er tarafından kaçırılması (www.t24.com.tr, 2010) olayında sağcı örgüt üyelerinin yanında çok sayıda askerin de suçlu bulunarak tutuklanması, orduda başlayan sağ-sol ayrışmasının en bariz örneği olarak kabul edilmiştir. Bu itibarla; Türk Silahlı Kuvvetleri kuvvet kademesi, orduda muhtemel bir huzursuzluk çıkmasından endişe etmeye başlamıştır. Komutanlara göre yegane çare sağ-sol kavgasını olağandışı hamlelerle bitirmektir. Asker, bu konuda da ülkenin yaşadığı sorunlar yumağını çözemeyen siyasileri tek sorumlu olarak görmekteydi (Arcayürek, 1985).

Tüm bunlara mukabil, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesine giden süreçte Başbakanlık makamında bulunan Süleyman Demirel daha sonra yaptığı açıklamalarda, siyasi iktidarların 'hükümeti' işlettiklerini fakat 'devleti' işletemediklerini ifadeyle silahlı kuvvetlerin ayak dirediğini ifade etmiştir. Demirel, *'Silahlı kuvvetler devletin içindedir. Şayet devletin yapamadığını, silahlı kuvvetler yapar diyorsak devleti silahlı kuvvetlerden ayırıyor ve devletin tekniğini bozuyoruz. Bu takdirde devleti çalıştıramayız'* diyerek devletten ayrı düşünülmemesi gereken Türk Silahlı Kuvvetlerin kendisini devletin dışında farzedip, demokratik sistem dahilinde terörle mücadelenin yapılamayacağını düşündüğünü ve bu minvalde askeri müdahaleyi meşrulaştırmak üzere ülkede zeminin oluşmasını beklediğini vurgulamıştır (Arcayürek, 1990).

4.1.3.4. Politik Nedenler

1980'e kadar çok sayıda iktidar değiştiren Türkiye, 1980'i Cumhurbaşkanlığı kriziyle karşılaşmıştır. Nisan 1980'de Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk görev süresini doldurmuş, görevinden ayrılmıştır. Bu durum doğal olarak yeni bir Cumhurbaşkanı seçmeyi zorunlu kılmıştır. TBMM'nce seçilecek Cumhurbaşkanı için seçimler başlamış, ancak meclisteki siyasi partiler arasında adaylar üzerinde uzlaşma sağlanamadığından Cumhurbaşkanlığı makamına seçim yapılamamıştır. TBMM'de 1980 yılının Eylül ayına kadar 300 tur seçim yapılmış, ancak Cumhurbaşkanı olabilmek için gereken oyu alabilen olmamıştır. Bu durum, devletin en üst makamının Nisan-Eylül 1980 arasında boş kalması anlamına gelmekteydi. Bu siyasi

tıkanıklık ortamının öndegelen iki partisi olan CHP ve AP tek başlarına iktidar olabilecek oy oranına sahip değildi. Siyasi yelpaze AP-MHP-MSP üçlüsünün oluşturduğu milliyetçi cephe ile CHP ve diğer küçük sol fraksiyonlardan oluşan sol partileden oluşmaktaydı. Yelpazenin sağ ve solu arasında şiddetli ve hırçın rekabet bulunmaktaydı. Uzlaşma ise bu cepheleşme yüzünden siyasi literatürden çikalı çok olmuştı (Arcayürek, 1985).

Kıbrıs Barış Harekâtı sonrası 1975 yılındaki kurulan Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti AP-MHP-MSP üçlü koalisyonunda her parti kendi siyasi gündemiyle hareket etmek istediğinden hükümette çok başlılık ciddi bir sorun oluşturmaktaydı. Bu fikir farklılıkları ülkenin içinde bulunduğu kaos ortamında alınacak önlemlerin uygulamaya geçirilememesine neden olmaktaydı. 1977 seçimlerinde yine hiçbir parti tek başına hükümeti kuracak oy oranına erişememiştir. Milliyetçi Cephe Hükümeti ikinci kez kurulmuştur. Bu hengamede siyasi iklim ile devlet uzlaşmadan o kadar uzağa düşmüştü ki hükümet ile Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, Kara Kuvvetleri Komutanı'nın atanması gibi tali sayılabilecek bir konuda bile uzlaşma sağlayamamıştır. Bu dönemde, Kenan Evren'in Kara Kuvvetleri Komutanı olarak atanması süreci o dönemdeki başka bir kriz olarak siyasi tarihimize geçmiştir (Özçelik, 2011).

Diğer yandan, hükümetin yetersizliği ve çok başlılığı Adalet Partili bazı milletvekilleri tarafından da kabul edilmiştir. CHP'nin yerel seçimdeki başarısı sonrasında 11 Aralık 1977 itibariyle AP'den istifa eden milletvekillerinin desteğiyle Milliyetçi Cephe Hükümeti düşürülmüştür. 7 Ocak 1978 tarihinde Ecevit, yeni bir kabine kurmuştur. Bunun üzerine anılan olayda Bakanlık vaadiyle CHP'ye katılan AP'li milletvekilleri siyasi tarihimize 'Güneş Motel vakası' olarak geçmiştir. Ancak, bu hükümet de karar alma ve icra hususunda başarılı olamamıştır. Bahse konu siyasi kaos ortamında 6 Mart 1978'de Orgeneral Kenan Evren ve darbenin çekirdek kadrosunu oluşturacak kuvvet komutanları Genelkurmay Başkanlığı ve kuvvet komutanlıklarına atanmıştır (Balcı, 1997).

1979 seçimlerine de siyasi kaos ikliminde girilmiştir. Seçim sonucunda CHP oylarını artırarak ikinci parti olmuş, AP birinci parti olarak çıkmıştır. CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit AP-CHP koalisyonu kurulursa siyasi istikrarın

sağlanabileceğini düşünmüş, ancak neticede yine AP-MHP-MSP koalisyonu kurulmuştur (Balcı, 1997).

27 Aralık 1979 tarihinde ordu bir uyarı mektubu kaleme alarak Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e sunmuştur. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren ve tüm kuvvet komutanlarının imzaladığı uyarı mektubunda ülkenin içinde bulunduğu badirelere ilişkin 'uyarılar' yer almıştır. Asker yavaş yavaş iktidara ağırlığını koymaya başlamıştır. 27 Aralık'ta Cumhurbaşkanlığı'na sunulan mektubun içeriğini siyasi partiler ve Türk kamuoyu 2 Ocak 1980 tarihinde basından öğrenmiştir. Cumhurbaşkanı Korutürk, anılan mektuba ilişkin Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren ve Kuvvet Komutanlarıyla 1 Ocak 1980 tarihinde Çankaya Köşkü'nde biraraya gelmiştir. Cumhurbaşkanı, 2 Ocak'ta da Başbakan Süleyman Demirel ve anamuhalefet partisi lideri Bülent Ecevit'i Çankaya Köşkü'ne davet ederek kendisine sunulan 'Türk Silahlı Kuvvetlerinin Görüşü' isimli uyarı mektubunun bir örneğini iki lidere iletmiştir (Arcayürek, 1985).

Uyarı mektubundan da beklediği sonucu alamayan asker, sorunların siyaset tarafından çözülemeyeceğine ikna olmuştur. Anılan mektup sonrası dönemde askerler dolaylı yollardan da olsa idari kararlara müdahale etmeye başlamıştır. Bunun en açık örneği askerlerin Dışişleri Bakanlığı'nın bilgisi olmaksızın 'havacıları uçuş ve yer emniyetini etkileyebilecek bazı önemli durumlardan haberdar etmek için yayımlanan bildiri anlamına gelen ve İngilizce 'notice to airmen' (havacılara bildiri) kavramının kısaltması¹ olan NOTAM'ı Ege Denizi'nde tek yanlı olarak kaldırmasıydı (Arslan, 27). Bu durum Türkiye ile Yunanistan arasındaki gerginliği tırmandırmıştır. Asker 12 Eylül'e giden son düzlükte nüfuzunu gittikçe artıracak ve sonucunda da son noktayı koyacaktır.

4.1.3.5. Toplumsal Nedenler

Siyasi istikrarsızlık ve sağ-sol çatışması temelli toplumsal olayların zirveye ulaştığı 1977-1980 yıllarında sokak çatışmaları ve ölümler giderek artmıştır. Siyasi partilerin gençlik örgütlenmeleri, sendikalar ve yasadışı grupların başrolde oynadığı çatışmalarda her gün çok sayıda genç insan can vermiştir. Toplumsal bir yarılmanın yaşandığı Türkiye'de iktidarda ve muhalefette bulunan partiler çatışmaların önüne geçemedikleri gibi kendileri de bir siyasi uzlaş zeminini temin edememiştir. 1 Mayıs

¹ <https://www.iaa.ie/general-aviation/notam>

1977 İşçi Bayramı'nı Taksim'de kutlamak üzere meydanda toplanan kalabalığın üzerine ateş açılmıştır. Sözkonusu saldırıda, 34 kişinin hayatını kaybetmiş, ancak yüzlerce kişinin yaralandığı bu katliamın sorumluları bulunamamıştır.

Öte yandan, Ankara Bahçelievler'de sağcı bir grup tarafından 8 Ekim 1978 tarihinde Türkiye İşçi Partisi (TİP) üyelerine yönelik bir saldırı gerçekleştirilmiştir. 7 TİP'li genç bulundukları evde katledilmiştir. Dönemin en kanlı yıllarından biri olan 1978'de bu kez yasadışı sol bir örgütün militanları MHP İstanbul İl Başkanı Recep Haşatlıoğlu'nu evinde öldürmüştür. Toplumun bölündüğü, sosyal ve kültürel nefretin her kesimi sardığı bu sürede üniversiteler, lokaller, kahvehaneler, meydanlar, şehirler ve koca bir ülke sağ-sol çatışmasının ve terörün merkezi konumundaydı. Toplumsal çatışmada sağ-sol ayrışması kadar ülkenin doğusunda mezhep temelli saldırı, linç, toplumsal ayaklanma ve cinayetlerde önemli artışlar yaşanmaktaydı. Aleviler ve Sünniler arasındaki tansiyon gittikçe daha da yükseliyor, gittikçe daha fazla insan radikalleşerek silaha sarılmaktaydı (Zürcher, 2013).

İşte tüm bu gerginliğin ve kaosu ortasında, 19 Mart 1978 tarihinde Maraş Olayları başlamıştır. 19-26 Aralık 1978 tarihleri arasında gerçekleşen olaylarda 500 Alevi hayatını kaybetmişti. Alevilerin yaklaşık 200 ev ve 100 işyeri yakılmış, yağmalanmış ve tahrip edilmiştir (Poyraz, 2013). Bu olayın akabinde Maraş'ta mukim çok sayıda Alevi vatandaş şehirden ayrılmak zorunda kalmıştı. Bir diğer benzer vakada ise, 1980 Mayıs ve Temmuz ayları arasında Çorum'da yaşanan kargaşada bir grup Milönü Mahallesi'ne saldırmıştır. Alevi vatandaşların yoğun olarak yaşadığı mahalledeki olaylar neticesinde ise 57 kişi yaşamını yitirmiş ve yüzlerce insan da yaralanmıştır (Poyraz, 2013).

Ülkedeki çatışmalar, suikastler ve cinayetler 1979 yılında da tüm hızıyla sürmüştür. Suikastler bir sağdan bir soldan sürüp gitmekteydi. Bu sıcak ortamda, Milliyet Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Abdi İpekçi 1 Şubat 1979 tarihinde bir suikastla hayatını yitirmiştir. Birkaç ay sonra ise 27 Mayıs 1980 tarihinde MHP Genel Başkan Yardımcısı Gün Sazak bir suikaste kurban gitmiştir. Öne çıkan çarpıcı bu olayların dışında tüm Türkiye'den karşıt görüşlü gruplar arasında yaşanan saldırı, çatışma, cinayet ve suikast haberleri gelmekteydi. Türkiye'de tüm bunların önü alınamayınca olayların önüne geçmek ve asayişin temin için sıkıyönetim ilan edilmiş, şehirlerin asayişin askerlere bırakılmıştır. (<http://www.hurriyet.com.tr>, 2015).

Maraş olaylarının ardından Adana, Ankara, Elazığ, Bingöl, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, Kahramanmaraş, Kars, Malatya, Sivas, Urfa ve Hatay gibi 13 ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir. 12 Eylül 1980 tarihine kadar dönem dönem sürecek olan sıkıyönetim döneminde ülkede akan kan azalmak şöyle dursun aksine artmıştır. Bu dönemde Türkiye’de yaklaşık 5 bin kişi hayatını kaybetmiştir (<https://www.dunyabulteni.net>, 2012).

12 Eylül askeri müdahalesine doğru hızla gidilen süreçteki son dönemeç İsrail’in Kudüs’ü ebedi başkent ilan etmesine tepki olarak 6 Eylül 1980 tarihinde Konya’da düzenlenen Kudüs mitingi olmuştur. 100 binden fazla kişinin katıldığı mitingde bir kısım göstericilerin İstiklal Marşı’nı yuhalaması ve laiklik karşıtı sloganlar atması darbe hazırlığını tamamlamış olan komuta kademesi için ‘bardağı taşıran son damla’ olmuştur (Akıncı, 2013).

Özetle, yaşanan tüm bu olay, suikast, cinayet, toplumsal linç ve katliamlar darbeye giden yolun taşlarını döşemiştir. Askerin darbeyi 29 Eylül 1979 ve 11 Temmuz 1980 tarihlerinde icra etmek üzere planlama yaptığı, ancak şartların olgunlaşmasını beklediği için 12 Eylül 1980 tarihinde askeri darbeyi gerçekleştirdiği aktarılmaktadır (Akça, 2013).

Türkiye’nin içinden geçtiği şiddet sarmalında ve bu denli gergin bir ortamda Türk Silahlı Kuvvetleri 12 Eylül 1980 günü emir komuta birliği içinde gerçekleştirdiği askeri darbeyle yönetime el koymuştur. 12 Eylül 1980 Cuma günü saat 04.00’da TRT Radyosu İstiklal Marşı’yla birlikte yayına başlamıştır. Yayında, Genelkurmay Başkanı ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Kenan Evren’in yayımladığı Milli Güvenlik Konseyi’nin bildirisi okunmaya başlamıştır (<http://www.hurriyet.com.tr>, 2015). Süleyman Demirel’in altıncı Başbakanlığı olan hükümet ve TBMM feshedilmiş, tüm sendika ve derneklerin faaliyetleri durdurulmuştur. Türkiye genelinde sıkıyönetim ilan edilmiş, yurtdışına çıkışlar yasaklanmıştır. 12 Eylül Cuma günü saat 13:00’te Orgeneral Kenan Evren Genelkurmay Başkanı ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ünvanlarıyla radyo ve televizyondan yaptığı konuşmada ülke yönetimine el koyma gerekçelerini açıklamıştır (Resmi Gazete, 12.09.1980).

Darbe sonrasında ise askeri müdahaleye karşı toplumdan herhangi bir tepki yükselmemiştir (Öcal, 2009). Aksine, terör olaylarından bunalan halk darbeye karşı

çıkamamış, sendikal faaliyetler yasaklandığı ve grevler son bulduğu için işveren örgütleri ise darbeye destek vermiştir. Üniversiteler ve TOBB da yayımladıkları bildirilerle darbeye desteklerini vurgulamışlardır. Toplumun özel bir kesimini hedef almayan darbe, Türk halkının birçok kesimi tarafından tepki verilmeden karşılanmıştır (Dursun, 2005).

12 Eylül 1980 askeri müdahalesi sonuçları itibariyle çok şiddetli olmuştu. Bu çerçevede, TBMM'nin 2012 yılında yayımladığı, 'Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu'na göre, 12 Eylül 1980 darbesinin sayısal çapı çarpıcı bir şekilde aşağıda sunulmaktadır:

'12 Eylül Darbesinde, 650.000 kişi gözaltına alındı. 1 milyon 683 bin kişi fişlendi. Açılan 210 bin davada 230 bin kişi yargılandı. 7 bin kişi için idam cezası istendi. 517 kişiye idam cezası verildi. Haklarında idam cezası verilenlerden 50'si asıldı. 71 bin kişi TCK'nin 141, 142 ve 163. maddelerinden yargılandı. 98 bin 404 kişi örgüt üyesi olmak suçundan yargılandı. 388 bin kişiye pasaport verilmedi. 30 bin kişi sakıncalı olduğu için işten atıldı. 14 bin kişi yurttaşlıktan çıkarıldı. 30 bin kişi siyasi mülteci olarak yurtdışına gitti. 300 kişi kuşkulu bir şekilde öldü. 171 kişinin işkenceden öldüğü belgelendi. 937 film sakıncalı bulunduğu için yasaklandı. 23 bin 677 derneğin faaliyeti durduruldu. 3 bin 854 öğretmen, üniversitede görevli 120 öğretim üyesi ve 47 hâkimin işine son verildi. 400 gazeteci için toplam 4 bin yıl hapis cezası istendi. Gazetecilere 3 bin 315 yıl 6 ay hapis cezası verildi. Gazeteler 300 gün yayın yapamadı. 39 ton gazete ve dergi imha edildi. Cezaevlerinde toplam 299 kişi yaşamını yitirdi.'

4.2. Darbenin Demokrasiye Etkisi (1980-1983)

4.2.1. Sıkıyönetim Kanunu Değişikliği

12 Eylül darbesine giden süreçte Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ülkede yaşanan çatışma ve kargaşa ortamının izale edilebilmesini teminen sivil iktidarlardan talep ettiği bazı düzenleme ve değişiklikler bulunmaktaydı. Bahsekonu taleplerin bir kısmı 23 Şubat 1980 tarihli '*Kamu Güvenliğine ve Kolluk Hizmetlerine ilişkin Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Bunlara Yeni Hükümler Eklenmesi Hakkında*

Kanun’ TBMM’den geçmiştir. Ancak, Türk Silahlı Kuvvetleri kurmay kadrosunun ısrarla vurguladıkları Devlet Güvenlik Mahkemelerinin ihdası ile Sıkıyönetim ve Dernekler Kanununda (Demirel, 2001) yapılması istenen düzenlemeler ise mecliste uzlaşma tesis edilememesi nedeniyle hayata geçememiştir.

Darbe yönetimi darbenin hemen akabinde icraatlarını hukuki bir temele dayandırmak amacıyla yasal tedbirler almış, bu maksatla mahkemelerin ve yargının yeniden şekillendirilmesi amacıyla 6 Numaralı Kararla Sıkıyönetim Askeri Mahkemeleri ve 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanununu uygulamaya geçirmiştir. Milli Güvenlik Konseyi, 2 Numaralı Bildiriyle Sıkıyönetim Komutanlıklarını ilan ederek, ‘Sıkıyönetim komutanlıklarının ülkede devlet otoritesinin tesisi, asayiş, emniyet, huzur, can ve mal güvenliğinin sağlanması için; lüzum görecekları her türlü tertip ve tedbiri almaya yetkili kılındığı’ belirtilmiştir (MGK Tutanak Dergisi, Milli Güvenlik Konseyinin İki Numaralı Bildirisi)². Bu kapsamda, ilan edilen yeni sıkıyönetim komutanlıkları nezdinde de askeri mahkemeler kurulması ve ‘1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu hükümlerine göre, sıkıyönetim askeri mahkemelerinin görev alanına giren suçlarla, Cumhuriyete, Milli Güvenlik Konseyi’nin varlığına, bildiri, emir ve kararlarına, vatan ve milletin bütünlüğüne, bölünmezliğine, bağımsızlığına, milli güvenliğe, temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik, işlenen tüm suçlara sıkıyönetim askeri mahkemelerince bakılacağı MGK’nin Yedi Numaralı Kararı ile yürürlüğe konulmuştur’ (Resmi Gazete, 15.09.1980 tarih ve 17016 sayılı kararı³).

1402 sayılı yasa hükümlerine göre Sıkıyönetim Komutanı’na yasanın 3/c maddesi de 28 Aralık 1980 tarihinde yapılan 2766 sayılı yasanın değiştirilmesiyle ‘Söz, yazı, resim, film ve sesle yapılan her türlü yayım, haberleşme, mektup, telgraf vesair mersuleleri kontrol etmek; gazete, dergi kitap ve diğer yayınların basımını, yayımını, dağıtımını, birden fazla sayıda bulundurulmasını veya taşınmasını veya sıkıyönetim bölgesine sokulmasını yasaklamak veya sansür koyma’ imkanı tanınmıştır. Ayrıca, ‘Sıkıyönetim Komutanlığınca basımı, yayımı ve dağıtılması yasaklanan kitap, dergi, gazete, broşür, afiş, bildiri, pankart, plak, bant gibi bilcümle evrakı, yayın ve haberleşme araçlarını toplatmak; bunları basan matbaaları, plak ve bant yapım yerlerini kapatmak, müsaderesine karar verilmemekle birlikte,

² https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MGK_/d01/c001/mgk_01001001.pdf

³ <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17106.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17106.pdf>

sıkıyönetim komutanlıklarınca sahiplerine iadesinde sakınca görülenlerin imhası için gerekli önlemleri almak; yayına yeni girecek gazete ve dergilerin çıkarılmasını izne bağlamak⁴ gibi hukuka aykırı yetkiler vermiştir (1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu). Bu değişiklikle birlikte gazete ve dergi çıkarmak da izne bağlanmış olup, Milli Güvenlik Konseyi döneminde, gazeteler kapatılmış, gazeteciler gözaltına alınmış, tutuklanmış veya mahkum edilmiştir.

4.2.2. 24 Ocak Kararları ve Basın

Petrol krizi 1974 yılında küresel ekonomiyi etkilediği kadar o dönem zaten kırılgan bir yapıda bulunan Türkiye ekonomisini de önemli oranda sarsmıştır. Söz konusu kriz Türkiye'nin ödemeler dengesini bozmuş olmasına rağmen bu süreç Avrupa'daki gurbetçilerin işçi dövizleri sayesinde nispeten hasarsız geçirilmiştir. Ancak, döviz rezervlerindeki tükeniş Türkiye'yi uluslararası piyasalardan borçlanmak zorunda bırakmıştır. Uluslararası kuruluşların mali desteklerine son verme kararları ise Türkiye'yi uluslararası özel piyasalara, fon ve bankalara muhtaç durumda bırakmıştır. Kısa vadeli borçların ödenememesi 1977 yılında Cumhuriyet tarihinin en önemli dış ödeme krizini yaşamasına neden olmuştur (Seyidoğlu, 2001).

24 Ocak Kararları öncesinde Türkiye'yi 12 Eylül askeri müdahalesine götüren ekonomik gerekçelerin başında, Merkez Bankasının işlevsiz kalması ve döviz transferlerinin aksaması, 1974 petrol krizinde petrol üretici ülkelerin yüksek zamları nedeniyle beşe katlanan petrol fiyatlarının cari açığa vurduğu darbe ve Türkiye'nin dış ödemeler dengesinin yapısal olarak bozulması gelmekteydi. Bunların yanında, yüksek enflasyon, yanlış ekonomi politikalarının tatbiki, uygulamadaki aşırı değerli kur politikaları, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) maliyetlerinin altında satış fiyatı belirlenmesi, bu kurumlardaki siyasi istihdam, bu nedenle ortaya çıkan KİT açıklarının kamu tarafınca sübvansede edilmesi de anılan sürecin başlıca katalizörleri arasında yer almaktaydı. Bu dönemde ülkenin ekonomi politikası ithalatı mümkün olduğunca kısımayı amaçlayan ve tüketimi iç pazara yöneltmeyi amaçlayan ithal ikameci sistemle yönetilmiştir. Anılan sistemde iç pazardan temin edilemeyen ve ülkede üretimi yapılamayan ürünler yurtdışından alınmıştır. Bu yaklaşımla, sanayi girdi bakımından dışa bağımlı hale gelmiş, aşırı değerli kur ihracat üzerinde olumsuz etki sergilemiş ve artan dış ticaret açığının yanında ciddi bir dış ödeme problemi

⁴ <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1402.pdf>

ekonomi yönetimini zorlamıştır. Diğer yandan, Türk ekonomisinin IMF programlarına uymadan içinde bulunmaya çabaladığı dış borç yönetimine bunun nedeniyle uluslararası piyasalardan kredi almanın zorluğu da eklenince Türkiye'nin uluslararası alandaki kredibilitesini zayıflatmıştır (Öztürk, Nas, İçöz, 2008).

24 Ocak Kararlarıyla kısa ve uzun vadeli hedefler ortaya konarak, Türk ekonomisinin içinde bulunduğu darboğaz aşılmaya çalışılmıştır. Dış ödeme sorunlarını çözme, enflasyonla mücadele, büyümeyi artırma, işsizliği düşürme anılan kararların kısa vadeli hedeflerini oluşturmuş, kamunun küçültülmesi ve serbest piyasa ekonomisinin geliştirilmesi ise uzun vadeli hedefleri olarak öne çıkmıştır. Söz konusu kararların temel amacı ise kalıcı yapısal reformların hayata geçirilmesiydi (Karluk, 2005).

Bu çerçevede, 24 Ocak Kararlarının ana çerçevesiyle,

- İthal ikameci ekonomi modeli yerine ihracata dönük sanayileşmenin benimsenmesi,

- Aşırı değerli döviz kuru yerine reel kur politikasına geçilerek, bunu temin üzere radikal devalüasyon uygulamalarından kaçınılması,

- Faizlerin devletten ziyade, piyasanın arz ve talep dengesiyle belirlenmesi (Yıldırım, 2012),

- Faiz artırımını ve para-kredi politikasıyla ülke içi talebi düzenleyerek, bu vasıta ile enflasyonun denetlenmesinin sağlanması,

- Fiyat denetimlerinin iptal edilerek, fiyatların arz-talep dengesine göre serbest piyasa eli ile belirlenmesinin temini,

- Kamu İktisadi Teşebbüslerince (KİT) imal edilen temel mallardaki sübvansiyonların kaldırılması ya da azaltılması,

- KİT reformu hayata geçirilerek bu kuruluşların siyasi iradenin yandaşlarını istihdam etme sahası olarak kullanılmasının önüne geçilmesi,

- Geniş kapsamlı vergi reformuyla bütçe denkleğinin sağlanarak, kamu harcamalarının da en aza indirilmesi,

- Devletin tekelinde bulunan üretim sahalarının özel sektöre açılması suretiyle, yabancı sermayeyi özendirmek maksadıyla yeni projeksiyonlara gidilmesi,

- Serbest piyasa ekonomisiyle dünyanın büyük ve öndegelen bir kısmıyla entegre olmaya çaba sarfedilirken, rekabetçi fiyat yaklaşımıyla karın maksimize edilmesi kapsamında yeni bir ekonomi sistemin dizayn edilmesi (Yürekli, 2004) amaçlanmıştır.

Bir diğer deyişle, Türkiye uygulayageldiği dış dünya ekonomilerine kapalı devletçi politika yaklaşımından vazgeçerek, ithali ikameci anlayışın yerine dünyaya açık bir ekonomiyle yönetilmeyi tercih etmiş ve liberal bir ekonomiye evrilmiştir.

Bu süreç, Türk demokrasi hayatını kesintiye uğratarak, toplumsal ve siyasal hayatımıza önemli ve geri dönülmez yaralar açmış olmasının yanında, dördüncü kuvvet basının haber verme, toplumun ise haber alma özgürlüğüne ve hakkına ciddi zararlar vermiştir. 12 Eylül askeri müdahalesi ilk günden itibaren ve müteakip birkaç ay içinde 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanununda yaptığı değişikliklerle basına yönelik sansür uygulamaları, yaptırımlar, sınırlamalar ve cezaları hayata geçirmiştir. Böylece, özgür ve bağımsız olması lüzumu tüm dünyada tartışmasız kabul edilen basın olgusu ortadan kaldırılmıştır. Basın bu dönemde büyük baskılara maruz kalmış, askeri müdahale ve akabindeki idarenin icraatlarına meşruiyet kazandırıcı yayınlar yapmak zorunda bırakılmıştır. Yazılı veya görsel basın organları sıkıyönetim komutanlıklarına verilen yetkiyle sansüre uğrayabilecek, içerikleri biçimlendirilebilecek ve darbe idaresince ‘muzır’ olarak nitelenen yayınlar toplatılabilecektir. Tüm bu baskı, ceza, yaptırım ve sansürler Türk basın tarihine basının en karanlık ve zorlu dönemlerinin başında gelen bir süreç olarak geçmiştir. Bu sayede de Türk basını fonksiyon ve içerik bakımından kökten değişiklikler yaşamıştır (Dündar, 2016).

Diğer yandan, 24 Ocak Kararları ve sonrasındaki askeri darbesinin topluma yansımaları ve yan etkileri bağlamında basının da bu değişimlerden etkilenmemesi düşünülemeyecektir. Türk ekonomisinin liberal ve serbest ekonomiye geçişinin basın sektörü üzerinde farklı medya kanallarının birleşmek suretiyle yeniden yapılanması sonucunu doğurmuştur. Askeri darbe ise ülke genelinde siyasi içerikli fikir gazeteciliğinin kısıtlanmasına ve birçok gazetenin kepenk indirmesine sebebiyet vermiştir. 24 Ocak 1980 Kararları sonrasında Türk basınındaki mali ve finansal

problemlerin başında sübvansiyonların kaldırılması nedeniyle gazete kâğıdına olan ihtiyacın artması gelmiştir. Bu süreçte iş adamları Türk medya sektörüne girmeye başlamış ve basındaki holdingleşme süreci ilk meyvelerini vermeye başlamıştır (Kuyucu, 2013).

12 Eylül sonrası askeri yönetim gazetelere ve gazetecilere özel operasyonlar yapmıştır. Bu çerçevede, *'400 gazeteciye 4 bin yıl hapis cezası istenmiş, gazetecilere 3 bin 315 yıl 6 ay hapis cezası'* verilmiştir. Yine aynı dönemde *'300 gazeteci saldırıya uğramış, bunlardan üçü hayatını'* kaybetmiştir. Anılan bu baskı atmosferinde *'300 gün boyunca yayın yapılamamış, 39 ton gazete ve dergi ise imha edilmiş ve 13 büyük gazete için toplamda 303 dava açılmıştır'* (Yüksel, 2011). Bahse konu adli süreç oldukça çarpıcıydı. Bu nedenle, basında içerik ve sahiplik yapısında ciddi değişimler yaşanmıştır. Serbest piyasa ekonomisine geçişle liberalizasyon sürecinden geçen Türkiye'de medya kuruluşları ve medyaya girme hevesindeki holdingler medya sektörüne girerek pazardan pay alma mücadelesini ateşlemiştir. Bu dönemde haberler de dahil olmak üzere medyada eğlence ve magazinleşme hakim olmaya başlamıştır (Adaklı, 2010).

1980'li yılların sonuna gelindiğinde medyadaki şirketleşme ve sermaye akışıyla birlikte medya ile okuyucu arasında hizmet veren-hizmet alan ilişkisi oluşmuştur. Fikir gazeteciliğinden toplumun her kesimine hitap eden bir gazetecilik yaklaşımı öne çıkmış ve gazetelerde de diğer şirketlerde olduğu gibi reklam ve pazarlama bölümleri haber merkezleri kadar söz sahibi olmaya başlamıştır. Bu itibarla, söz konusu süreçte, dünyanın içinden geçmekte olduğu değişim ve dönüşüm, 12 Eylül askeri darbesi, 24 Ocak Kararları ve Turgut Özal'ın hayata geçirdiği sosyo-ekonomik siyasetin etkisi yadsınamayacaktır (Özgen, 2011).

1980 askeri müdahalesi sonrası yeni basın düzeninde, gazeteci aileler geleneği yerini basın sektörüne yeni yeni girmeye başlayan farklı sermaye gruplarına bırakmıştır. Bu sermaye grupları doğal olarak şirketlerinin bünyesine kattıkları gazetelere zaman içerisinde kendi yaklaşımlarını yerleştirmiştir. Türk matbuat hayatında meydana gelen bu ticarileşme beraberinde 1980 sonrasının baskıcı siyasi atmosferiyle de birlikte sansasyona varan magazin gazeteciliğinin yükselişiyle neticelenmiştir. 1980 öncesi dönemde gazete sahiplerinin tek işi gazetecilik yapmaktır. Ancak, 1980 sonrası dönemde basın dünyasında işletmecilik kurallarının

hakim olması ve tiraj artırma kaygısıyla mesleki alışkanlıklar popülizme yenik düşmüştür (Demirkent, 2000). Türk basınında holdingleşme süreci Aydın Doğan'ın 1979'da Milliyet Gazetesi'ni satın almasıyla başlamış, daha sonrasında Asil Nadir'in medyaya yatırımlarıyla hız kazanmıştır. Basındaki holdingleşmeyle birlikte medya sahipliğinin bir ya da birkaç firma elinde birleşmesini tanımlayan (Avşar, 2004) tekelleşme olgusu gündeme gelmiş, bu durum da basının kalite ve kapasite bakımından küçülmesiyle neticelenmiştir. Tekelleşme kavramı, basın bağlamında temeli 24 Ocak Kararları ve askeri müdahale sonrasında atılan medyanın holdingleşmesi süreci 2000'lerden sonra artarak devam etmiştir (Kuyucu, 2013).

Diğer yandan, darbe sonrasında yaşanan baskı ve sansür düzeninde medya iç politikada askeri rejimi rahatsız etmeyecek haberler dolayısıyla magazin haberleri popüler olmuştur (Dündar, 2016). Basındaki bu yaklaşımla, holdinglerin egemenliğine giren medya, magazin haberciliğinin gelişmesine yol açmıştır. Magazin programları yazılı ve görsel basında önemli bir yer tutar hale gelmiş, bu gelişme de bir kültür yozlaşmasına neden olmuştur (Topuz, 2012). Bahse konu yozlaşma, toplumsal içerikli mesajlar vermekten öte, magazin haberleri peşinde koşan bir medya olgusunu ülke gündemine getirmiştir. Basındaki magazinleşmenin medyanın büyük bir kısmını işgal etmesiyle toplumsal muhalefet basın yoluyla sesini duyurmaz vaziyete gelmiştir (Gezgin, 2004). Muhalefetin sesini duyurabilmesi bir yana, Turgut Özal'ın Başbakan olduğu dönemlerde basın kuruluşlarının başarılı olabilmesi için Özal ailesinin icazeti gerekmiştir. Özal'ın hayalindeki '*2,5 gazetelik medya, dönemin siyasal iktidarının basına olan bakışını*' vurgulamaktaydı (Adaklı, 2006).

Öte yandan, darbenin demokratik hak ve özgürlükleri kısıtlayan uygulamaları nedeniyle siyasi haber ve analizleri sınırlanan basında daha güvenli bir alan olan magazin haberlerinin yayımlandığı görülmüş, Türk matbuat hayatında müstehcenlik furyası başlamıştır. Sahaya inmeden eldeki resimlere göre hazır edilen haberler bu otoriter dönemin basın hayatına bıraktığı olumsuz miraslardan biridir (Avşar ve Demir, 2005). Bulvar gazeteciliği olarak da adlandırılan magazin gazeteciliği, günümüzde oldukça sık rastlanan bir tür olarak görülmekte olup, kamuoyunu ve okuyucuyu bilgilendirmekten ziyade, eğlenceli zaman geçirilmesini sağlayan her eğitim düzeyindeki okuyucuya veya seyirciye hitap edebilen bir gazetecilik türüdür (Tokgöz, 1981).

Basındaki bu yeni düzenin medyanın basın ve yayın vazifesi haricinde bir kısım olayların içinde olması sorununu doğurmuştur (Taşdemir, 2005). Anılan sorunların başında medya sektörüne yön vermeye başlayan sermayenin elindeki dördüncü kuvveti kullanarak kamu ihaleleri nedeniyle siyasi iktidarlara veya yatırım yapmayı planladıkları sektörlerdeki rakiplerine yönelik yayın gelmiştir. Bu durum, basın ve yayın sektörünün sermayenin mücadele alanına dönmesine yol açmıştır. Bu nedenle, basın sektörü kar temelli haber, içerik ve promosyon üreten reklam pastasından pay alma kavgasıyla basın etiğini rafa kaldıran bir yapıya bürünmüş, daha çok satabilmek amacıyla sansasyonel magazin ve üçüncü sayfa haberlerine önemli ölçüde yer verir hale gelmiştir (Adaklı, 2010). Diğer yandan, sözkonusu holdingleşme süreciyle birlikte basın teknoloji bakımından ciddi ilerlemeler kaydetmiş ve Cağaloğlu Babıali'den İkitelli veya Güneşli'deki '*medya plaza*' veya '*medya center*'larına taşınmıştır. Bu taşınma her ne kadar fiziki altyapı ve teknik şartların gelişmesi, değişmesi ve iyileşmesi olarak okunsa da aslında Türk matbuat hayatının mantalitesindeki köklü revizyonun çarpıcı bir göstergesidir (Tokgöz, 2015).

Bir diğer deyişle, 1980'li yılların ikinci yarısında Türk basını artık sermaye sahipleri için bir arena haline gelince sahanın kuralları da büyük sermaye gruplarınca belirlenmeye başlamıştır. Türkiye'de serbest piyasa ekonomisine dönülmesine paralel olarak çok satanın daha kıymetli olduğu piyasa kuralı bu dönemde Türk basınının genlerine işlemiştir (Gezgin, 1999). Türk basını, darbe sonrasında toplumun depolitizasyon faaliyetlerinde oldukça etkin kullanılarak, toplumun ciddi meseleler üzerinde kafa yormasındansa, magazin haberciliğiyle ilgilenmesi teşvik edilmiştir. Özetle, bu gelişmeler hem askeri darbe yönetimine hem de tekelleşme sonrasında kapitalist bir yaklaşımla kar amacı güden medya sahiplerinin tiraj kaygılarına bağlanmıştır.

4.2.3. 1982 Anayasası'nın Kabulü

Askeri müdahale sonrasında darbe düzenini kuran ve gereken yasal değişiklikleri yapan Milli Güvenlik Konseyi (MGK), 1982 yılında iktidarı sivillere bırakmak üzere yeni bir anayasa hazırlamak maksadıyla bir danışma meclisi oluşturmuştur. Anayasa yazmak için danışma kurulunca hazırlanan anayasa taslağı tasarısı 23 Eylül 1982 tarihinde TBMM'nde 7'ye karşı 120 oyla kabul edilmiştir.

Ancak anılan tasarı, yapılan değişikliklerden sonra 19 Ekim 1982 tarihinde MGK tarafından kamuoyuna duyurulmuştur. Kenan Evren anayasa taslağına ilişkin yaptığı bir konuşmada, anayasanın kamuoyuna anlatılması faaliyetlerinin eleştiri konusu edilmesine yasak getirmiştir. Buna karşın Evren, müstakbel anayasayı öven ve halktan kabul edilmesini talep eden ve hatta kefil olduğunu ifade eden çok sayıda konuşma ve toplantı yapmıştır (Topuz, 2012). Gazeteci Hasan Cemal bu durumu *‘Evren, bugün Afyon Cumhuriyet Alanı’nda yaptığı konuşmayla topları ateşledi. Yarınki Cumhuriyet’in sekiz sütuna manşeti şöyle: ‘Dış güçlerle iş birliği yapanlar anayasaya ‘hayır’ kampanyası açtılar’ İyi mi? Her zamanki klasik ve haksız suçlama yine gündemde, bu kez anayasa konusunda. Anlayış buysa, o zaman neden ‘hayır’ oyu varsayılıyor? Denilir ki; ‘Bu anayasaya yalnız ‘evet’ denir; başka seçenek yoktur.’ Bu tutum daha dürüstçe olmaz mı?’* şeklinde kayıtlara geçirmiştir. Cemal ayrıca, bu *‘Meydanlar, mikrofon artık yalnız Evren Paşa’nın tekelinde. O konuşuyor, biz yazıyoruz, her akşam radyo ve televizyon gümbür gümbür veriyor. ‘Anayasaya kabul’ propagandası serbest, ‘ret’ yasak! Sonunda da ‘halk iradesi’ serbestçe sonucu belirlemiş olacak, iyi mi?’* ifadeleriyle rahatsızlığını dile getirmiştir (Cemal, 2004). Devletin tüm imkan ve caydırıcılığıyla 1982 Anayasasının kabulü yönünde bir irade sergilemesi durumu, *‘1982 Anayasası belli bir ideolojik tercihi ön plana çıkarabilmekte ve devlet-birey ilişkisinde önceliği devlete tanıyabilmektedir’* (Yazıcı, 2009) yaklaşımını somut bir biçimde ortaya koymaktadır.

Ciddi baskı altında gidilen Anayasa referandumu 7 Kasım 1982’de kabul edilmiş ve başka herhangi bir adayın bulunmadığı halkoylaması neticesinde Kenan Evren 7 yıllığına Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Topuz, 2012). Söz konusu süreç, toplum üzerindeki militarist baskı ve yıldırmanın sürdüğü bir atmosferde, askeri yönetim ve sıkıyönetimin devam ettiği bir halde yürütülmüş, askeri müdahalenin lideri Kenan Evren şehir şehir Türkiye’yi gezerek yeni anayasanın propagandasını yapmıştır (Demir, 2007).

Öte yandan, 1982 Anayasasının halkoyuna sunulması öncesinde yaşanan tek yanlı propaganda faaliyetlerinde, ‘Evet’ ve ‘Hayır’ söylemlerinde ‘Hayır’ istenmeyen kelime ilan edilmiştir. Öyle ki, 1961 Anayasası halkoylamasındaki *‘Hayırda hayır vardır’* sloganı eşliğindeki olumsuz kampanya örnek verilerek, her referandumdaki olağan ‘Evet’ ve ‘Hayır’ pusulaları ‘Kabul’ ve ‘Ret’ olarak değiştirilmiştir. Buna ilave olarak, mavi renkte hazırlanan ‘Ret’ pusulası propaganda sürecinde Kenan

Evren tarafından mavi renk yasağının getirilmesine neden olmuştur. Öyle ki Evren bir konuşmasında, *‘Sinsice neler neler söylemiyorlar sevgili vatandaşlarım. Atatürk’ün gözlerinin renginin mavi olup, mavi baktığından tutun da denizin mavi sularında serinleyen, gökyüzünün maviliklerinde huzura kavuşulacağına kadar mavi rengi ima ederek güya parlak buluşları ile ‘ret’ oyunu telkine yeltenmektedirler’* ifadeleriyle ‘Ret’ kampanyası yapanları eleştirmiştir. Ayrıca, halka başka bir hitabında, *‘Gök mavi ama bir işe yaramıyor. Eğer bulut gelirse yağmur yağıyor, bereket getiriyor’* diyerek, mavi ‘Ret’ pusulasına gönderme yapmıştır. Bu baskı ortamında kurumsal ya da organize bir ‘Hayır’ kampanyası yürütmek mümkün olmadığı gibi bireysel olarak bile ‘Hayır’ demek oldukça zor ve yıpratıcı olmuştur. Devlet zaten Kenan Evren’in emrindeydi, ancak basının önemli bir kısmı ve Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) camiasındaki sermaye de ‘Evet’ cephesindeki yerlerini almıştır (www.bbc.com/turkce, 2017). Sonuç olarak, 1982 Anayasası halk oylaması neticesinde %91,37 kabul oyuna karşılık, %8,63 ret oyuyla kabul edilmiştir (TÜİK Raporu, 2008).

Türkiye’de, uzun yıllardır 1982 Anayasa referandumu sonuçları tartışılmaktadır. ‘Kabul’ oylarındaki yüksek oran halkın büyük bölümü çatışma dönemini yeniden yaşamak istememesi olarak yorumlanmış, ayrıca %91,37’lik kabul oyuyla askere halkın iktidarı sivillere bırakması gerektiği mesajını verdiği de analizler arasında yer almıştır. Bu ikinci yaklaşıma göre, 1982 Anayasası onaylandığında genel seçimler hayata geçirilecek ve sivillere iktidar yolu açılacaktır. Nitekim anılan yaklaşımın haklılığı 1983’te yapılan genel seçimlerle ortaya çıkmıştır. Seçmen seçim sandığı önüne geldiğinde Evren’in desteklediği Milliyetçi Demokrasi Partisi’ne (MDP) tüm teşviklere rağmen iktidara taşıyacak oyu vermemiştir. Seçimlere girmesine izin verilen üç partiden Turgut Özal’ın genel başkanlığını yaptığı Anavatan Partisi (ANAP) %45,14, Necdet Calp’ın Halkçı Partisi (HP) %30,46, Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) ise %23,3 oy almıştır (www.bbc.com/turkce, 2017).

1982 Anayasası başlangıç ve kenarlıklara sahip, 177 madde ile 16 geçici maddeden oluşan kazuistik bir anayasadır. Bir toplumun temel dayanağı olmasının yanı sıra, devlet ile toplum arasındaki mutabakatı tesis eden 1982 Anayasası temel esasları koyan bir anayasa olmaktan çok, her şeyi tüm teferruatıyla düzenleyen bir anayasadır. Bu özelliğiyle 1982 Anayasası sert bir anayasa olup, Anayasada

değişiklik yapmak oldukça zor ve özel şartlara bağlanmıştır. 1982 Anayasası, 12 Eylül 1980 darbesi öncesi bol gelen 1961 Anayasası'nın 1971 Muhtırasıyla sınırlanmış temel hak ve özgürlüklerini önemli oranda kısıtlayarak, anayasal bir çerçeveye oturtmuştur (Sayın, 2011). Aynı zamanda kanunlarla düzenlenmesi gereken birçok ayrıntıyı katı ve güç değiştirilebilen yapısıyla düzenleyerek ülkeye yeni, haki ve dar kalıp bir elbise giydirmiştir.

Öte yandan, 1982 Anayasası siyasi tikanıklıkları aşmak üzere bazı önlemlerle gelmiştir. Askeri müdahaleye giden önemli dönüm noktalarından birini teşkil eden Cumhurbaşkanlığı seçiminin 114 tur yapılmasına rağmen seçilememesi benzeri siyasi kargaşaları engellemek maksadıyla çeşitli sınırlamalar getirmiştir. Bu çerçevede, 82 Anayasası'nda Cumhurbaşkanlığı seçimine dört tur sınırı getirilmiş olup, Cumhurbaşkanı bu süre zarfında seçilemediğinde genel seçimlere gidilmesi yönünde bir tedbir getirilmiştir. Cumhurbaşkanı'nın TBMM seçimlerini yenileme yetkisi artırılmıştır (Gözler, 2004).

1982 Anayasasına demokratik açıdan sabık anayasaya göre az katılımcı bir demokrasi öngörüsünde bulunmuştur. Özbudun, bu durumu 'siyasal faaliyetin sadece siyasal partiler ve seçilmiş devlet organları eliyle yürütülmesi suretiyle, ülke düzeyinde belli ölçüde bir depolitizasyon sağlanması isteği, Anayasanın ilk şeklinde mevcut çeşitli hükümlere yansımıştır' şeklinde özetlemiştir. Her ne kadar daha sonra anayasa değişiklikleriyle ilga edilmiş olsa da, 'Siyasî partiler yurt dışında teşkilatlanıp faaliyette bulunamaz, kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri şekilde ayrıcalık yaratan yan kuruluşlar meydana getiremez, vakıf kuramazlar' maddesi siyasi partilerin yurt dışında teşkilatlanması ile kadın kolları ve gençlik kolları gibi teşkilatlanmalara gitmelerinin önüne geçmiştir. Benzer şekilde, 'Siyasî partiler, kendi siyasetlerini yürütmek ve güçlendirmek amacıyla dernekler, sendikalar, vakıflar, kooperatifler ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve bunların üst kuruluşları ile siyasî ilişki ve iş birliği içinde bulunamazlar. Bunlardan maddî yardım alamazlar' maddesi siyasi partilerin, dernek, sendika, vakıf gibi sivil toplum kuruluşlarından maddi yardım almasını engellemiştir. Ayrıca, anayasa 'Dernekler..., siyasî amaç güdemezler, siyasî faaliyette bulunamazlar, siyasî partilerden destek göremez ve onlara destek olamazlar, sendikalarla, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla bu amaçla ortak hareket edemezler' hükmüyle dernekler,

sendika ve meslek kuruluşlarına politik içerikli faaliyetlerde bulunması yasaklanmıştır (Özbudun, 1998).

Anayasada Basın Özgürlüğünün Yeri

1980 askeri darbesi tüm kurumların ve toplumsal kesimlerin üzerinden geçerken ilk yaptığı değişikliklerden biri de 1402 sayılı yasa hükümlerine göre Sıkıyönetim Komutanına yasanın 3/c maddesinde 28 Aralık 1980 tarihinde yapılan değişiklikle, ‘Söz, yazı, resim, film ve sesle yapılan her türlü yayım, haberleşme, mektup, telgraf vesair mersuleleri kontrol etmek; gazete, dergi kitap ve diğer yayınların basımını, yayımını, dağıtımını, birden fazla sayıda bulundurulmasını veya taşınmasını veya sıkıyönetim bölgesine sokulmasını yasaklamak veya sansür koyma’, imkanı tanınmış olmasıdır. Ayrıca, ‘Sıkıyönetim Komutanlığınca basımı, yayımı ve dağıtılması yasaklanan kitap, dergi, gazete, broşür, afiş, bildiri, pankart, plak, bant gibi bilcümle evrakı, yayın ve haberleşme araçlarını toplatmak; bunları basan matbaaları, plak ve bant yapım yerlerini kapatmak, müsadereesine karar verilmemekle birlikte, sıkıyönetim komutanlıklarınca sahiplerine iadesinde sakınca görülenlerin imhası için gerekli önlemleri almak; yayına yeni girecek gazete ve dergilerin çıkarılmasını izne bağlamak’ gibi basını hukuka aykırı yetkiler vermiştir (1402 Sayılı Sıkıyönetim Kanunu⁵). Bu değişiklikle birlikte gazete ve dergi çıkarmak da izne bağlanmış olup, MGK döneminde gazeteler kapatılmış, gazeteciler gözaltına alınmış, tutuklanmış veya mahkum edilmiştir.

1982 Anayasasının ilk halindeki 28. maddesinde, ‘*Basın hürdür, sansür edilemez. Basımevi kurmak izin alma ve malî teminat yatırma şartına bağlanamaz.*

Kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz.

Devlet, basın ve haber alma hürriyetlerini sağlayacak tedbirleri alır.

Basın hürriyetinin sınırlandırılmasında, Anayasanın 26 ve 27 nci maddeleri hükümleri uygulanır.

Devletin iç ve dış güvenliğini, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü tehdit eden veya suç işlemeye ya da ayaklanma veya isyana teşvik eder nitelikte olan veya Devlete ait gizli bilgilere ilişkin bulunan her türlü haber veya yazıyı, yazarlar veya bastıranlar veya aynı amaçla, basanlar, başkasına verenler, bu suçlara ait

⁵ <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1402.pdf>

kanun hükümleri uyarınca sorumlu olurlar. Tedbir yolu ile dağıtım hâkim kararıyla; gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle önlenabilir. Dağıtımı önleyen yetkili merci, bu kararını en geç yirmidört saat içinde yetkili hâkime bildirir. Yetkili hâkim bu kararı en geç kırksekiz saat içinde onaylamazsa, dağıtımı önleme kararı hükümsüz sayılır.

Yargılama görevinin amacına uygun olarak yerine getirilmesi için, kanunla belirtilecek sınırlar içinde, hâkim tarafından verilen kararlar saklı kalmak üzere, olaylar hakkında yayım yasağı konamaz.

Sürelili veya süresiz yayınlar, kanunun gösterdiği suçların soruşturma veya kovuşturmasına geçilmiş olması hallerinde hâkim kararıyla; Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî güvenliğinin, kamu düzeninin, genel ahlâkın korunması ve suçların önlenmesi bakımından gecikmesinde sakınca bulunan hallerde de kanunun açıkça yetkili kıldığı merciin emriyle toplatılabilir. Toplatma kararı veren yetkili merci, bu kararını en geç yirmidört saat içinde yetkili hâkime bildirir; hâkim bu kararı en geç kırksekiz saat içinde onaylamazsa, toplatma kararı hükümsüz sayılır.

Sürelili veya süresiz yayınların suç soruşturma veya kovuşturması sebebiyle zapt ve müsaderesinde genel hükümler uygulanır.

Türkiye’de yayımlanan sürelili yayınlar, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, Cumhuriyetin temel ilkelerine, millî güvenliğe ve genel ahlâka aykırı yayımlardan mahkûm olma halinde, mahkeme kararıyla geçici olarak kapatılabilir. Kapatılan sürelili yayının açıkça devamı niteliğini taşıyan her türlü yayın yasaktır; bunlar hâkim kararıyla toplatılır.⁶’ hükümleri yer almaktaydı.

1982 Anayasasında basılmış ve dağıtılmış eserlerin toplatılmasının yanı sıra, dağıtımının önlenmesi uygulamasına gidilmiş ve basın yoluyla işlenen suçların yayım aracılığıyla tesis edileceğine ilişkin genel kurala, 1961 Anayasasından farklı olarak bir istisna getirilmiştir (Yazıcı, 1986). Basın vasıtasıyla bir suç işlenebilmesi hususundan bahsedebilmek için öncelikle basın faaliyetinin süjesini teşkil eden basılmış bir eserin varlığından söz etmek gereklidir (Özen, 1998). Bu bağlamda, öncelikle ‘basılmış eser’, ‘yayım’ kavramları öne çıkmaktadır. Basılmış eser, 5187

⁶ <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/1982ilkson.pdf>

sayılı Basın Kanununun 2. maddesinde, *'Yayımlanmak üzere her türlü basın araçları ile basılan veya diğer araçlarla çoğaltılan yazı, resim ve benzeri eserler ile haber ajansı yayınları'* olarak nitelenmiştir. Ayrıca, yine mezkur kanunun 11. maddesinde, *'Basılmış eserler yoluyla işlenen suç yayım anında oluşur'* ifadesiyle suçun ihdas hali tanımlanmıştır. 5187 sayılı Basın Kanunu'nun ikinci maddesine göre ise yayım, *'Basılmış eserin herhangi bir şekilde kamuya sunulması'* şeklinde açıklanmıştır. Bu nedenle, baskısı yapılmış bir yayımın suç olarak kabul edilebilmesi basın yoluyla bir suçun tesisi bakımından کافی sayılmamaktadır. Söz konusu suçun tesisi için baskısı yapılmış eserin yayımlanması gerekmektedir (Yazıcı, 1986).

Bu yüzden, 1982 Anayasasının basına ilişkin hükümlerindeki dağıtımın önlenmesi hakkındaki değişiklik basın aracılığıyla işlenen suçların yayımla tesisine ilişkin kuralı için bir istisna ortaya koymaktadır. Anılan yaklaşımı basın hürriyetiyle birlikte değerlendirmek oldukça zordur. Anayasadaki sözkonusu düzenleme, basın özgürlüğüne dönük çok bariz bir kısıtlama anlamına gelmektedir. Hükümün amacı ise, madde gerekçesinde, *'Hükümün sevk amacı, söz konusu gruba dahil suçların ağırlığı nedeniyle bunlara daha ilk anda engel olunması arzusudur. Yayım gerçekleştirildikten, fikir ürünü umuma sunulduktan sonra alınacak her türlü tedbirin, yayımla ortaya çıkan zarar yahut tehlikeyi ortadan kaldırmaya yetemeyeceği düşünülmüştür.'* 1982 Anayasası, *'Kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dilde yayım yapılamaz.'* hükmüyle, devletin basın özgürlüğü karşısında etkili bir anlayışta olmasını, gerekçesinde ise basın özgürlüğü önündeki engelleri kaldırması gerektiğini ifade etmiştir. Bu çerçevede, gereken önlemleri almasının elzem olduğunu, icap ederse yardımda bulunabileceğini ve medyadaki tekelleşmeye yönelik yaklaşımları önleyici önlemler alması gerektiğini kaydetmiştir (Yazıcı, 1986).

1982 Anayasası, basın kavramını dar bir bakış açısıyla değerlendirmiş ve sadece yazılı basını kastetmiştir. Bu nedenle, televizyon ve radyo anayasanın basın kavramının dışında kalmıştır. Anayasa, 1961 Anayasasının yanı sıra devlete basın hürriyetini koruyacak tedbirleri alma vazifesini tevdi etmiştir. Anayasanın *'Devlet, basın ve haber alma hürriyetini sağlayacak tedbirleri alır.'* 28. maddesi anılan görevin bir emaresini oluşturmaktadır. Diğer yandan, 1982'den bu yana değişen ve gelişen medya sektöründe basın özgürlüğünün devlete karşı korunmasının yanında sektörün tekelleşmek suretiyle de basın hürriyetinin zedelenmemesi yönünde tedbirler alınmak mecburiyetindedir. Bu durum da, devletin ilgili organları eliyle

basın özgürlüğünün sağlanmasını teminen düzenleyici ve denetleyici rolünü aktif bir şekilde üstlenmesiyle olacaktır. İlk kez 1961 Anayasasıyla kabul edilen ve 1982 Anayasasında da yer bulan bahse konu hükümle basın özgürlüğünü koruyacak düzenlemelerin yapılarak, gereken tedbirlerin alınması devletin vazifelerinden biri olan basın özgürlüğü bağlamında öne çıkmaktadır (Yıldız, 2012).

4.2.4. Olağanüstü Hal (OHAL) Kanunuyla Basına Getirilen Sınırlamalar

12 Eylül darbesinden iki yıl sonra 1982 Anayasasının kabulü ve sonrasındaki genel seçimlerle asker iktidarı sivillere bırakmıştır. Ordu üzerine düşeni yapmak suretiyle ülkede asayiş sağlamış olmanın verdiği profesyonellikte kışlaya geri döndüğünü ve asli vazifesinde olduğu intibasını vermeye çalışmıştır. Ancak, bu ilüzyon sivil siyasetin üzerindeki vesayet kaldırılmış olduğu anlamına gelmemiştir. Bu vesayet devam ettirilebilmesi bakımından olağanüstü halin tanımlanması askeri darbe yönetiminin lüzumu halinde toplum üzerindeki gözetim ve denetimini sürdürme emelinin bir unsuru olarak hayata geçirilmiştir. Olağanüstü Hal Kanun Tasarısı, 1982 darbesi sonrasında ihdas edilen danışma meclisinin 29 Ağustos 1983 tarihli toplantısında ele alınmıştır. Anılan tasarının 21. ve 22. maddeleri olağanüstü hal ilan edilen vilayetlerde valilerin ihtiyaç duyması durumlarında civar şehirlerden ve askeri birliklerden yardım ve destek kuvvet isteyecebileceğini ele almaktaydı (Öztan ve Bezci, 2015). Zira bu düzenleme devletin vali eliyle askeri sahaya sürülebileceğini ve dahi sivil siyasi iktidar üzerinde daima bir baskı unsuru olarak kullanabileceğini ifade etmekteydi.

Bu tartışmalar ışığında, Olağanüstü Hal Kanunu 25 Ekim 1983 tarihli ve 2935 sayılı kanun olarak yasalaşmıştır. 12 Eylül askeri darbe idaresince çıkarılan Olağanüstü Hal Kanunu (OHAL) Anayasada 119., 120. ve 121. maddelerinde ele alınmaktadır. Anayasanın 121. maddesinde, 15. maddesindeki ilkeler doğrultusunda, ‘temel hak ve hürriyetlerin nasıl sınırlandırılacağı veya nasıl durdurulacağı, halin gerektirdiği tedbirlerin nasıl ve ne suretle alınacağı, kamu hizmeti görevlilerine ne gibi yetkiler verileceği, görevlilerin durumlarında ne gibi değişiklikler yapılacağı ve olağanüstü yönetim usulleri’ Olağanüstü Hal Kanunuyla düzenlenmektedir (Günday, 2017).

2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu 11. maddesinde, ‘kanunun üçüncü maddesinin birinci fıkrasının (b) bendi gereğince olağanüstü hal ilanında; genel güvenlik, asayiş ve kamu düzenini korumak, şiddet olaylarının yaygınlaşmasını önlemek amacıyla dokuzuncu maddede öngörölen tedbirlere ek olarak alınabilecek tedbirler’ arasında (e) bendinde, ‘Gazete, dergi, broşür, kitap, el ve duvar ilanı ve benzerlerinin basılmasını, çoğaltılmasını, yayımlanmasını ve dağıtılmasını, bunlardan olağanüstü hal bölgesi dışında basılmış veya çoğaltılmış olanların bölgeye sokulmasını ve dağıtılmasını yasaklamak veya izne bağlamak; basılması ve neşri yasaklanan kitap, dergi, gazete, broşür, afiş ve benzeri matbuayı toplatmak⁷’ da sayılmaktadır.

Olağanüstü hal uygulamaları, 1980’ler ve 1990’larda ‘SS-Sansür ve sürgün kararnameleri’ olarak tarihe geçmiştir. Anayasaya dayanan ve detaylandırılan Olağanüstü Hal Kanunu, yerleşme ve seyahat hürriyetinin yanı sıra, basın özgürlüğünü yok edebilecek, Türkiye’nin hukuk devleti yörüngesinden kaymasına vesile olabilecek çapta geniş yetkiler vermiştir (Akın, t24.com.tr, 2016).

Olağanüstü Hal’in getirdiği bir diğer çarpıcı unsur da 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu 4. maddesinde kayıtlı kanun hükmünde kararname (KHK) çıkarma yetkisinin Anayasadaki düzenlemelerle beraber hükümete verilmesidir. Anılan maddede, ‘Olağanüstü hal süresince, Cumhurbaşkanı olağanüstü halin gerekli kıldığı konularda Anayasanın 91 inci maddesindeki kısıtlamalara ve usule bağlı olmaksızın, kanun hükmünde kararnameler çıkarabilir. Bu kararnameler Resmi Gazete’de yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur.⁸’ Olağan zamanlarda KHK çıkarma yetkisi konu açısından Anayasada sınırlıdır, ancak sıkıyönetim ve olağanüstü hal KHK’lerinde ise böyle bir kısıtlama bulunmamaktadır. Zira, olağan dönem KHK’larına kısıtlama öngören Anayasanın 91. maddesinin birinci fıkrasının ikinci cümlesinin başında ‘sıkıyönetim ve olağanüstü haller saklı kalmak üzere’ ifadesi yer almaktadır. Bununla birlikte, aynı maddenin beşinci fıkrasında ‘sıkıyönetim ve olağanüstü hallerde, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulunun KHK çıkarmasına ilişkin hükümlerin saklı olduğu’ bir kez daha vurgulanmıştır (Gözler, 2004).

⁷ <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2935.pdf>

⁸ <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2935.pdf>

Olağanüstü Hal (OHAL) rejimlerinin tüm Türkiye’de ciddi baskı atmosferi yarattığı tartışılmaz bir gerçektir. Her ne kadar Olağanüstü Hal kararları ülkenin içinden geçmekte olduğu zor ve problemlili dönemlerde alınmış olsa da Olağanüstü Hal uygulamaları ve çıkarılan kanun hükmünde kararnameler (KHK), zaman zaman amacının dışında da sonuçlara sebebiyet vermiştir. KHK’lar basın üzerinde kaydadeğer baskı, sansür ve kapatma ile gazetecilerin haberleri nedeniyle yargılanmak suretiyle ceza almalarına da yol açmaktadır. 1983 yılında meclisten geçen 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu ve Anayasanın 91. maddesi uyarınca Türkiye’de çok kez Olağanüstü Hal (OHAL) ilan edilmiştir.

4.3. Milliyet Gazetesi

Milliyet Gazetesi, 1950 yılında Ali Naci Karacan tarafından kurulmuştur. Gazete yayın hayatı boyunca on sekizi uluslararası, toplam 250’den fazla ödül almıştır⁹. Demokrat Partinin iktidarında gazetenin tirajı 100.000’e ulaşmıştır. Türkiye’de gazete arşivi oluşturan ilk gazete olmuştur¹⁰.

1980 Darbesinin öncesinde Hürriyet, Milliyet, Cumhuriyet ve Tercüman gazetelerinin tirajları oldukça yüksekti. Gazetelerde yer alan haberler ve köşe yazıları ile Türkiye’nin içinde bulunduğu karmaşa sıklıkla okuyucuya sunulmuştur. Bu karmaşanın dönemin hükümeti tarafından da sonlandırılmadığı kaydedilmiştir (Katurman, 2007).

"Anarşik olaylarda 25 kişi öldü" (27 Ağustos 1980-Milliyet)

"Ocak'tan Eylül'e Anarşi Raporu: 8 ayda 1606 ölü. Son aylarda günde ortalama 10 kişi terör olaylarında hayatını kaybediyor" (2 Eylül 1980-Milliyet)

Diğer gazeteler gibi Milliyet de açıkça ve haberleri kurgulama şekliyle darbeye destek olmuştur. Diğer taraftan askeri müdahaleyi ya da TSK’yı eleştiren, olumsuz haber yayınlayan yayın organlarının süresiz kapatma da dahil olmak üzere pek çok yaptırıma maruz kaldığı da bir gerçektir (Katurman, 2007).

⁹ <http://www.demiroren.com.tr/tr/sektorler/medya/milliyet-gazetesi.html>

¹⁰ <https://kimkurdu.com/milliyeti-kim-kurdu/>

4.3.1. Manşetler: Askeri Yönetimden Sivil İdareye

Manşetler o gün için en önemli görünen ve/veya önemli algılanması istenilen konuları vurgulamaktadır. Bu nedenle öncelikle manşetleri analiz etmek yerinde olacaktır.

13 Eylül 1980 EVREN: “YENİ YÖNETİME
HERKES YARDIMCI OLMALI”

14 Eylül 1980 HAYAT NORMALE DÖNDÜ

15 Eylül 1980 DIŞ DÜNYA YENİ YÖNETİMİ
DESTEKLİYOR
Türkeş, Ankara’da teslim oldu

16 Eylül 1980 50 BİNDEN FAZLA İŞÇİ DÜN
İŞBAŞI YAPTI

17 Eylül 1980 EVREN: “HÜKÜMET BU HAFTA
KURULACAK”

18 Eylül 1980 MGK BUGÜN YEMİN EDECEK
YURTDIŞINA ÇIKIŞLAR
SERBEST BIRAKILDI

19 Eylül 1980 MİLLİ GÜVENLİK KONSEYİ
AND İÇTİ

20 Eylül ADANA'DA BİR TERÖRİST
1980 İDAMA MAHKUM OLDU

21 Eylül GEÇİCİ ANAYASA
1980 ÇALIŞMALARI İLERLEDİ

22 Eylül
1980 BAKANLAR AÇIKLANDI

23 Eylül IRAK, İRAN'A SAVAŞ AÇTI –
1980 ULUSU: “TERÖRÜ ÖNLEMEK,
EN ÖNEDE GELEN
GÖREVİMİZDİR”

24 Eylül
1980 Irak askerleri İran'a girdi..

25 Eylül IRAK BİRLİKLERİ İRAN'DA
1980 İLERLİYOR

26 Eylül SAVAŞ KIZIŞTI, BARIŞ
1980 ÇAĞRILARI ARTTI

27 Eylül ÖZAL: “SAĞLAM EKONOMİ, 4-5
1980 YILDA KURULUR”

28 Eylül TEMEL YASALAR YENİDEN
1980 YAPILACAK

29 Eylül Org. EVREN İSTANBUL'DA
1980 ATEŞKES SAĞLANAMADI

ULUSU: YASAL

DÜZENLEMELER 7-8 AYDA

BİTECEK

30 Eylül

1980

İRANLI TUTSAKLARLA
GÖRÜŞTÜK

01 Ekim

1980

Ulus: "Tarafsız idare kurulacak"

02 Ekim

1980

Avrupa Konseyi Türkiye'de
gelişmeleri izleme kararı aldı

Humeyni: "Sonuna kadar savaş..."

03 Ekim

1980

Avrupa Konseyi, Almanya ve Fransa
vizesini kınadı

04 Ekim

1980

ERİM'İ ÖLDÜREN ÇETE
YAKALANDI

ALMANYA VE FRANSA İÇİN

VİZE BAŞLADI

05 Ekim

1980

Hürremşehr için boğaz boğaza savaş
oluyor

PETROL ARAMALARI

HIZLANDIRILIYOR

06 Ekim

1980

Kıdem tazminatı konusu bu hafta
belli olacak

Asgari geçim indirimi vergi yasası

ile ele alındı

07 Ekim

1980

Los Angeles Başkonsolosu Arıkan'ın
evi bombalandı

08 Ekim 1980 2 TERÖRİST İDAM EDİLDİ
Lüksemburg, Belçika ve Hollanda da vize kararı aldı

9 Ekim 1980 İŞÇİLERİN KIDEM TAZMİNATI
İÇİN FON KURULUYOR
Sıkıyönetim Yasası'nda değişiklik yapan tasarı kabul edildi

10 Ekim 1980 TÜRKEŞ VE ERBAKAN
ANKARA'DA

11 Ekim 1980 Doç. Cömert'in katil sanıklarından biri Almanya'da yakalandı
DEMİREL İLE ECEVİT'İN ANKARA'YA GETİRİLMELERİ BEKLENİYOR

DEMİREL, ECEVİT VE ESKİ PARLAMENTO ÜYELERİ
EVLERİNDE
12 Ekim 1980 TÜRKEŞ VE 28 MHP'Lİ TUTUKLANDI ERBAKAN SERBEST BIRAKILDI

45 MİLYONU GEÇTİK
13 Ekim 1980 Erbakan'ın serbest bırakılmasına savcılık itiraz edecek

Bir aylık süreçteki manşetler analiz edildiğinde; yeni sistem ile hayatın normale döndüğü, bu yönetimin uluslararası arenada meşruiyeti olduğu, demokratik bir yönetim olduğu ve hükümet kurma çalışmalarının sürdüğü yönünde bir süreci

tanımladığı görülmektedir. O tarihlerde patlak veren Irak-İran savaşı da gündemde yer bulmuştur.

Darbenin ertesi günü atılan manşet olan ‘EVREN: “Yeni Yönetime Herkes Yardımcı Olmalı” ifadesi ve kullanılan görseller ayrıca incelendiğinde; Türk kamuoyundan beklenen aleni destek dikkat çekmektedir. Bu destek çağrısı Türk Silahlı Kuvvetlerin işini kolaylaştırmak için yapılmaktadır. Görsel kullanımında ve yazılı metinde sivil aktörlere, demokrasiye ya da hükümet kurulacağına ilişkin bir bilgi paylaşılmamıştır. Görselde beş sıkıyönetim komutanı ile Kenan Evren’in fotoğrafları ön plana çıkarılmıştır. Bir diğer deyişle yeni yönetime sempati duyan/mutlu olan vatandaşlar, süreçte yer alabilecek sivil aktörler, destek açıklamaları yerine yeni dönemde otoritenin sahipleri kamuoyuna gösterilmiştir. Hükümet kurma çalışmalarına ilişkin ilk manşet darbeden beş gün sonra 17 Eylül 1980 tarihinde atılmıştır. Bu haber de yine Kenan Evren’in üniformalı ve karizmatik bir resmi ile sunulmuştur.

Ulus hükümetini kurulduğu 21 Eylül 1980 tarihi sonrasında kurulan yeni hükümete ilişkin gelişmeler ve yasal düzenlemeler ön plana çıkarılmaya başlanmıştır. O tarihten sonra Org. Kenan Evren de dahil olmak üzere, hiçbir askeri üniformalıya ilişkin görsel kullanımı olmamıştır. 29 Eylül 1980 tarihinde yayınlanan Kenan Evren ile ilgili manşette de görsel kullanılmamıştır. Nitekim manşetlerde alıntı yapılan kişiler Bülend Ulusu, Turgut Özal gibi sivil aktörler olmuştur. Turgut Özal’ın ön plana çıkarılmasının ardında yeni yönetim sürecinde ekonomiye verilen önem yatmaktadır.

4.3.2. Öne Çıkan Hususlar

4.3.2.1.Ekonomik Gelişmeler

İncelenen haberlerde en çok gündeme getirilen konunun başında ekonomi olduğu görülmektedir. Anılan dönemin gündemini büyük ölçüde ekonomik gelişme ve düzenlemeler işgal etmektedir. Türkiye’nin ekonomisindeki gelişmelere ilişkin düzenli olarak haberler yapılmış, ekonominin geliştirilmesi için yapılması gerekenler üzerinde durulmuştur. Vergi sisteminin düzenlenmesi (dokuz haber), zamlar (dört haber), güneş enerjisinden yararlanma (dört haber), petrol arama çalışmaları ve petrol fiyatları (yedi haber), ithalat ve ihracat (altı haber) başta olmak üzere; üretimin artma eğiliminde olduğuna, altın ve döviz rezervlerine ilişkin pek çok haber yapılmıştır.

TÜSİAD Başkanı ABD'ye dışsatımı artıracamız (28 Eylül 1980, 3)

Ekonominin gelişmesi o denli önemsenmiştir ki, hatta üretimi yavaşlatanların cezalandırılacağı bile duyurulurmuştur. Ceza ve cezalandırma mekanizmaları ile ilgili gündeme getirilen diğer konular dikkate alındığında yaklaşımın ciddiyeti anlaşılmaktadır. Nitekim ceza ve cezalandırma ile ilgili haberlerde teröristlerin idama mahkumiyeti, idam kararının uygulanması, yeni yasal düzenlemede cezaların iki katına çıkarılması hususları gündeme taşınmıştır.

(26 Eylül 1980, 1)

Turgut Özal bu süreçte en çok bahsedilen kişi olmuştur. Askeri darbenin lideri Org. Kenan Evren'den daha çok haber yapılması, ekonomiye verilen önemin en açık göstergesidir. Ekonomik serbestleşmenin politika olarak istendiği bu dönemde ithalat ve ihracatın geliştirilmesine ilişkin pek çok haber yapılmıştır. Turgut Özal bu sürecin mimarı olarak ön planda tutulmuştur.

Bu aşamada Turgut Özal'ın dönem ekonomisindeki rolünden bahsetmek Özal'a yapılan vurgunun anlaşılması açısından önem taşımaktadır. Turgut Özal, 24 Ocak 1980 tarihinde ekonomiyi düzene sokmak üzere yayınladığı kararlar ile alakalı önlemleri 12 Eylül 1980 sonrasındaki süreçte askeri rejimin desteğini alarak yürütebilmiştir. Parlamento çatısı altında ya da medyada herhangi bir muhalif görüşle karşılaşmayan ve Milli Güvenlik Kurulunun olağanüstü yasama yetkilerini alan hükümetin öngördüğü tüm tedbirleri alma şansı olmuştur (Eştürk, 2006:32).

ÖZAL: «SAĞLAM EKONOMİ, 4-5 YILDA KURULUR»

(27 Eylül 1980, 1)

Ayrıca finans kuruluşları ve bankaların neredeyse tam sayfa ilanlarının yayımlandığı görülmektedir. Genel olarak ekonominin güçlendirilmeye çalışıldığı aşikârdır. Üretimdeki verimlilik yönündeki haberler özellikle 26 Eylül 1980 tarihi itibarıyla yoğunlaşmıştır.

SIGARA ÜRETİMİ 80'DEN, 116 BIN KILOYA ÇIKTI

Gelirinizi net %47,5'a yükselttik

BANKER KASTELLİ
Menkul Değerler Ticareti A.Ş.

YATIRIM TABLOSU

Yatırım Türü	Yatırım Süresi	Yatırım Miktarı	Yatırım Tutarı	Yatırım Tutarı (%)
Yatırım	1 Yıl	100.000.000	100.000.000	100,00
Yatırım	2 Yıl	100.000.000	100.000.000	100,00
Yatırım	3 Yıl	100.000.000	100.000.000	100,00
Yatırım	4 Yıl	100.000.000	100.000.000	100,00
Yatırım	5 Yıl	100.000.000	100.000.000	100,00

29 Eylül 1980, 1,7

4.3.2.2. Darbeyle Normalleşen Türkiye Söylemi

Gazetede yayınlanan haberlerde her ne kadar ekonominin iyileştirilme çabaları ön planda tutulsa da yeni yönetim ile birlikte gündelik hayatın normalleştiğine ilişkin haberler ayrıca dikkat çekmektedir. Müdahale öncesi ve sonrası döneme ilişkin kıyaslama gündelik hayatın normalleştiği söylemi üzerinden yapılmıştır. Gündelik hayata ilişkin ondan fazla haber ve/veya manşet yapılmıştır.

14 Eylül 1980,1

Bu haberler ile gündelik hayatta sağlanan istikrar ve huzur ortamına, normalleşen rutinlere vurgu yapılmıştır. Hayatın normalleşmesi söylemi şu olgular etrafında inşa edilmiştir:

- İşçilerin işbaşı yapması,
- Ulaşımın başlaması
- Grevlerin sonlandırılması,
- Cezaevlerinde sağcı ve solcuların barıştığı,
- Evlere dönüşlerin başladığı,
- Sokağa çıkma yasaklarının sonlandırılması,
- Magazin haberlerine yer verilmesi,
- Astroloji ve bulmacaların yayınlanması,
- Yurtdışı yasaklarının kaldırılması,
- Sadberk Hanım müzesinin açılması (Türkiye'nin ilk özel müzesi olduğu vurgulanmıştır),
- Kargaşa, kavga gibi nedenlere gerçekleşen ölü sayısındaki düşüş,
- İşporta tezgahlarının kaldırılması,
- Güzellik yarışması yapılması.

Manşetlerde ve haberlerde yapılan hayatın normalleşmesi vurgusu üzerinde durmak gereklidir. Bu ifade ile darbe öncesi döneme atıfla, önceki dönemde olağan dışı olayların yaşandığı, insanların rutin yaşantılarını sürdüremedikleri yan anlamı çıkmaktadır. Haber konuları incelendiğinde ekonomik hayata ilişkin iyileştirmelerin, sokakta rahatça dolaşılabilirliğinin ve kültür sanat hayatının canlandığının vurgulandığı görülmektedir.

EĞLENCE YERLERİNE RAĞBET ARTTI (21 Eylül 1980,1)

Çorum'u terk edenler evlerine dönmeye başladı (19 Eylül 1980,1)

5-12 EYLÜL: 99 ÖLÜ, 12-19 EYLÜL 3 ÖLÜ (20 Eylül 1980,1)

Yolları kapatan işporta tezgahları kaldırıldı (20 Eylül 1980,1)

Bu konular arasında en çok dikkat çeken unsurlardan biri magazin haberleridir. 6-12 Eylül 1980 tarihli bir haftalık taramada astroloji, bulmaca gibi eğlenceye yönelik içerik olmadığı görülmüştür. 14 Eylül'de yeni çıkacak *tele magazin* ekinin tanıtımı yapılmaya başlanmış. 20 Eylül tarihinden itibaren dünyadan magazin haberleri gazetede yayınlanmaya başlamıştır. Ayrıca gazetenin magazin eki olan *Yaşam*, darbenin gerçekleşmesinin ardından 13-20 Eylül 1980 tarihleri arasında sekiz günlük süre boyunca yayınlanmamıştır. Askeri yönetim sürecinde eğlence unsurları görmezden gelinmiştir. Ulusu hükümetinin kurulduğu 21 Eylül 1980 tarihinde tekrar yayınlanmaya başlamıştır. Milliyet'te dünyadan ve Türkiye'den magazin haberlerine yer verilmesi, astrolojik yorumların aktarılması, bulmacaların yayınlanması gazetenin eğlendirici işlevini yerine getirmeye başladığı ve Türkiye'deki gündelik yaşantıda her şeyin olağan akışında gerçekleştiği anlatısını inşa etmektedir.

Hayatın normalleştiği söylemi diğer taraftan genel bir desteğe de işaret etmektedir. Hatta askeri yönetim öncesinde yazılan siyasi içerikli duvar yazılarını halkın görevlilerle birlikte sildiği ifade edilmiştir. Halk bu askeri müdahaleye tepki vermemiş, hayatlarına dönmekten memnuniyet duymuştur. Bu anlatı muhalefet unsurlarına hiç yer verilmeyerek de pekiştirilmiştir. Haberlerde muhalefete ilişkin haber yapılmadığı gibi potansiyel muhalif tanımı bile yapmamıştır. Yönetime karşı koyanlar, hainler, teröristler vs.. cezalandırılacaktır gibi sözlere yer verilmemiştir. Muhalif aktörler, isyancılar Türkiye dışından örneklerle anarşistler gibi söylemlerle sunulmuştur. Hatta muhalefet liderlerinin başına gelenler örnekleri ile verilmiştir.

(18 Eylül 1980, 3)

4.3.2.3. Uluslararası Gelişmeler

Araştırmanın kapsamındaki dönemde gündeme getirilen uluslararası gelişmeler, Irak-İran Savaşı, vize uygulaması, askeri tatbikatlar, Türkiye'ye yapılan mali yardımlar, yeni yönetime ilişkin görüşler, diğer ülkelerde yaşanan siyasi gelişmeler ve uluslararası kuruluşlar ile ilgilidir. Amerika Birleşik Devletleri, İran – Irak savaşından sonra gündemde en çok yer tutan yabancı ülkedir.

22 Eylül 1980 tarihinde başlayan Irak-İran savaşı, dünya ve sınır komşusu olması nedeniyle Türkiye için en öncelikli konulardan biri olmuş ve ayrıntılı bilgi paylaşılmıştır. Haberler haritalardan ve zarar gören halkın yansıtıldığı sivillerin görselleri ile paylaşılmıştır. Savaşın petrol fiyatlarına etkisinin ne yönde olacağı yönündeki değerlendirmeler, zarar gören petrol hatları, BM Güvenlik Konseyinin ateşkes talebi gibi uluslararası örgütlerin ve diğer ülkelerin tepkileri de aktarılmıştır. Başlangıçta tarafsız bir üslupla aktarılan savaşta, 27 Eylül 1980 tarihi itibarıyla İran'ın deneyimlediği açıdan, İran'ın yanında bir tutum benimsenmiştir.

İran kuvvetlerinin direnişi artıyor (27 Eylül 1980, 6)

İRAN, KARŞI SALDIRIYA GEÇTİ (04 Ekim 1980,1)

İran: Irak, 16 tank bırakıp Hürremşehr'den kaçtı (04 Ekim 1980,7)

IRAK, İRAN'A 15 ALTIN GÜN KAZANDIRDI (05 Ekim 1980, 5)

(27 Eylül 1980,5).

İran-İrak savaşının değerlendirildiği bir yazı dizisinde; Ortadoğu'nun savaşla anılan tarihi, 35 yılda yaşanan 55 savaşın yarısının Orta Doğu'da yaşandığı (06 Ekim 1980, 5), bu savaşlardan en çok Orta Doğu'daki ülkelerin hırpalandığı (07 Ekim 1980,5), kazananın yalnızca süper devletler olduğu (08 Ekim 1980,5), aktarılmıştır. Konunun işleniş seyrine bakıldığında Batılı devletlere karşı bir tepkinin olduğu açıkça görülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına vize uygulaması başlatılması gündemde geniş yer tutmuştur. Avrupa Konseyi üyeleri tarafından imzalanan 1957 tarihli serbest dolaşım anlaşması ile Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları Avrupa ülkelerine vizesiz girebilmekteydi. Ancak askeri müdahalenin ardından başta Almanya ve Fransa olmak üzere birçok Avrupa ülkesi vize uygulaması başlatmıştır. Türkiye'nin Avrupa ile olan entegrasyonu önünde bir engel olan vize uygulaması, gazetenin gündeminde giderek artan bir yoğunlukla yer bulmuştur. Vize sorunu 1 Ekim 1980 tarihinde yayınlanan "Vize Sorunu" başlıklı bir köşe yazısı ile gündeme getirilmeye başlanmıştır. Hukuki statüsü, ülkelerin açıklamaları, uygulamada yaşanan güçlükler hakkında haberler yapılmıştır. Ancak başlıklarda hamaset ya da düşmanlık içeren sözcükler kullanılmamış, Avrupa Konseyinin Almanya ve Fransa'nın vize uygulamasını kınadığı (03 Ekim 1980, 1) aktarılmıştır. Haberler okuyuculara neyin önemli olduğunu anlatan metinlerdir. Bu yolla vize uygulamasının o kadar da sorun teşkil etmediği mesajı verilmiştir.

Vize Uygulamaları ve Uluslararası Hukuk (08 Ekim 1980, 2)

Vize Sorunu (01 Ekim 1980,5)

İSVİÇRE DE VİZE UYGULAMASI ÇALIŞMALARINA BAŞLADI (04 Ekim 1980, 7)

ALMANYA VE FRANSA İÇİN VİZE BAŞLADI (05 Ekim 1980, 1)

Lüksemburg, Belçika ve Hollanda da vize kararı aldı (08 Ekim 1980,1)

Haberlerde İran, Irak ve Amerika Birleşik Devletleri dışında herhangi bir ülkeye ağırlık verilmediği, ABD, Almanya, Portekiz gibi ülkelerdeki seçim süreçlerinin ve diğer ülkelerdeki günlük gelişmelerin takip edildiği tespit edilmiştir. Yeni yönetime karşı uluslararası destek, Batılı ülkeler minvalinde ele alınmıştır. Nitekim, Kanada, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelere atıfla destek vurgulanmıştır.

(15 Eylül 1980,1)

Haberlerde yeni yönetimin dünyaya entegre olmak istediği, bu bütünün bir parçası olmayı sürdürmeyi amaçladığı açıktır. Askeri müdahalenin ardından ilk günlerde yurtdışı eğitim imkânları hakkında bilgi verilmiş olması (o dönemin koşullarında dikkat çekicidir), dış dünyada yaşanan gelişmelere sıklıkla yer verilmesi, vize uygulamasına yönelik gelişmelerin yakın takibinin yapılması, Türkiye'deki yeni yönetimin desteklendiğini aktarması, ithalat ihracata önem verildiğinin vurgulanması; Türkiye'nin dünyadan yalıtılmadığı/yalnız kalma politikası benimsenmediği mesajını vermektedir.

4.3.2.4. Milli Güvenlik Konseyi

Milli Güvenlik Konseyi ile ilgili 13 haber yapılmıştır. Konseyin yemin edişi, gerçekleştirdiği ziyaretler, yasa tasarıları gibi konular ekseninde yapılan haberler, çoğunlukla manşetten verilmemiştir. Haber sayısının çokluğuna rağmen, Konsey'in çok ön planda tutulmak istenmediği algısı oluşturmaktadır. 1982 Anayasasına kadarki süreçte yasama organı görevini danışma meclisi ile birlikte yürütmesine rağmen, özellikle Ulusu hükümetinin kurulmasının ardından görünürlüğü azaltılmıştır.

Bu durumu demokratikleşme söylemi ve girişimleri ile birlikte değerlendirmek daha sağlıklı bir analiz yapılmasını sağlayacaktır. Nitekim, dünyanın yeni yönetimi takip ettiği yönündeki açıklamalara paralel olarak demokrasiye dönüleceği vurgusu da sıklıkla yapılmıştır. Bu yaklaşıma paralel olarak, daha önceden de belirtildiği gibi, askeri aktörler görsel ve atıf kaynağı olarak görünmez kılınmıştır.

4.3.2.5. Askeri Müdahalenin İdeolojisi ve Meşruiyeti

12 Eylül ve müdahaleye ilişkin ilk başlık müdahaleden 20 gün sonrasında atılmış ve açıklama bir köşe yazısı ile yapılmıştır.

(01 Ekim 1980, 2)

(06 Ekim 1980, 2)

Demokrasi ile yönetilen ülkelerde kabul edilmesi oldukça zor olan darbenin meşruiyetini sağlamaya yönelik çok yoğun bir çaba harcanmadığı görülmektedir. Askeri darbenin gerçekleştirilme nedenleri ile ilgili yalnızca iki haber yapılmıştır. Bu haberlerde müdahalenin gerekçeleri; liderlerin intihar edici tutumları ve iç savaşın önlenmesi olarak duyurulmuştur. Bu yaklaşım, askeri yönetim sonrası normalleşen, ekonomisi düzene girme potansiyeli taşıyan, eğlenceye daha çok yönelen Türkiye söylemi ile tutarlılık göstermektedir.

Çoğunlukla yeni yönetim olarak ifade edilen, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yönetime el koyma hareketi, 12 Eylül hareketi olarak da tanımlanan askeri müdahalenin ideolojisi Atatürkçülük ve Kemalizm olarak açıklanmıştır. Yeni yönetimin çalışmalarında ekonomiden sonra ön plana çıkarılan diğer husus Anayasa çalışmaları ve hükümet kurma sürecidir. Ayrıca köylülükten kurtulma, Türk rönesansı gibi tanımlamalarla modernleşme çağrısı yapılmıştır. Yeni yönetim kendini demokrasiye geçişin ve modernleşenin bir parçası olarak konumlandırmıştır.

8 Ekim 1980 tarihinde iki teröristin idamına ilişkin haberler, manşetten ve iç sayfadan verilmiştir. Bunun ardından 9 Ekim 1980 tarihinde bu idamların meşruiyeti, yurtdışı menşeli kaynaklar aracılığı ile sağlanmaya çalışılmıştır. BBC'nin haberine atıfta bulunularak kararlılık mesajı verilmiştir. İdamları istenen teröristlerin davalarına ilişkin süreçler hakkında haberlerin yayımlandığı günlerde ise “ÖLÜM CEZASI” başlıklı bir köşe yazısı, Çetin Altan tarafından kaleme alınmıştır.

(09 Ekim 1980, 1 ve 7)

Gazetede ağırlıklı olarak gündeme getirilen ve araştırma için önem arz eden diğer konular spor, eğitim ve sağlık ile ilgilidir. Spor haberlerinde dikkat çekici husus, 13 Eylül – 01 Ekim 1980 tarihleri arasında Anadolu ve yerel takımların tanıtımlarının yapılmış olması, takımların fotoğraflarının yayınlanmasıdır. Bu yaklaşım spor gibi bir araç ile Anadolu'nun sempatisini ve desteğini sağlama girişimi, yerlilik vurgusu olarak değerlendirilmiştir. Türkiye'den ve dünyadan başta futbol olmak üzere atletizm, güreş, tenis haberlerine yer verilmiştir.

(13 Eylül 1980,9)

4.3.2.6. Görsellerin Analizi

Gazetenin görsel seçimleri analiz edildiğinde dikkat çeken husus, darbenin gerçekleştiği dönemde üniformalı asker fotoğraflarının sıklıkla kullanılmış olmasıdır. Yeni yönetimin güç sahipleri kamuoyuna tanıtılmıştır. Akabindeki süreçte, genç erkekler ağırlıkta olmak üzere kadın ve çocuklara yönelik fotoğraflar ön plana çıkarılarak odağın halka çevrilmiş olduğu görülmektedir. Bu yönetimdeki sivilleşmenin de bir göstergesi konumundadır.

Org. Kenan Evren en çok fotoğrafı yayınlanan aktör olmuştur. Kenan Evren'den sonra fotoğrafı en çok kullanılan isim Turgut Özal'dır. Ekonomideki rolü sebebiyle önemsenen bir aktör oluşu, görünürlük kazanmasını sağlamıştır.

Org. Kenan Evren'in yedi fotoğrafı yayınlanmıştır. Fotoğraflarda asker kimliği ve liderliği vurgulanmıştır. Nitekim Evren, kalabalık gruplar içinde değil, tek başına ve dik bir şekilde gösterilmiştir. Ulusu hükümetinin kuruluşunun ardından Evren'e ilişkin fotoğraf kullanımı ortadan kalkmıştır.

(17 Eylül 1980,1)

Irak-İran savaşının yakından takip edildiği bu dönemde haritalara, İranlı gençlere ve savaşa ilişkin görsellere yer verilmiştir.

(03 Ekim 1980,1)

Görsellerde çocukların çok az kullanıldığı tespit edilmiştir. Çocuklar, savaş/çatışma dönemini ve çatışma sonrası süreçte normalleşen hayatı sembolize etmek için kullanılmıştır. Bu sembollerle yönetim kendi varlığının önemine, yokluğunun sonuçlarına örtük bir şekilde de olsa işaret etmektedir.

(25 ve 19 Eylül 1980)

4.4.Bulgu ve Yorumlar

Gazetenin askeri müdahale öncesindeki süreçte de mevcut yönetime ilişkin eleştirileri haberleştirdiğinden (Katurman, 2007) bahsedilmiştir. Yapılan haberler özellikle can kayıpları üzerinden vurgulanmış, kargaşa olgusu üzerinde durulmuştur. Bu genel yaklaşımın bir devamı olarak 12 Eylül Askeri Darbesinin ardından yeni yönetimi destekleyen, meşruiyet ve istikrar vurgusu yapan, işbirliği çağrısında bulunan bir habercilik anlayışı dikkat çekmiştir.

Bir aylık haberler üzerinden yapılan analiz neticesinde haberlerin ekonomik gelişmeler, normalleşme, uluslararası gelişmeler ve entegrasyon, kurum olarak Milli Güvenlik Konseyi, askeri müdahalenin ideolojisi ve meşruiyeti ile asli aktör olarak Org. Kenan Evren kategorilerinde inşa edildiği dikkat çekmiştir. Öne çıkarılan hususlar birlikte düşünüldüğünde, ekonomiden sosyal hayata uluslararası ilişkiler ağına kadar, tüm bileşenlerde yeni bir sayfanın açıldığı, Türkiye'nin daha kabul gören, normalleşen bir yapıya dönüştüğü anlatısı ortaya çıkmaktadır.

Askeri darbenin akabindeki sürecin ekonomi üzerinden inşa edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Ekonomik gelişmeler ve düzenlemeler haberlerde en çok vurgulanan konular olmuştur. Verimlilik ve üretim vurgusu üzerinden yapılan haberlerde ceza mekanizmalarının da gündeme taşınması, yeni sürece verilen

desteğin zorunluluğunu da gözler önüne sermektedir: Nitekim bu süreçte “hakimlerin daha rahat çalışabilmeleri” için cezaların artırılacağı konusu da ön plana çıkarılmıştır.

1982 Anayasasının yürürlüğe girmesine kadarki süreçte varlık gösteren, askeri darbenin sembol kuruluşu olan Milli Güvenlik Konseyi haberleştirilse de vurgulanmamıştır. Benzer şekilde “12 Eylül hareketinin” ideolojisine ilişkin yazılar da darbeden 20 gün sonra, Ulusu hükümetinin kurulmasının ardından yapılmaya başlanmıştır. Askeri yönetimi deneyimleyen vatandaşlara ekonomiden ve normalleşen hayattan bahsedilmiş, sivil yönetime geçildiğinde askeri yönetimin ideolojisi anlatılmıştır. Bu şekilde meşrulaşmaya çalışılmıştır.

Uluslararası gelişmeler yakından takip edilmiş, doğrudan yeni yönetime destek mesajları, kuruluşlar, İran-İrak savaşı ve vize uygulamaları üzerinden haberler çerçevelenmiştir. Yoğun şekilde bu konularda haber yapılması, yeni yönetimin dünyadan kopuk olmayacağı anlatısını vurgulamıştır.

Gazete haberlerinin süreç içerisindeki akışı incelendiğinde, askeri yönetimin bir aylık dönemde geliştirdiği politik/söylemsel farklılaşmaların yansıması görülebilmektedir. Bu anlamda haberler yeni yönetimin ve akabinde hükümetin politika ve söylemlerinin bir izdüşümü olmuştur. Örneğin 12 Eylül darbesinin öne çıkan/çıkarılan aktörü Org. Kenan Evren, darbenin ilk günlerinde asker ve lider olarak konumlandırılmıştır. Bu anlatım görsel kullanımı ile ortaya konmuştur. Evren, yaşanan sürecin arkasında yalnız ve dik olarak gösterilmiştir. Ancak, Ulusu hükümetinin kurulmasının akabinde Evren’in görünürlüğü ortadan kaldırılmıştır. Benzer bir yaklaşım Irak – İran savaşına yaklaşımda da görülmüştür. Savaşa ilişkin dış politika oluşturma aşamasında siyasi anlamda tarafsız bir tutum benimsenmiş, savaşın ekonomik etkilerine odaklanılmıştır. Süreç ilerledikçe, Ulusu hükümetini kuruluşundan sonra İran yanlısı haberler yapılmaya başlanmıştır.

5. BÖLÜM: SONUÇ ve ÖNERİLER

5.1.Sonuç

Türkiye tarihinde siyasal, toplumsal ve iktisadi hayatta çarpıcı değişim ve dönüşümlere yol açan 12 Eylül 1980 askeri darbesi, toplumun tüm kesimlerinde, kurum ve kuruluşlarında köklü değişikliklere neden olmuştur. 1980 darbesinin sonrasında hayatın hemen hemen her alanında kendisini gösteren baskının Türk basını üzerinde oldukça derin etkileri yaşanmıştır. Anılan dönemde darbe rejimi, basına doğrudan müdahale etmeye başlamış, baskı ve müdahaleyi haber içeriklerine yön vermeye kadar götürmüştür. Darbe yönetimi, sansür uygulamalarına başvurmaktan çekinmemiş, basına yönelik gerek idari gerek adli ceza ve yaptırımları uygulamıştır. Bu baskı ve yaptırımlar, basın mensuplarında gazetelerini ve işlerini korumak açısından otosansürü de olağan bir hale getirmiştir. Bu nedenle, 12 Eylül darbe süreci ve sonrasındaki düzende Türk basının iç işleyişinde ve içeriğinde önemli değişiklikler yaşanmıştır.

Basının üzerindeki baskının bu denli olmasının altında basın-siyaset ilişkilerinin çok önemli roller oynaması yatmaktadır. Siyaset kurumu ve siyasiler kitle iletişim araçlarına her daim ihtiyaç duymaktadır. Basın kamuoyunu belirlemekte ve gündem oluşturmakta başat etkiye haizdir. Siyasiler de halka ulaşabilmek ve kamuoyuna mesajlarını sunabilmek bakımından medyaya ihtiyaç duymaktadır. Demokrasilerde uygulanagelen kamuoyu oluşturma ve çıkar gruplarını etkileme amaçları basın ve medyanın etkin kullanımıyla mümkün olmaktadır.

Diğer yandan, basının topluma yönelik vazifelerinin başında halka gerçek ve doğru haber aktarmak olduğu aşikardır. Basın emekçilerinin ve gazetecilerin hiçbir baskı altında kalmadan, sansür, soruşturma ve yaptırımlara maruz kalmadan, otosansüre tevessül etmeden habercilik yapabilmeleri, özgür basın ve kamuoyuna doğru haberler verilebilmesi bakımından önem arz etmektedir. Ancak, bu ortamın tesis edilebilmesi de demokratik sistemler sayesinde mümkün olabilmektedir. Demokratik sistemlerde dördüncü kuvvet olarak nitelenen medya, gerek toplumun haber alma hakkını sağlaması gerekse de toplum adına kamunun denetlenmesi işlevleriyle kritik görevler ifa etmektedir.

12 Eylül 1980 tarihi her ne kadar günümüzde olumsuz olarak anılsa da, darbeden önce Türkiye’de yaşanan istikrarsızlık, ekonomik kriz, bitirilemeyen iç çatışmalarla kamuoyunda büyük bir rahatlama yaratmıştır. Bu nedenle, toplumun birçok kesiminden darbe ve darbecilere yönelik olumsuz bir tavır görülmemiştir. Halkın büyük bir kısmı, işadamları, basın ve aydınlar da darbeye destek vermiştir. Ancak kısa bir süre görülmüştür ki, baskıcı darbe rejiminden en çok etkilenen yine basın olmuştur.

Darbenin beraberinde getirdiği baskı ortamı basın üzerinde oldukça açık etki göstermiştir. Bu dönemde gazeteler süreli ya da süresiz şekilde kapatılmış, gazeteciler gözaltına alınmış ve tutuklanmıştır. Sıkıyönetim Komutanlıklarına verilen yetkiyle gazete kapatmalar olağanlaşmış, basın durma noktasına gelmiştir. Bu nedenle, basın ve basın mensupları varlıklarını idame ettirebilmek bakımından darbe idaresini rahatsız etmeyecek, suya sabuna dokunmadan mesleklerini icra etme yoluna gitmişlerdir. Bu durum da, gazetelerin askeri rejimin basın bültenlerine dönmesine veya daha ileriki süreçte popüler kültürün kitle iletişim araçlarında yer bulmasıyla eğlenceli, resimli ve bol renkli haber konularına yer vermesine neden olmuştur. Magazin haberlerine ayrılan yer artmış, üçüncü sayfa haberleri olarak bilinen adli haberler tüm gündemi meşgul eder hale gelmiştir.

Bu çalışmada incelenen Milliyet Gazetesinin darbe sonrasındaki bir aylık manşetlerinde de görülebileceği üzere, bu dönemde basının genelindeki yaklaşım darbe sonrası hayatın normale döndüğü, “suçlu” veya “teröristler”in ivedilikle derdest edildiği ve dış politika gelişmesi olarak Türkiye’yi yakından ilgilendiren Irak-İran Savaşındaki gelişmelerin aktarılması olarak öne çıkmaktadır.

12 Eylül rejimi 1982 Anayasasıyla birlikte Türk toplumsal hayatında da etkileri hala görülmekte olan komplikasyonlarını sürdürmektedir. Anılan dönemin basın üzerindeki etkileriyle ilerleyen dönemlerde daha bariz bir şekilde gözlenebilmiştir. Zira, 1980’li yıllarda başlayan siyasi içerikten uzak habercilik ve magazine ağırlık verme eğilimi 1990’lara gelindiğinde daha da belirgin hale gelmiştir. Baskıdan ve sansürden kaçarken girilen otosansür ve magazinleşen basın yolu Türk basını için ana eksen haline gelmiş ve basının “boyalı basın” eleştirilerine maruz kalmasına neden olmuştur. Anılan dönemin etkileri başta Türk basını olmak üzere, kanunlar, hukuk sistemi ve toplum üzerinde günümüzde de hala etkilerini sürdürmektedir.

Araştırmada elde edilen bulgular bağli olarak meydana gelen sonuçlar aşıağıda belirtilmiştir;

Yapılan haberler özellikle can kayıpları üzerinden vurgulanmış, kargaşa olgusu üzerinde durulmuştur.

12 Eylül Askeri Darbesinin ardından yeni yönetimi destekleyen, meşruiyet ve istikrar vurgusu yapan, işbirliği çağrısında bulunan bir habercilik anlayışı dikkat çekmiştir.

Öne çıkarılan hususlar birlikte düşünüldüğünde, ekonomiden sosyal hayata uluslararası ilişkiler ağına kadar, tüm bileşenlerde yeni bir sayfanın açıldığı, Türkiye'nin daha kabul gören, normalleşen bir yapıya dönüştüğü anlatısı ortaya çıkmaktadır.

Ekonomik gelişmeler ve düzenlemeler haberlerde en çok vurgulanan konular olmuştur. Dolayısıyla askeri darbenin akabindeki sürecin ekonomi üzerinden inşa edilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

12 Eylül hareketinin" ideolojisine ilişkin yazılar da darbeden 20 gün sonra, Ulusu hükümetinin kurulmasının ardından yapılmaya başlanmıştır.

Haberler yeni yönetimin ve akabinde hükümetin politika ve söylemlerinin bir izdüşümü olmuştur.

Gazetenin görsel seçimleri analiz edildiğinde dikkat çeken husus, darbenin gerçekleştiği dönemde üniformalı asker fotoğraflarının sıklıkla kullanılmış olmasıdır. Yeni yönetimin güç sahipleri kamuoyuna tanıtılmıştır.

Haberlerde yeni yönetimin dünyaya uyum sağlamak istediğı, bu bütünün bir parçası olmayı sürdürmeyi amaçladığı, Türkiye'nin dünyadan yalıtılmadığı/yalnız kalma politikası benimsenmediğı mesajını vermektedir.

İncelenen haberlerde en çok gündeme getirilen konunun başında ekonomi olduğu görülmektedir. Anılan dönemin gündemini büyük ölçüde ekonomik gelişme ve düzenlemeler işgal etmektedir. Türkiye'nin ekonomisindeki gelişmelere ilişkin düzenli olarak haberler yapılmış, ekonominin geliştirilmesi için yapılması gerekenler üzerinde durulmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına vize uygulaması başlatılması gündemde geniş yer tutmuştur. Avrupa Konseyi üyeleri tarafından imzalanan 1957 tarihli serbest dolaşım anlaşması ile Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları Avrupa ülkelerine vizesiz girebilmekteydi. Ancak askeri müdahalenin ardından başta Almanya ve Fransa olmak üzere birçok Avrupa ülkesi vize uygulaması başlatmıştır.

Milli Güvenlik Konseyi ile ilgili 13 haber yapılmıştır. Konseyin yemin edişi, gerçekleştirdiği ziyaretler, yasa tasarıları gibi konular ekseninde yapılan haberler, çoğunlukla manşetten verilmemiştir.

Gazetede yayınlanan haberlerde her ne kadar ekonominin iyileştirilme çabaları ön planda tutulsa da yeni yönetim ile birlikte gündelik hayatın normalleştiğine ilişkin haberler ayrıca dikkat çekmektedir.

6-12 Eylül 1980 tarihli bir haftalık taramada astroloji, bulmaca gibi eğlenceye yönelik içerik olmadığı görülmüştür. 14 Eylül'de yeni çıkacak *tele magazin* ekinin tanıtımı yapılmaya başlanmış. 20 Eylül tarihinden itibaren dünyadan magazin haberleri gazetede yayınlanmaya başlamıştır.

22 Eylül 1980 tarihinde başlayan Irak-İran savaşı, dünya ve sınır komşusu olması nedeniyle Türkiye için en öncelikli konulardan biri olmuş ve ayrıntılı bilgi paylaşılmıştır.

Askeri darbenin gerçekleştirilme nedenleri ile ilgili yalnızca iki haber yapılmıştır. Bu haberlerde müdahalenin gerekçeleri; liderlerin intihar edici tutumları ve iç sa vaşın önlenmesi olarak duyurulmuştur.

5.2.Öneriler

Araştırma sonuçlarına dayalı olarak aşağıdaki önerilere yer verilmiştir;

Bu tez çalışmasında araştırmaya konu olan dönemde yayınlanan haberlerde basın, daha çok ekonomi gibi diğer alanlara yönelik haber yaptığı görülmüştür. Bunun nedeni basının özgür olmamasına dayanmaktadır. Darbenin ardından meydana gelen süreçler desteklenmiştir. Dolayısıyla doğrudan olmasa da dolaylı olarak basında darbenin olumsuz etkileri değil olumlu etkileri üzerinde durulmuştur.

Anılan dönemde basının ülke çıkarları yönünde haberler yapması ve uluslar arası alanda darbenin etkilerini yansıtmaması olumlu bir gelişmedir. Bu bakımdan, darbenin ekonomik ve siyasi etkilerinin azaltılması sağlanabilmiştir.

Basın, halkın temel bilgi kaynaklarından biridir. Ülkede ve dünyada nelerin meydana geldiği basın yoluyla vatandaşlara duyurulmaktadır. Bu nedenle basının, halkı tarafsız ve doğru bir şekilde bilgilendirmesi gerekmektedir.

Günümüzde de basın özgürlüğüne yönelik siyasi baskılar ortadan kaldırılmalı, farklı basın kaynakları alternatif araçlar olarak halkın hizmetine sunulmalıdır.

Basın, sahip olduğu sorumluluğun bilincinde olmalı ve haberleri yaparken baskılara karşı durabilmelidir. Bu bakımdan basın yöneticilerine ve siyasilere önemli görevler düşmektedir.

KAYNAKÇA

- Adaklı, G. (2006). *Türkiye’de Medya Endüstrisi Neoliberalizm Çağında Mülkiyet ve Kontrol İlişkisi*. Ütopya Yayınevi: Ankara.
- Adaklı, G. (2010). Neoliberalizm ve Medya: Dünyada ve Türkiye’de Medya Endüstrisinin Dönüşümü: *Mülkiye Dergisi*, 34(269), 67-84.
- Akça, İ. (2013), “*Türkiye’de Ordu-Siyaset İlişkisi*”, *Türk Siyasal Hayatı*, Editör: Ahmet Demirel, Süleyman Sözen, Anadolu Üniversitesi Yayını: Eskişehir, s.170-199.
- Akça, İ.; Algül, S.; Dinçer, H.; Keleşoğlu, E.; Özden, B. A. (2018). *Olağanlaşan OHAL / KHK'ların Yasal Mevzuat Üzerindeki Etkileri*. Heinrich Böll Stiftung Türkiye Temsilciliği Raporu (https://tr.boell.org/sites/default/files/ohal_rapor_web.pdf).
- Akdağ, M. (2014), Medya ve Siyaset Üzerine, *Medi@Ware Projesi* <http://aves.erciyes.edu.tr/YayinGoster.aspx?ID=7380&NO=37> (Erişim tarihi: 12.01.2019)
- Akın, D. (2016), *Darbeciler bastırıldı, darbe mevzuatı ayakta; 15 soruda olağanüstü hâl rejimi...*, <https://t24.com.tr/yazarlar/dogan-akin/15-soruda-olaganustu-hal-rejimi-darbeyi-demokrasiyle-bastiran-turkiyedeki-darbe-mevzuati,15075> (Erişim tarihi: 15.02.2019).
- Akıncı, A. (2013), Türk Siyasal Hayatında 1980 Sonrası Darbeler ve E-muhtıra. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Aralık 2013 Cilt 15 Sayı 2 (39-58).
- Arabacı, C. (2004). *Basın ve Siyaset Üzerine...*, *Medyada Yeni Yaklaşımlar* (Editör: Metin Işık), Eğitim Yayınları: Konya.
- Arcayürek, C. (1985), *Demokrasinin Sonbaharı*. Bilgi Yayınevi: Ankara.
- Arcayürek, C. (1990), *Demokrasi Dur-12 Eylül 1980 Cüneyt Arcayürek Açıklıyor 10*, Bilgi Yayınevi: Ankara.
- Armaoğlu, F. (2005). *Siyasi Tarih*. Alkım Yayınevi: İstanbul.
- Arsan, E. (2011). Sivil İtaatsizlik Bağlamında Bir Araştırma: Gazeteci Gözüyle Sansür ve Otosansür, *Cogito Sivil İtaatsizlik özel sayısı*.

- Arslan, A. (2005). Tek ve Çok Partili Dönemlerde Türk Siyasi Elitlerinin Toplumsal Profillerinin Karşılaştırmalı Analizi. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 53-66.
- Arslan, A. (2007). 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Türkiye'nin Siyasi Yapısı. *Akademik Bakış*, 11(1), 1-29.
- Atabek, N. ve Dağtaş, E. (1998). Kamuoyu ve İletişim, Anadolu Üniversitesi Esbav Yayınları, Eskişehir.
- Avşar, B. Zakir ve Demir, V. (2005). *Düzenleme ve Uygulamalarla Medyada Denetim*. Piramit Yayıncılık: Ankara.
- Avşar, Z. (2004). Medyada Yoğunlaşma Ve Şeffaflaşma: Yasal Düzenlemeler, Beklentiler, Sorun Alanları. *İletişim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 121-144
- Ayan, S. (2007). Siyasi Yapılanma Sürecinde 1961 ve 1982 Anayasası. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(2), 1-24.
- Balcı, M. (1997). Pençedeki Demokrasi. *Yeni Türkiye Dergisi*, 17(5), 34-45.
- Birand, M. A., Bila, H., Akar, R. (2010). *12 Eylül Türkiye'nin Miladı*, Doğan Kitap: İstanbul.
- Burak, B. (2011). Osmanlı'dan Günümüze Ordu-Siyaset İlişkileri. *History Studies*, 3(1), 46-70.
- Cemal, H. (2004). *Demokrasi Korkusu: 12 Eylül Günlüğü*. Doğan Kitap: İstanbul.
- Cemal, H. (2004). *Tank Sesiyle Uyanmak 12 Eylül Günlüğü*, Doğan Kitap: İstanbul.
- Çalışır, B. (2015). *Türkiye'de Basın Özgürlüğünün Hukuki Zemini*, Medya ve İletişim Çalışmaları Merkezi, İstanbul Enstitüsü Yayınları: İstanbul.
- Çankaya, Ö. Batur Yamaner, M. (2006). *Kitle İletişim Özgürlüğü*. Turhan Kitabevi: Ankara.
- Çavdar, T. (2004). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, İmge Kitabevi Yayınları: Ankara.
- Çıtak, Ş. Ö. (2007). *1980 Askeri Darbesinin Yazılı Magazin Basınındaki Yansıması ve Basının Magazinleşmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Damlapınar, Z. (2008). *Medya ve Siyaset*, Eğitim Kitabevi: Konya.

- Danışman, A. (1982). Basın Özgürlüğünün Sağlanması Önlemleri, *Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları* No:1, Ankara.
- Dearing, J. ve Rogers E. M. (1996). *Agenda Setting*, Sage Publications, Thousand Oaks.
- Delier, B. (2012). *Bir Oto-sansür Vakası: Muhafız*. Siyahbant Yayınları: İstanbul
- Demir, V. (2007). *Türkiye’de Medya Siyaset İlişkisi*, Beta Yayınları:İstanbul.
- Demirel, T. (2001). 12 Eylül’e Doğru Ordu ve Demokrasi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 56-4.
- Demirkent, N. (2000). *Medya Medya*, Dünya Yayıncılık: İstanbul.
- Duran, H. (2013). 1950-1980 Döneminde Türkiye- Ortadoğu İlişkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), 121-137.
- Durmuş, M (2011), 12 Eylül Askeri Darbesinin Ekonomi Politikası, *Memleket Siyaset Yönetim* C.6 S.15 2011/15 s.95-138.
- Durna T. ve İnal A. (2010), 12 Eylül, Medya ve Demokratikleşme Sorunu, *Mülkiye*, Cilt 34, Sayı 268, 123- 145.
- Dursun, D. (2000), *Ertesi Gün; Demokrasi Krizlerinde Basın ve Aydınlar*, 1. Baskı, İşaret Yayınları: İstanbul.
- Dursun, D. (2003), *12 Mart Darbesi*. Şehir Yayınları: İstanbul.
- Dursun, D. (2005), “Türk Demokrasisinde Kurumsallaşma Sorunu ve Krizleri Çözme Yöntemi Olarak Askeri Darbeler”, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl 1, Sayı 3, Kış, s.175-196.
- Dursun, D. (2006). Türkiye’de Demokrasiye Geçişlerde Askerin Elde Ettiği Çıkış Garantisi Olarak Milli Güvenlik Kurulu. *Muhafazakar Düşünce*, 3(9), 223-248.
- Dündar, L. (2016). 12 Eylül 1980 Darbesinin Basına Etkileri, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* Yıl: 2016, 125-154.
- Encabo, M. N. (1997). *Gazetecilik Etiği ve Demokrasi*. Medya, Kültür Siyaset (Der. Süleyman İrvan), Ark Yayınları: Ankara.
- Erdoğan, M. (2003). *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*. Liberte Yayınları: Ankara.

- Eştürk Ö. (2006), “*Türkiye’de Liberalizm: 1983 - 1989 Turgut Özal Dönemi Örneği*”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Gezgin, S. (2004). Gazeteciliğin ve Türk Yazılı Basınının Kısa Tarihsel Perspektifi (III). *İletişim Fakültesi Dergisi*, 9-12.
- Gezgin, S. (2006). *Medya Merceğinde Almanya Türkiye*, Konrad Adanur Vakfı Yayınları:İstanbul.
http://www.suatgezgin.com/yayinlar/yayinlardaakademikyazilar/medya_ve_demokrasi_medyamerceginde.pdf (Erişim Tarihi: 06.03.2019)
- Gökçe, O. (1996). “Kamuoyu Kavramının Anlamı ve Kapsamı”, *Kurgu Dergisi*, S. 14, 211-227.
- Gözler, K.(2004), *Türk Anayasa Hukuku*. Ekin Yayınları: Bursa.
- Günaydın, B. (2005). 5187 Sayılı Yeni Basın Kanunu, *TBB Dergisi*, Sayı 57.
- Günday, M. (2017), Ohal, İhraç Khk’leri ve Hukuki Durum, *Ankara Barosu Dergisi* 2017/1, 29-38.
- Gürbilek, N. (2001). *Vitrinde Yaşamak, 1980’lerin Kültürel İklimi*, Metis Yayınları: İstanbul.
- Güz, N. (2005). *Haberde Yönlendirme ve Kamuoyu Araştırmaları*. Nobel Yayın Dağıtım: Ankara.
- Hazar, Ç. M. (2008). *Medya ve Siyasal Sistemin Kaos Yorumu*, Eğitim Yayınları: Konya.
- <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/1982ilkson.pdf>
- <http://www.css.ac.in/download/deviprasad/content%20analysis.%20a%20method%20of%20social%20science%20research.pdf>
- <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1402.pdf>
- <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2935.pdf>
- <http://www.milliyet.com.tr/nyt-turkiye-deki-asil-sikinti-otosansur-siyaset-1387542/>
- <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17106.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17106.pdf>

http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/h_rigths_turkce.pdf

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/11/101112_economist_turkey

<https://www.gercekgundem.com/medya/60259/medya-2018de-agir-bir-baski-gordu>

<https://www.iaa.ie/general-aviation/notam>

https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/MGK_/d01/c001/mgk_01001001.pdf

Işık, M. (2002). *Kitle İletişim Sistemleri*. Eğitim Kitabevi: Konya.

Kapani, M. (1989). *Politika Bilimine Giriş*, 5. Baskı, Bilgi Yayınevi: Ankara.

Karaduman S. (2017), Eleştirel Söylem Çözümlemesinin Eleştirel Haber Araştırmalarına Katkısı ve Sunduğu Perspektif, *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 2, Güz, 31-46
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/386936>

Karluk, R. (2005). *Cumhuriyetin İlanından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm*. Beta Yayınları: İstanbul.

Katurman E. (2007), 12 Eylül Askeri Darbesi ve Basın, Bağımsız İletişim Ağı, 10 Mart 2007, <https://bianet.org/bianet/print/93099-12-eylul-askeri-darbesi-ve-basin>

Kaya, A. R. (1985). *Kitle İletişim Sistemleri*. Teori Yayınları: Ankara.

Kepenek, Y. (2012). *Türkiye Ekonomisi*. Remzi Kitabevi: İstanbul.

Kışlalı, A. T. (1991). *Siyasal Sistemler*, İmge Kitabevi: Ankara.

Kibritçioğlu, A (2002), Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler 1969-2001, *Yeni Türkiye Dergisi Ekonomik Kriz Özel Sayısı*.

Koç, Y. (2010), 30. Yıldönümünde 12 Eylül Darbesi ve İşçi Sınıfı, *Mülkiye 2010*, Cilt: XXXIV Sayı: 268.

Koloğlu, O. (2013). *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları: İstanbul,

Köktener, A. (2002). *Bir Gazetenin Tarihi Cumhuriyet*, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

Kuyucu, M. (2013). Türkiye Basınında Tekelleşme Tartışmaları: Türkiye’nin İlk Medya Holding Patronu Asil Nadir Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Hakemli Beşeri ve Akademik Bilimler Dergisi*, 2 (5), 18-38.

- Mazıcı, N. (1996). 1930'a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu. Atatürk Yolu AÜTİ TED, cV, 131-154.
- McQail, D. (1994). *Kitle İletişim Kuramı*. (Çev. Ahmet Haluk Yüksel), Anadolu Üniversitesi Yayını: Eskişehir.
- Oran, B. (2001), *Türk Dış Politikası-Cilt 1 (1919-1980)*, İletişim Yayıncılık: İstanbul.
- Öcal, B. (2009), 12 Eylül'den 28 Şubat'a Darbe Söylemlerindeki Değişimin Analizi, *ETHOS*, Sayı: 1/4, s.1-61.
- Özbudun, E. (1998). *Türk Anayasa Hukuku*. Yetkin Yayınları: Ankara.
- Özçelik, P. (2011). 12 Eylül'ü Anlamak. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(1), 74-95.
- Özen, M. (1998). *Ceza Hukukunda Objektif Sorumluluk*. US-A Yayıncılık: Ankara.
- Özgen, M. (2011). 1980 Sonrası Türk Medyasında Gelişmeler ve Magazinleşme Olgusu. *A Dialog Between Turkish and American Scholars Symposium*, 465-477.
- Özkan, A. (2004). *Siyasal İletişim: Partiler, Seçimler, Stratejiler*. Nesil Yayınları: İstanbul.
- Öztan, G. G., Bezci, E. B. (2015). Türkiye'de Olağanüstü Hal: Devlet Akli, Askerler ve Siviller. *Mülkiye Dergisi*, 39(1), 159-186.
- Öztürk, Ş., Nas, F., İçöz, E. (2008). 24 Ocak Kararları, Neo-Liberal Politikalar ve Türkiye Tarımı. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:1,Sayı:2.
- Parasız, İ. (2003). *Türkiye Ekonomisi*. Ezgi Kitapevi: Bursa.
- Poyraz, B. (2013). Bellek, Hakikat, Yüzleşme ve Alevi Katliamları, *Kültür ve İletişim*, Kış 16(1).
- Prasad D. (2008), Content Analysis A method in Social Science Research, Centre for Social Studies (CSS) Institute.
- Salihpaşaoğlu, Y. (2007), *Türkiye'de Basın Özgürlüğü*, Seçkin Yayınları: Ankara.
- Sander, O. (2016). *Siyasi Tarih-2.Cilt (1918-1994)*, İmge Yayıncılık: Ankara.

- Sayın, A. K. (2011). Anayasa Değişiklikleri ve Çalışma Yaşamına Yansımaları, *Sosyal Siyaset Konferansları*, S:61, 2011/1 ss. 518-527.
- Severin, J.; Tankart, W. (1994). *İletişim Kuramları: Kökenleri, Yöntemleri ve Kitle İletişim Araçlarında Kullanımları*. (Çev. Ali Atıf Bir, N. Serdar Sever), Anadolu Üniversitesi Yayını: Eskişehir.
- Seyidoğlu, H. (2001). *Uluslararası İktisat*, Güzem Can Yayınları: İstanbul.
- Shoemaker, P. ve Reese S. D. (2002). *İdeolojinin Medya İçeriği Üzerindeki Etkisi*, İrvan, S. (Der.), *Medya Kültür Siyaset içinde*, 2. Baskı, Alp Yayınevi, Ankara, 127-178.
- Şeker, M., Arık B., Ed (2007). “*Tiraj Sorunu*”, *Bir Sorun Olarak Gazetecilik*, Tablet Kitabevi: Konya
- Şimşek S. (2009) *Medya-Siyaset-İktidar Üçgeninde Medya Gerçeği*, *Selçuk İletişim*, Cilt 6, Sayı 1, 124-143.
- Tanör, B. (1986). *İki Anayasa (1961-1982)*, Beta Yayınları: İstanbul.
- Tanör, B. (1995). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*. AFA Yayınları: İstanbul.
- Tartanoğlu, A. (1994). *Baskın Basın'ın mı?*, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları: Ankara.
- Taşdelen, H. M. (1997). *Siyaset Sosyolojisi*. Kocav Yayıncılık: İstanbul.
- Taşdemir, E. (2005). 1980 Sonrası Türk Basını, Türk Siyasi Hayatı ve Basın-Siyaset İlişkisi. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 3(4), 173-180.
- TBMM, (2012). *Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar ile Demokrasiyi İşlevsiz Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları ile Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Raporu*
- Temiz, Ö. (2007). *Basın Özgürlüğünün Sınırlanmasında İlke Sorunu*, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Teziç, E. (1996). *Anayasa Hukuku*. Beta Yayın Dağıtım: İstanbul.
- Tokgöz, O (2015). *Temel Gazetecilik*, İmge Kitabevi: Ankara.

- Topuz, H. (2012). *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*. Remzi Kitapevi: İstanbul.
- Turhan, M. (1991). *Siyasal Elitler*. Gündoğan Yayınları: Ankara.
- TÜİK Raporu, (2008), *Halk Oylaması Sonuçları, 2007, 1988, 1987, 1982, 1961*. TÜİK Matbaası: Ankara.
- Türk, M. S. (2016). *Katılımcı Demokratik Medya Kuramı Çerçevesinde Yeni Medyayı Anlamak, ICTMedia*.
- Vural, S. (1994). *Kitle İletişiminde Denetim Stratejileri*. Özışık Matbaacılık: Ankara.
- William N. (2011), *Research Methods The Basics*, Routledge: New York.
- Yazıcı, R. (1986). *Anayasalarımızda Basın Hukuku*. Gazetecileri Cemiyeti: Ankara.
- Yazıcı, S. (2009). *Yeni Bir Anayasa Hazırlığı ve Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Yıldırım, E, Lopcu, K, Çakmaklı, S. (2011). Türkiye Ekonomisinde İktisadi Dalgalanmalar ve Krizler: 1980 Öncesi ve Sonrası Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme, Bilsay Kuruç'a Armağan, *Mülkiyeliler Birliği*,.Yayın No: 2011/2.
- Yıldırım, N. (2012). *24 Ocak Kararları ve Sosyal Yaşama Etkisi*, 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı ,Yüksek Lisans Tezi.
- Yıldırım, Z. (2006). “Basın Özgürlüğü ve 12 Eylül Müdahalesinde Ordu Basın İlişkisi”, *Mevzuat Dergisi*, Sayı: 103, .s 4.
- Yıldız, F. (2014).Türk Anayasa Hukukunda Basın Özgürlüğü, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, Sayı 4, s. 430-458.
- Yıldız, N. (2002). *Türkiye’de Siyasetin Yeni Biçimi Liderler İmajlar Medya*, 1.Baskı, Phoenix Yayınevi: Ankara.
- Yüksel, E. (2001). *Medyanın Gündem Belirleme Gücü*, Çizgi Kitabevi Yayınları: Konya.
- Yürekli, Ö. (2004). *Ekonomik Krizler Açısından Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri ve Türkiye Örneği*, Süleyman Demirel Üni.Sos.Bil.Ens. İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Zürcher, E. J. (2013). *Modernleşen Türkiye Tarihi*. İletişim Yayınları:İstanbul.